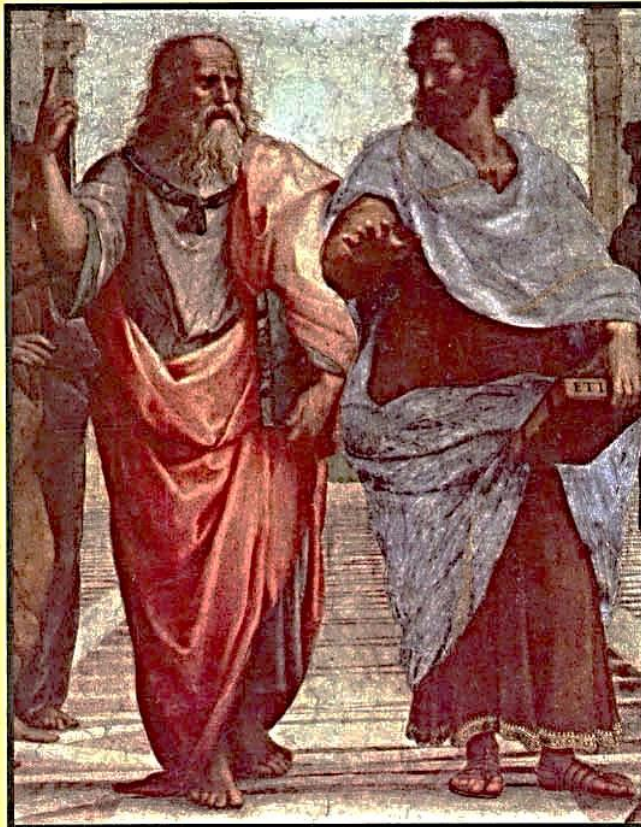

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Θεωρητικής Κατεύθυνσης

Β' Τόμος
ΠΛΑΤΩΝ (σελ. 47-136)

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ - ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Β' ΤΟΜΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ (σελ. 47-136)

Γ' ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

(ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ)

Ομάδα συγγραφής

Πλάτων:

Μ. Ζ. Κοπιδάκης

Έλενα Πατρικίου

Αριστοτέλης:

Δημήτρης Λυπουρλής

Δέσποινα Μωραΐτου

Υπεύθυνοι για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΕΪΚΟΥ, Σύμβουλος

ΣΩΤΗΡΗΣ ΓΚΛΑΒΑΣ, Μόνιμος Πάρεδρος

Επιτροπή κρίσης

Αγάθη Γεωργιάδου

Αναστάσιος Στέφος

Γιώργος Χριστοδούλου

Επιμέλεια έκδοσης

Δέσποινα Μωραΐτου

Προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη
όραση Ομάδα εργασίας Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής
Πολιτικής

Μετατροπή

Ανδρονίκη Χαριτωνίδου

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ - ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

- Εξώφυλλο:
- α. Πλάτων - Αριστοτέλης από τη Σχολή των Αθηνών του Ραφαήλ (Ρώμη, Βατικανό)
 - β. Κύριος δρόμος και δευτερεύοντες δρόμοι του Paul Klee (Μουσείο Ludwig, Κολωνία)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΛΑΤΩΝ

Π Ρ Ω Τ Α Γ Ο Ρ Α Σ

(Έλενα Πατρικίου)

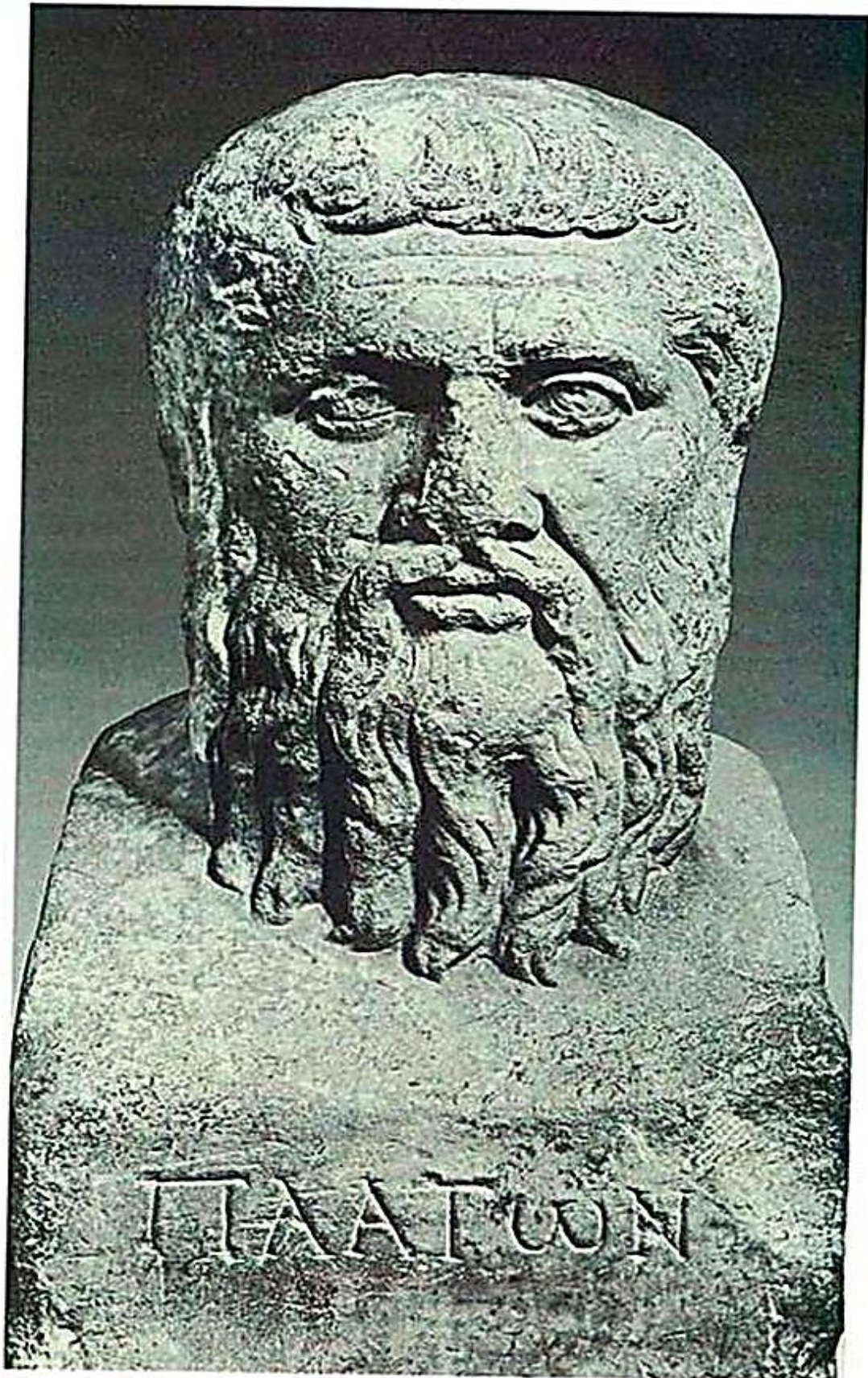
A.	Η διάρθρωση του διαλόγου και τα πρόσωπα	49
B.	Η φιλοσοφική σημασία του Διαλόγου	56
Γ.	Ο μύθος του Πρωταγόρα για τη δημιουργία του ανθρώπου και την αρετή	58
	Ενότητα 1η (318e-320c)	70
	Ενότητα 2η (320d-321b5)	74
	Ενότητα 3η (321b6-322a)	77
	Ενότητα 4η (322a-323a)	80
	Ενότητα 5η (323a-e)	84
	Ενότητα 6η (324a-c)	87
	Ενότητα 7η (324d-326e)	89

Π Ο Λ Ι Τ Ε Ι Α

(Μ.Ζ. Κοπιδάκης)

	Εισαγωγή στην Πολιτεία	92
A.	<u>Το δακτυλίδι του Γύγη</u>	104
	Ενότητα 8η (359b-d)	105
	Ενότητα 9η (359e-360b)	108
	Ενότητα 10η (360b-d)	110
B.	<u>Η αλληγορία του σπηλαίου</u>	113
	Ενότητα 11η (514a-515a)	114
	Ενότητα 12η (519b-d)	118
	Ενότητα 13η (519d-520a)	121
Γ.	<u>Ο μύθος του Ηρός</u>	124
	Ενότητα 14η (615c-616a)	127
	Ενότητα 15η (617c-e)	132

ΠΛΑΤΩΝ

**Ερμαϊκή στήλη που φέρει προτομή του Πλάτωνα.
Ρωμαϊκό αντίγραφο έργου του 4ου αι. π.Χ.
(Αρχαιολογικό Μουσείο [πρώην] Ανατολ. Βερολίνου).**

ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

A. Η διάρθρωση του διαλόγου και τα πρόσωπα

Εισαγωγή: Ο Σωκράτης διηγείται τη συζήτησή του με τον Πρωταγόρα σε έναν φίλο του. Βγαίνοντας από το σπίτι του Καλλία, ο Σωκράτης συναντά έναν φίλο του (του οποίου το όνομα δεν μαθαίνουμε) και, απαντώντας στις ερωτήσεις του, αρχίζει να του διηγείται πώς και γιατί βρέθηκε στο Καλλία, ποιους συνάντησε εκεί και τι συζητήθηκε. Με αυτή τη σύντομη εισαγωγή δίνεται στον Σωκράτη λοιπόν η αφορμή να αφηγηθεί τον διάλογό του με τον Πρωταγόρα. Το υπόλοιπο του έργου καλύπτεται ακριβώς από αυτή την αφήγηση του Σωκράτη.

Η επιλογή αυτής της εισαγωγής ασφαλώς δεν είναι τυχαία. Ο Πλάτωνας έχει έτσι τη δυνατότητα, αντί να ακολουθήσει μια πολύ μονότονη αφήγηση της συνάντησης Σωκράτη - Πρωταγόρα, να δώσει στους αναγνώστες του μια ζωντανή διήγηση, στην οποία υποτίθεται πως ο ένας από τους πρωταγωνιστές της φιλοσοφικής μονομαχίας την περιγράφει σε ένα φιλικό του πρόσωπο. Ως λογοτεχνικό έργο, ο Πρωταγόρας κερδίζει έτσι σε ζωντάνια και αμεσότητα. Ίσως όμως, από την άλλη μεριά, το κείμενο να χάνει έτσι σε πειστικότητα: πώς είναι δυνατόν, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κάποιος δύσπιστος, να διηγείται κανείς με τέτοια ακρίβεια έναν φιλοσοφικό διάλογο και να μένει πιστός και ακριβής στην αναπαραγωγή των λεπτομερειών και των λεπτών αποχρώσεων μιας αντιπαράθεσης πάνω σε τόσο περίπλοκα θέματα όπως αυτά που συζητήθηκαν στο σπίτι του Καλλία; Κι όμως, το λογοτεχνικό ταλέντο του Πλάτωνα μας κάνει να λησμονούμε γρήγορα τέτοιες αντιρρήσεις, ακριβώς

γιατί η παραστατικότητα και η γλαφυρότητα της αφήγησης του Σωκράτη μας παρασύρει και μας γοητεύει.

Πρόλογος. Ο Ιπποκράτης και η σφοδρή του επιθυμία να γίνει μαθητής του Πρωταγόρα. Ο Σωκράτης διηγείται κατ' αρχήν στον ανώνυμο φίλο του πώς βρέθηκε στο σπίτι του Καλλία, όπου φιλοξενείται ο διάσημος σοφιστής Πρωταγόρας. Ο Ιπποκράτης, ένας νεαρός φίλος του Σωκράτη γεμάτος πάθος για τη μόρφωση και θαυμασμό για τους μεγάλους διανοητές, έτρεξε τα χαράματα στο σπίτι του Σωκράτη για να τον ειδοποιήσει πως ο Πρωταγόρας έφτασε στην Αθήνα. Ο Ιπποκράτης θέλει να γίνει μαθητής του Πρωταγόρα και παρακαλεί τον Σωκράτη να τον βοηθήσει να παρουσιαστεί στον μεγάλο σοφιστή. Ο Σωκράτης αρχίζει να ρωτά τον νεαρό γιατί θέλει να μαθητεύσει κοντά στον Πρωταγόρα και τι ακριβώς ελπίζει να μάθει από αυτόν. Ο ενθουσιώδης Ιπποκράτης, που εκτός από τον ενθουσιασμό της νεότητάς του δεν διαθέτει ακόμα και μεγάλη σοφία, δεν μπορεί βεβαίως να απαντήσει. Έτσι, ο Σωκράτης δέχεται, να πάνε μαζί στο σπίτι του Καλλία και να ρωτήσει αυτός, για λογαριασμό του Ιπποκράτη, τι ακριβώς μπορεί ο Πρωταγόρας να διδάξει τον νεαρό.

Βλέπουμε έτσι, ήδη από την αρχή, να αναδεικνύεται το θέμα της φιλοσοφικής συζήτησης που θα ακολουθήσει. Ο Πρόλογος αυτός δεν είναι απλώς η εικόνα ενός στιγμιότυπου της ζωής των νέων στην Αθήνα, είναι, πολύ περισσότερο, η πραγματική εισαγωγή στο θέμα: ποια είναι η αξία της σοφιστικής, και μπορούν οι σοφιστές (ή οποιοσδήποτε άλλος) να διδάξει στους νέους την αρετή;

Ο Σωκράτης στο σπίτι του Καλλία. Περιγραφή του Πρωταγόρα και των άλλων προσώπων του

διαλόγου. Ο Σωκράτης και ο Ιπποκράτης φτάνουν στο σπίτι του Καλλία και καταφέρνουν να μπουν, παρά την αγανάκτηση του θυρωρού που τους ανοίγει (ο οποίος έχει απελπιστεί με το πλήθος των ανθρώπων που έχουν πλημμυρίσει το σπίτι και μάλλον θα προτιμούσε να τους διώξει). Η είσοδος των δύο φίλων στη μεγάλη αυλή του αρχοντικού επιτρέπει στον Σωκράτη να περιγράψει τόσο τον Πρωταγόρα και τους άλλους δύο σοφιστές, τον Ιππία και τον Πρόδικο, που επίσης φιλοξενούνται εκεί, όσο και τους άλλους παριστάμενους. Ο κάθε σοφιστής βρίσκεται περικυκλωμένος από μια ομάδα μαθητών και θαυμαστών, ενώ αμέσως γύρω από τον Σωκράτη σχηματίζεται ο κύκλος των γνωστών συντρόφων του, του Ιπποκράτη βεβαίως, που τον συνοδεύει, και του Αλκιβιάδη και του Κριτία, που βρίσκονται ήδη εκεί. Ελάχιστη συμμετοχή θα έχουν πάντως αυτοί στην εξέλιξη του διαλόγου. Ο Αλκιβιάδης μόνον, και ο Καλλίας, ως ευγενικός οικοδεσπότης, θα επέμβουν κάποιες στιγμές, όταν τα πνεύματα θα οξυνθούν και οι δύο μονομάχοι θα θελήσουν να σταματήσουν τη συζήτηση. Ο Καλλίας είναι πιο ευγενής και συμβιβαστικός, ο Αλκιβιάδης, βεβαίως, πολύ πιο έντονος και ορμητικός.

Στο μέρος αυτό του έργου ο Πλάτωνας περιγράφει κυρίως τους τρεις παρόντες σοφιστές. Ο Πρόδικος και ο Ιππίας είναι μάλλον γελοιογραφικά σχεδιασμένοι. Και οι δυο παρουσιάζονται ως επιδεικτικά πολυμαθείς, ο πρώτος μανιακός με τους ορισμούς των εννοιών (πράγμα για το οποίο εισπράττει τα ειρωνικά σχόλια του Σωκράτη), ο δεύτερος μεγαλόστομος και ρητορικός. Θα έλεγε κανείς πώς όλο το αντισοφιστικό πάθος του Πλάτωνα ξεσπά στην περιγραφή της ρηχότητας και της μεγαλομανίας αυτών των δύο. Ο Πρωταγόρας, αντιθέτως, παρουσιάζεται μεν ως αλαζονικός και

γεμάτος αυτοπεποίθηση, η σημαντική θέση όμως που ο στοχαστής αυτός κατείχε στην ιστορία της ελληνικής σκέψης δεν υποβαθμίζεται σε καμία περίπτωση. Παρ' όλο που ο Πλάτωνας τον δείχνει να αγανακτεί με τις συνεχείς ερωτήσεις του Σωκράτη, σε σημείο να θέλει να σταματήσει τη συζήτηση αν ο συνομιλητής του δεν τον αφήσει να αναπτύξει όπως αυτός νομίζει τις απόψεις του, είναι προφανές πως ο πρωταγορικός στοχασμός αντιμετωπίζεται ως άξιος σεβασμού. Γι' αυτό και στην περίπτωση του, η σωκρατική ειρωνεία είναι πολύ διακριτική, ο Σωκράτης δείχνει μάλιστα έναν ειλικρινή σεβασμό προς τις απόψεις του αντιπάλου του.

Η αρχή της συζήτησης. Είναι δυνατόν να διδαχθεί η πολιτική αρετή, όπως ισχυρίζεται ο Πρωταγόρας; «Τὸ δὲ μάθημά ἐστιν εὐβουλία περὶ τῶν οἰκείων, ὅπως ἂν ἄριστα τὴν αὐτοῦ οἰκίαν διοικοῖ, καὶ περὶ τῶν τῆς πόλεως, ὅπως τὰ τῆς πόλεως δυνατώτατος ἂν εἴη καὶ πράττειν καὶ λέγειν».

Στο πρώτο αυτό μέρος, ο Σωκράτης πλησιάζει τον Πρωταγόρα και, εξ ονόματος του Ιπποκράτη, αρχίζει να τον ρωτά τι ακριβώς θα μάθει ο νεαρός αν γίνει μαθητής του. Ο Πρωταγόρας απαντά πως, ως σοφιστής, είναι σε θέση να καθοδηγήσει τον Ιπποκράτη έτσι ώστε να βελτιώνεται συνεχώς. Ο μαθητής θα αποκτήσει τελικά την ικανότητα να σκέφτεται και να αποφασίζει σωστά (εὐβουλία) για κάθε θέμα που έχει σχέση τόσο με τον ιδιωτικό βίο (τῶν οἰκείων) όσο και με τον δημόσιο (το πράττειν και λέγειν στις υποθέσεις της πόλης). Στη θέση αυτή του Πρωταγόρα, που συνεπάγεται πρώτον ότι όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως καταγωγής, κοινωνικής τάξης και οικονομικής κατάστασης είναι σε θέση να διδαχθούν την πολιτική αρετή, και δεύτερον ότι υπάρχουν άνθρωποι που έχουν τη δυνατότητα να διδάσκουν στους άλλους την πολιτική αρετή,

ο Σωκράτης απαντά εκφράζοντας τις έντονες αμφιβολίες του.

Ως παράδειγμα φέρνει την αθηναϊκή εκκλησία του δήμου, όπου εάν παρουσιαστεί κάποιος μη ειδικός σε μια συζήτηση για τεχνικό θέμα και θελήσει να συμβουλευτεί σχετικά με αυτό τους συμπολίτες του, τον διώχνουν κοροϊδεύοντάς τον· αντιθέτως, εάν το θέμα της συζήτησης αφορά γενικώς προβλήματα πολιτικής και καλής διοίκησης, τότε δέχονται τη γνώμη οποιουδήποτε, θεωρώντας προφανώς πως στα ζητήματα αυτά ο καθένας μπορεί να έχει ορθή άποψη χωρίς να έχει αναγκαστικά εκπαιδευτεί πάνω στο θέμα. Άλλωστε, συνεχίζει, η ζωή μας δείχνει πως μεγάλοι πολιτικοί άνδρες, ο Περικλής για παράδειγμα, δεν κατάφεραν να διδάξουν στα ίδια τους τα παιδιά την πολιτική αρετή και πως οι καλύτεροι δάσκαλοι δεν πέτυχαν τίποτε με μαθητές που δεν ήταν καλοί. Κι αυτό σημαίνει πως μπορούμε να διδάξουμε μια οποιαδήποτε τέχνη, αλλά ποτέ κανείς δεν μπόρεσε με τη διδασκαλία να κάνει τον άλλο καλύτερο, αγαθότερο ή ικανότερο στην πολιτική αρετή.

Η απάντηση του Πρωταγόρα και ο μύθος για τη δημιουργία της ανθρώπινης κοινωνίας [320c8-328d1]. Ο Πρωταγόρας απαντά στις αντιρρήσεις που του προέβαλε ο Σωκράτης με έναν μεγάλο λόγο. Ο λόγος αυτός, που θα πρέπει να θύμιζε τις δημόσιες διαλέξεις τις οποίες συνήθιζαν να κάνουν οι σοφιστές, χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο, που ξεκινά με τον μύθο του Προμηθέα, ο σοφιστής απαντά στη σωκρατική αντίρρηση σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχουν "ειδικοί" στα θέματα της πολιτικής. Στο δεύτερο, απαντά στην αντίρρηση σύμφωνα με την οποία οι καλοί πολίτες δεν μπορούν (γι' αυτό και δεν το δοκιμάζουν καν) να διδάξουν στους γιους τους την αρετή.

Ο μύθος του Προμηθέα [322d5-324d1] αποδεικνύει, κατά τον Πρωταγόρα, πως οι Αθηναίοι έχουν δίκιο να παραχωρούν σε κάθε πολίτη το δικαίωμα της τοποθέτησης πάνω σε ζητήματα που αφορούν την καλή διοίκηση της πόλης: το βουλευέσθαι (η σκέψη, η διατύπωση απόψεων, η ανάληψη ευθυνών, η ψήφιση) πάνω στα πολιτικά θέματα εξαρτάται εντελώς από τη δικαιοσύνη και τη λογική, δυο ιδιότητες που συνιστούν την αρετή του πολίτη και τις οποίες κατέχει κάθε πολίτης, αφού, όπως δείχνει ο μύθος του Προμηθέα, εάν δεν τις είχε ο κάθε πολίτης δεν θα μπορούσαν καν να σχηματιστούν ποτέ οργανωμένες κοινωνίες.

Ο κάθε άνθρωπος εξ ορισμού κατέχει αυτές τις ιδιότητες που του επιτρέπουν να έχει την ιδιότητα του πολίτη· αυτό αποδεικνύεται ακόμα περισσότερο από το γεγονός πως όποιος ισχυρίζεται πως δεν τις διαθέτει θεωρείται τρελός.

Το γεγονός πως οι πόλεις έχουν προβλέψει τιμωρίες για πράξεις αδικίας αποδεικνύει επίσης πως υπάρχει μια γενική, πανανθρώπινη πίστη στην ιδέα πως το να είναι κανείς καλός πολίτης δεν είναι θέμα τύχης, όπως, για παράδειγμα, το να είναι ωραίος, αλλά κάτι που το διδάσκεται και το κατακτά κάνεις με τη θέλησή του. Άλλωστε, αν αυτό δεν ίσχυε όντως στην πραγματικότητα, θα ήταν εντελώς παράλογο να τιμωρούν οι άνθρωποι κάποιον για ένα ελάττωμα του χαρακτήρα του, ειδικά μάλιστα στην περίπτωση που δεν θα ήταν αυτός εκ των πραγμάτων σε θέση να το διορθώσει.

Στο δεύτερο μέρος του λόγου του [324d2-328d1], ο Πρωταγόρας δεν απαντά πλέον με μύθους, αλλά κατευθείαν με λογικά επιχειρήματα. Η αρετή, ισχυρίζεται ο σοφιστής, και είναι και πρέπει να θεωρείται διδακτή. Γιατί η αρετή είναι η αναγκαία εκείνη ιδιότητα που επιτρέπει σε κάθε άνθρωπο να συμμετέχει στην

κοινωνική και πολιτική ζωή, είναι η ιδιότητα που κάνει δυνατή την ύπαρξη κοινωνιών και πόλεων. Χωρίς την αρετή, τη δικαιοσύνη, τη σωφροσύνη και το αίσθημα του σεβασμού προς ό,τι είναι ιερό, δεν υπάρχουν ανθρώπινες κοινωνίες. Συνεπώς, πρέπει οι ίδιες οι κοινωνίες και οι γονείς να διδάσκουν στα παιδιά τους την αρετή, κι εάν υπάρχει άνθρωπος που δεν μπορεί ή δεν θέλει να τη διδαχθεί, αυτός θα πρέπει να τιμωρείται με την ποινή του θανάτου ή της εξορίας ως επικίνδυνος. Ο Σωκράτης δεν έχει δίκιο να ισχυρίζεται πως οι μεγάλοι πολιτικοί δεν προσπαθούν να διδάξουν στους γιους τους την αρετή. Μόνο που στην περίπτωση αυτή, η διδαχή δεν γίνεται υπό μορφήν μαθήματος. Όμως, από τη στιγμή που το παιδί αρχίζει να μιλάει, δηλαδή να επικοινωνεί πραγματικά και λογικά με τους γύρω του, όλοι προσπαθούν να του εμφυσήσουν τα διδάγματα και τα παραδείγματα που θα το κάνουν δίκαιο και σώφρονα άνθρωπο. Και αργότερα, όταν τα παιδιά στέλνονται να μάθουν ποίηση και μουσική, οι δάσκαλοί τους φροντίζουν, μέσα από τα κείμενα ή τη μουσική που τα διδάσκουν, να τους μάθουν κυρίως την αρετή. Το ίδιο, τέλος, κάνει και η πόλη για τους νεαρούς πολίτες της, μαθαίνοντάς τους τους νόμους και την υπακοή σ' αυτούς.

Νέες ερωτήσεις του Σωκράτη με σκοπό να οριστεί τι ακριβώς είναι η αρετή. Ο Σωκράτης ξεσπά σε εκφράσεις ασυγκράτητου θαυμασμού μόλις ο Πρωταγόρας τελειώνει τον λόγο του. Η ειρωνεία είναι προφανής, είναι όμως αναμεμιγμένη και με ειλικρινή εκτίμηση. Εν πάση περιπτώσει, ο Σωκράτης περνά αμέσως στην αντεπίθεση με μια σειρά από ερωτήσεις που σκοπό έχουν να ξεκαθαριστεί εάν αυτό που ο Πρωταγόρας ονόμασε αρετή είναι το ίδιο πράγμα με τη δικαιοσύνη και την αιδώ που στον μύθο ειπώθηκε ότι έστειλε ο Ζεύς στους ανθρώπους, αν πρόκειται δηλαδή

για συνώνυμες λέξεις που χαρακτηρίζουν ένα ενιαίο πράγμα, μία και μοναδική ιδιότητα, ή εάν, αντιθέτως, η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη, η ανδρεία, η οσιότητα κ.τ.λ. δεν είναι παρά μέρη του πράγματος που ονομάζουμε αρετή. Είναι δηλαδή μία και αδιαίρετη η αρετή, οπότε όποιος είναι δίκαιος, για παράδειγμα, δεν μπορεί παρά να είναι και ανδρείος, ή οι διάφορες ιδιότητες, σαν αυτές που αναφέραμε, είναι απλώς μέρη της αρετής, με τον ίδιο τρόπο που τα μάτια, τα χείλη, η μύτη είναι μέρη του προσώπου, οπότε μπορεί κανείς να έχει καλή όραση χωρίς αναγκαστικά να έχει και ωραία χείλη; Ο Πρωταγόρας συμφωνεί με τη δεύτερη άποψη.

Ο Σωκράτης συνεχίζει όμως, αποδεικνύοντας στον Πρωταγόρα πως είναι αδύνατον να υποστηρίξει κανείς ότι η δικαιοσύνη και ο σεβασμός στους όσιους νόμους είναι πράγματα ξεχωριστά. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε πως αυτός που σέβεται το όσιο μπορεί ταυτοχρόνως να είναι άδικος (αφού μπορεί να διαθέτει μόνον την οσιότητα ως αρετή, και όχι τη δικαιοσύνη), ή πως ο δίκαιος μπορεί να μη διαθέτει ίχνος οσιότητας. Βεβαίως, υπάρχουν κάποιοι που θεωρούν σοφό τον άνθρωπο που διαπράττει αδικίες, εφόσον κάτι τέτοιο τον ωφελεί. Τίθεται επομένως το θέμα, αν σωφροσύνη σημαίνει να σκέπτεται κανείς το καλό και το προσωπικά ωφέλιμο όταν πρόκειται να ενεργήσει. Στο σημείο αυτό ο Πρωταγόρας, αρκετά εκνευρισμένος θα ισχυριστεί πως το καλό και το ωφέλιμο είναι πράγματα σχετικά, εφόσον άλλα είναι ωφέλιμα στην περίπτωση, για παράδειγμα, της αρρώστιας και άλλα στην κατάσταση της υγείας.

Το ξέσπασμα του Πρωταγόρα και η παρ' ολίγον ρήξη μεταξύ των συνομιλητών. Φανερά αγανακτισμένος από τον τρόπο με τον οποίο ο Σωκράτης τον "ανακρίνει", ο Πρωταγόρας δηλώνει πως

δεν μπορεί να συνεχίσει την συζήτηση απαντώντας κάθε φορά στις ερωτήσεις που θα του επιβάλλει ο κάθε τυχών συνομιλητής του. Με τη σειρά του, ο Σωκράτης αρνείται να συνεχίσει τη συζήτηση, εάν ο Πρωταγόρας θέλει απλώς να αγορεύει και δεν του επιτρέπει να διακόπτει ανά πάσα στιγμή και να θέτει όποια απορία έχει. Τα πράγματα φτάνουν σε αδιέξοδο, αλλά τότε επεμβαίνουν οι άλλοι παριστάμενοι (ειδικά ο Καλλίας, που ως οικοδεσπότης προσπαθεί να συμβιβάσει τους φίλους του). Έτσι, αποφεύγεται η οριστική σύγκρουση και η συζήτηση ξαναρχίζει.

Η παρέκβαση με αφορμή το ποίημα του Σιμωνίδη. Ανάλυση του ποιήματος από τον Σωκράτη. Με πολύ καλύτερη διάθεση τώρα, ο Πρωταγόρας ξεκινά τη δεύτερη φάση της συνομιλίας αναφέροντας δυο αποσπάσματα από μια (χαμένη σήμερα) ωδή του Σιμωνίδη. Τα αποσπάσματα είναι τα εξής:

A.

ἄνδρ' ἀγαθὸν μὲν ἀλαθέως γενέσθαι
χαλεπὸν, χερσὶν τε καὶ ποσὶ καὶ νόῳ
τετράγωνον, ἄνευ ψόγου τετυγμένον.

[Το να γίνει ένας άντρας αγαθός είναι βέβαια πράγμα αληθινά δύσκολο, να γίνει και στα χέρια και στα πόδια και στον νου τετράγωνος, φτιαγμένος δίχως ψόγο].

B.

οὐδέ μοι ἔμμελέως τὸ Πιττάκειον
νέμεται καίτοι σοφοῦ παρὰ φωτὸς εἰρημένον'
χαλεπὸν φάτ' ἔσθλὸν ἔμμεναι.

[Ο λόγος που είπε ο Πιττακός ούτε κι αυτός σωστός μου ακούγεται, παρ' όλο που τον πρόφερε θνητός σοφός: δύσκολο είναι, είπε, να είσαι άντρας αγαθός].

Ο Πρωταγόρας ισχυρίζεται πως τα δυο αποσπάσματα είναι τελικά αντιφατικά: αρχικά ο Σιμωνίδης μοιάζει να υποστηρίζει πως είναι δύσκολο να γίνει κανείς αγαθός, στη συνέχεια όμως κατακρίνει τον Πιπτακό τον Μυτιληναίο, έναν από τους Επτά Σοφούς της αρχαϊκής εποχής, επειδή ισχυρίστηκε πως είναι δύσκολο να είναι ένας άνθρωπος αγαθός. Ο Σωκράτης, που στην αρχή δεν διαπιστώνει καμία ασυνέπεια ανάμεσα στα δύο αποσπάσματα, βρίσκεται τελικά, όπως ο ίδιος ομολογεί με χιούμορ, μάλλον στριμωγμένος από την ευφυΐα του Πρωταγόρα. Καλώντας αμέσως όμως σε βοήθεια τον Πρόδικο, τον σοφιστή που είχε τάξει σκοπό της ζωής του να διατυπώνει σωστούς ορισμούς για τις λέξεις, αντιπαραθέτει στον Πρωταγόρα τη λεπτή μα σοβαρή διαφορά ανάμεσα στο ρήμα γίνομαι, του πρώτου τρίστιχου, και στο ρήμα είμαι του δεύτερου. Ο Σιμωνίδης, ισχυρίζεται λοιπόν ο Σωκράτης στη δική του "σοφιστική διάλεξη" (η οποία εξισορροπεί, μέσα στη γενική δομή του έργου, την προηγούμενη του Πρωταγόρα), κάνει σαφή διάκριση ανάμεσα στις έννοιες των δυο ρημάτων. Αυτό που θέλει ο ποιητής να πει είναι πως η αληθινή δυσκολία έγκειται στο να γίνει κανείς αγαθός. Αντίθετα, ο ισχυρισμός του Πιπτακού αποδεικνύεται, κατά τον Σιμωνίδη (και κατά τον Σωκράτη) λανθασμένος. Γιατί μπορεί μεν να γίνει κανείς αγαθός, είναι όμως δύσκολο να είναι πάντα αγαθός. Μόνον οι θεοί μπορούν να είναι πάντοτε, μόνιμα, αγαθοί· οι άνθρωποι όμως εμποδίζονται συχνά να παραμένουν αγαθοί. Όπως άλλωστε λέει ένας άλλος ποιητής (που δεν κατονομάζεται): «αὐτὰρ ἀνὴρ ἀγαθὸς τοτὲ μὲν κακός, ἄλλοτε δ' ἔσθλός» [ο αγαθός άντρας σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να είναι κακός, σε άλλες άριστος]. Ο κακός είναι βέβαια πάντα κακός.

Μα ο καλός μπορεί, πιεσμένος από την ανάγκη, να μην παραμείνει αγαθός. Στο κάτω-κάτω, καταλήγει ο Σωκράτης, κανείς δεν σφάλλει ποτέ με τη θέλησή του. Οι άνθρωποι διαπράττουν αισχρές ή κακές πράξεις μόνον από άγνοια.

Η συζήτηση περί αρετής ξαναρχίζει. Ο Σωκράτης προσπαθεί να αποδείξει την ενότητα της αρετής. Ο Σωκράτης ξαναγυρίζει στην ερώτηση, την οποία έθεσε από την αρχή στον Πρωταγόρα: η σοφία, η σωφροσύνη, η ανδρεία, η δικαιοσύνη, η οσιότητα, είναι πέντε ονόματα για το ίδιο πράγμα, την αρετή, ή μήπως το καθένα τους αντιστοιχεί σε μια διαφορετική πραγματικότητα, σε μια διαφορετική ιδιότητα; Ο Πρωταγόρας είχε προηγουμένως απαντήσει πως πρόκειται για διαφορετικά πράγματα, για διαφορετικά μέρη ενός πράγματος, ανόμοια μεταξύ τους και με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά το καθένα. Την άποψη αυτή την επιβεβαιώνει ξανά, κάνοντας ωστόσο μια διάκριση ειδικά για την ανδρεία: ακόμη κι αν δεχθούμε, λέει, πως οι άλλες τέσσερις ιδιότητες είναι αρκετά συγγενείς μεταξύ τους, είναι προφανές πως η ανδρεία είναι κάτι το τελείως ξεχωριστό. Γι' αυτό και συναντάμε ανθρώπους άδικους ή άφρονες ή ασεβείς, που είναι ωστόσο εξαιρετικά ανδρείοι.

Ο Σωκράτης όμως θα αναγκάσει τον Πρωταγόρα να παραδεχθεί πως και εδώ τα πράγματα δεν είναι έτσι. Ανδρείοι είναι κυρίως αυτοί που έχουν γνώση κάποιας συγκεκριμένης τέχνης: οι καλοί ιππείς είναι αυτοί που πολεμούν με ανδρεία έφιπποι και οι καλοί κολυμβητές βουτούν με περισσότερο θάρρος στο νερό. Όσοι τολμούν, χωρίς να γνωρίζουν πού πηγαίνουν, δεν είναι ανδρείοι μα τρελοί. Επομένως, η ανδρεία δεν είναι κάτι άσχετο με τη σωφροσύνη.

Η ηδονή και η αρετή. Ευχάριστο είναι μόνο το αγαθό. Ο Σωκράτης μετατοπίζει ελαφρά το θέμα και αναφέρεται στους ανθρώπους που ισχυρίζονται ότι, παρ' όλο που γνωρίζουν το σωστό και το ωφέλιμο, τα παραμελούν «νικημένοι από την ηδονή». Έτσι, παραδείγματος χάριν, δεν γυμνάζονται, αν και γνωρίζουν πόσο επωφελής είναι η άσκηση για την υγεία, και προτιμούν να παραδίδονται στις απολαύσεις του φαγητού. Όμως, θα ισχυριστεί ο Σωκράτης, δεν είναι η ηδονή, αλλά η άγνοια που παρασύρει αυτούς τους ανθρώπους. Γιατί η γνώση του καλού θα τους δίδασκε πως η πραγματική ηδονή βρίσκεται στην υγεία και όχι στις βλάβες που θα τους προξενήσουν οι καταχρήσεις μιας φαινομενικής ευχαρίστησης.

Το τέλος της συζήτησης. Με την τελευταία αυτή στροφή που δίνει ο Σωκράτης στη συζήτηση, το έργο κλείνει με μια μάλλον παράδοξη και απρόσμενη κατάληξη, δηλαδή με τον Σωκράτη, που στην αρχή αρνιόταν να παραδεχθεί πως η αρετή μπορεί να διδαχθεί, να υποστηρίζει πως η παρανόηση της αρετής και της ηδονής που κάνουν κάποιοι άνθρωποι οφείλεται στην άγνοιά τους και πως η άγνοια αυτή μπορεί να θεραπευτεί με τη διδασκαλία.

Έτσι, η συζήτηση καταλήγει σε μια περίεργη αντιστροφή των αρχικών απόψεων που διατυπώθηκαν, αλλά και με πολλά θέματα να έχουν παραμείνει ανοικτά. Οι δυο συνομιλητές ανταλλάσσουν εκφράσεις προσωπικής εκτίμησης και υπόσχονται να ξανασυναντηθούν για να συνεχίσουν μια περαιτέρω διερεύνηση του θέματος.

B. Η φιλοσοφική σημασία του διαλόγου.

Τα θέματα του Πρωταγόρα είναι στην ουσία δύο. Το πρώτο είναι αυτό το οποίο συζητούν τα δύο κεντρικά πρόσωπα, ο Πρωταγόρας και ο Σωκράτης: ποια είναι η φύση της αρετής; Το δεύτερο, εξίσου σημαντικό, είναι αυτό που τίθεται στα προλογικά μέρη του έργου: ποιος μπορεί να διδάξει την αρετή και, δευτερευόντως, είναι οι σοφιστές τα κατάλληλα πρόσωπα για να αναλάβουν τη διδασκαλία της αρετής;

Για τον Σωκράτη (και τον Πλάτωνα) το δεύτερο αυτό ζήτημα είναι εξίσου σοβαρό με το πρώτο, θα μπορούσαμε να πούμε μάλιστα πως στην ουσία δεν ξεχωρίζει από το πρώτο. Έτσι, βλέπουμε μέσα στο έργο να αντιπαρατίθενται όχι μόνον οι απόψεις περί αρετής του καθενός από τους δύο βασικούς συνομιλητές, αλλά και οι μέθοδοι για την προσέγγιση της αλήθειας. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως το θέμα της αρετής αποτελεί το θέμα της συζήτησης, αλλά το θέμα του εάν η αρετή είναι διδακτή διαπερνά εμμέσως όλον τον διάλογο και αποκαλύπτεται στον αναγνώστη μέσα από τις διαφορετικές μεθόδους που ακολουθεί στη συζήτηση ο καθένας από τους συνομιλητές.

Η μέθοδος του Σωκράτη είναι η διαλεκτική. Ο Σωκράτης επιμένει στις ερωτήσεις που επιτρέπουν να διευκρινίζεται και να ορίζεται με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια κάθε επιμέρους θέμα και κάθε όρος. Με τη σειρά της, η ακρίβεια αυτή οδηγεί τους συνδιαλεγόμενους σε μια απόλυτη γνώση και κατανόηση του πράγματος που μελετούν.

Η μέθοδος του Πρωταγόρα (και γενικώς των σοφιστών) είναι πολύ διαφορετική. Μέσα στο έργο, ο Πρωταγόρας χρησιμοποιεί τρεις τρόπους για να εκθέσει τις απόψεις του. Τον μύθο, τη διάλεξη και τον

σχολιασμό των ποιητικών κειμένων. Ως μύθο μπορούμε να ορίσουμε κάθε αφήγηση που έχει ποιητικό χαρακτήρα, είτε προέρχεται από την παράδοση και τον θρύλο είτε πρόκειται για κατασκευή κάποιου διανοητή. Ο ποιητικός και συμβολικός χαρακτήρας του μύθου για τον Προμηθέα που αφηγείται ο Πρωταγόρας είναι προφανής. Αλλά όσο μεγάλη και αν είναι η συμβολική αξία του, είναι επίσης φανερό πως δεν μπορεί να οδηγήσει με ακρίβεια στη φιλοσοφική και επιστημονική γνώση. Βεβαίως, και ο ίδιος ο Πλάτωνας χρησιμοποίησε πολλές φορές τον μύθο και ο ίδιος (δες για παράδειγμα τον μύθο της σπηλιάς στην Πολιτεία) πάντοτε όμως για να συμπληρώσει μια αυστηρή φιλοσοφική απόδειξη, όχι ως αυτόνομο τρόπο, ισοδύναμο με τις άλλες φιλοσοφικές μεθόδους, για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στην γνώση. Πάντως, ίσως επειδή και ο ίδιος δεν απέριπτε εντελώς την αξία της συμβολικής μυθικής αφήγησης, ο Πλάτωνας δεν είναι καθόλου ειρωνικός προς τον Πρωταγόρα στο σημείο αυτό.

Αντίθετα, δεν διστάζει να ειρωνευτεί και να υπονομεύσει με κάθε τρόπο τη δεύτερη σοφιστική μέθοδο, τη διάλεξη. Ο Σωκράτης ισχυρίζεται πως έχει πολύ κακή μνήμη και του είναι αδύνατον, όταν ακούει μια μακροσκελή διάλεξη πάνω σε κάποιο θέμα, να συγκρατεί όλες τις λεπτομέρειες! Τι σημαίνει αυτό στην πραγματικότητα; Πως σε μια διάλεξη, ο ομιλητής εκθέτει διάφορες ιδέες τις οποίες ο ακροατής δεν έχει καν τον χρόνο να εξετάσει. Επομένως, η μέθοδος της διάλεξης είναι μέθοδος πειθούς, όχι μέθοδος προσέγγισης και κατάκτησης της αλήθειας. Μπορεί, συνεπώς, να είναι καλή για τις πολιτικές συνελεύσεις και τα δικαστήρια, αλλά σίγουρα όχι για τη φιλοσοφία, που σκοπός της είναι η αναζήτηση της αλήθειας.

Τέλος, έχουμε τη μέθοδο του σχολιασμού ποιητικών κειμένων. Είναι η τρίτη μέθοδος που θα ακολουθήσει ο Πρωταγόρας στη συζήτησή του με τον Σωκράτη. Οι αρχαίοι Έλληνες, των οποίων η βασική παιδεία ήταν τα ομηρικά έπη, συνήθιζαν να αναφέρουν είτε τον Όμηρο είτε άλλους ποιητές ως αυθεντίες σε ζητήματα κάθε είδους. Η αναφορά λοιπόν στα λεγόμενα κάποιου ποιητή δεν ήταν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των σοφιστών. Οι σοφιστές πάντως, ανάμεσα στα άλλα ενδιαφέροντα που καλλιέργησαν, ασχολήθηκαν και με τις "ανθρωπιστικές επιστήμες", όπως θα λέγαμε σήμερα, μπορούμε επομένως να τους θεωρήσουμε ως πρωτοπόρους της λογοτεχνικής ανάλυσης, της φιλολογίας, κυρίως δε της γλωσσολογίας (δες Εισαγωγή, για τον Πρόδικο, σελ. 26). Η βασική αντίρρηση του Σωκράτη όμως σ' αυτήν την περίπτωση έχει να κάνει με τη γενική καχυποψία του (που ήταν και καχυποψία του Πλάτωνα) απέναντι στον γραπτό λόγο. Το γραπτό είναι βουβό, δεν μπορεί να απαντήσει σε αυτόν που του θέτει ερωτήματα. Και σε αυτήν την περίπτωση, λοιπόν, ξαναγυρνάμε στην προσπάθεια του Πλάτωνα, μέσα σ' αυτό το έργο, να καταδείξει τις περιορισμένες δυνατότητες της σοφιστικής και να αναδείξει τη σωκρατική διαλεκτική ως μοναδική φιλοσοφική μέθοδο ικανή να οδηγήσει στην αλήθεια.

Το θέμα που αναφέραμε ως πρώτο, και το οποίο αποτελεί και θέμα της συζήτησης μεταξύ Σωκράτη και Πρωταγόρα, είναι η φύση της αρετής. Όπως και σε άλλους νεανικούς διαλόγους του Πλάτωνα, το θέμα αυτό μένει στο τέλος κάπως μετέωρο, χωρίς δηλαδή να διατυπώνεται κάποιο οριστικό συμπέρασμα. Είναι χαρακτηριστικό πως οι δύο πρωταγωνιστές συμφωνούν να συνεχίσουν τη συζήτηση με κάποια άλλη ευκαιρία. Παρ' όλη την έλλειψη ουσιαστικής κατάληξης, βλέπουμε πάντως να διαγράφονται

καθαρότητα οι απόψεις των δυο "αντιπάλων". Ο Πρωταγόρας αρνείται την ίδια την ύπαρξη του απόλυτου και ασπάζεται τη σχετικότητα. Αντίθετα, ο Σωκράτης αναζητά μια αλήθεια γενική, καθολική και απόλυτη. Πάντως, η σωκρατική-πλατωνική θέση για την αρετή παραμένει, στον διάλογο αυτό, σε ανολοκλήρωτη ακόμα μορφή. Την ολοκληρωμένη αντίληψη του Πλάτωνα για την αρετή θα τη συναντήσουμε στην Πολιτεία.

Γ. Ο μύθος του Πρωταγόρα για τη δημιουργία του ανθρώπου και την αρετή.

Πρέπει κατ' αρχήν να διευκρινίσουμε πως η πατρότητα του μύθου αυτού, με τη μορφή στην οποία μας τον παραδίδει ο Πλάτωνας, ανήκει προφανώς στον περίφημο σοφιστή. Απ' όσα είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε για τις φιλοσοφικές και κοινωνιολογικές απόψεις του Πρωταγόρα, ο μύθος δεν έρχεται σε αντίθεση με τις διδασκαλίες του, ούτε τις παραποιεί. Εξάλλου, παρά τις αντιθέσεις του με τους σοφιστές, ο Πλάτωνας εμφανίζεται, από τον τρόπο που παρουσιάζει εδώ τον αβδηρίτη αντίπαλο του Σωκράτη, να σέβεται τον πρωταγορικό φιλοσοφικό λόγο και τη βαρύτητα των πρωταγορικών απόψεων.

Από πολλές απόψεις πάντως ο περίφημος φιλοσοφικός μύθος του Πρωταγόρα για τη δημιουργία του ανθρώπου και των ανθρώπινων κοινωνιών συγγενεύει με άλλες αντίστοιχες μυθικές αφηγήσεις. Θα επισημάνουμε δυο κείμενα κυρίως, από τα οποία φαίνεται να αντλεί την έμπνευσή του εδώ ο Πρωταγόρας. Πρώτον, τη Θεογονία του Ησίοδου, και δεύτερον τον Προμηθέα Δεσμώτη του Αισχύλου.

Στη Θεογονία του, ο Ησίοδος (επικός διδακτικός ποιητής από την Άσκρα της Βοιωτίας, που έζησε τον 8ο αιώνα) περιγράφει τη γέννηση των θεών. Πολύ λίγο χώρο αφιερώνει, στο ποίημα αυτό, στους ανθρώπους, και μάλιστα δεν μιλά καθόλου για τη δημιουργία τους. Όμως αναφέρεται, σε ένα ιδιαίτερος σημαντικό χωρίο, στη δημιουργία από τους θεούς της πρώτης γυναίκας, της Πανδώρας. Την ιδέα της δημιουργίας της Πανδώρας, κατά τον ποιητή, την είχε ο Δίας, που θυμωμένος επειδή ο Προμηθέας είχε κλέψει τη φωτιά από τους θεούς και την είχε χαρίσει στους ανθρώπους, θέλησε να στείλει στους ανθρώπους κάτι αρκετά κακό ώστε να αντισταθμίσει τα θετικά οφέλη της φωτιάς. Η φωτιά, που επιτρέπει πρώτα απ' όλα στον άνθρωπο να ψήσει την τροφή του (άρα να βγει από την κατάσταση του ζώου και να καταναλώνει την τροφή του κατά τρόπο "πολιτισμένο") και η γυναίκα (που δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να σχηματίσει οικογένεια και να αναπαραχθεί επίσης "πολιτισμένα") είναι συνεπώς, μέσα στην εξαιρετικά απαισιόδοξη εικόνα που δίνει ο Ησίοδος για την ανθρωπότητα και την εξέλιξή της, τα δύο στοιχεία που οδηγούν τον άνθρωπο να βγει από την "πρωτόγονη" κατάσταση και να περάσει στην "ιστορία" και τον πολιτισμό. Με έναν λόγο, είναι τα στοιχεία που του επιτρέπουν να γίνει άνθρωπος. Για τον Ησίοδο βέβαια, που θεωρούσε την ανθρώπινη ιστορία ως μια πορεία από μια μακάρια παιδική ηλικία σε μια θλιβερή και αβάσταχτη κατάσταση γεροντικού ξεπεσμού, η εξέλιξη αυτή κάθε άλλο παρά ευτυχής ήταν.

Για τον Αισχύλο, αντίθετα, ο Προμηθέας είναι ένας μεγάλος ευεργέτης της ανθρωπότητας. Η φωτιά, την οποία ο Τιτάνας χαρίζει στους ανθρώπους, είναι και εδώ το στοιχείο που επιτρέπει στον άνθρωπο να μπει στην ιστορία και τον πολιτισμό. Είναι όμως, κυρίως, το στοιχείο που επιτρέπει την ανάπτυξη της γλώσσας και

της γραφής, την ανάπτυξη της τεχνολογίας, την ανάπτυξη της τέχνης και της σκέψης.

Ο Πρωταγόρας κρατά προφανώς την αισχύλεια θεώρηση και την αισχύλεια αισιοδοξία. Αν όμως ο Αισχύλος είναι ένας τραγικός ποιητής με βαθύτατες φιλοσοφικές ανησυχίες, ο Πρωταγόρας είναι ένας φιλόσοφος με έντονους "κοινωνιολογικούς" (για να μεταχειριστούμε έναν σύγχρονο όρο) προβληματισμούς. Είναι λοιπόν φυσικό οι προβληματισμοί αυτοί να εκφράζονται και να υπογραμμίζονται με ιδιαίτερη έμφαση στη δική του εκδοχή του προμηθεϊκού μύθου. Έτσι, ο Πρωταγόρας τονίζει κυρίως την ανάπτυξη της κοινωνικής οργάνωσης του ανθρώπου και τη βάζει στο κέντρο της μυθικής του αφήγησης. Η ύπαρξη και επιβίωση του ανθρώπου είναι εδώ αλληλένδετη με τον σχηματισμό και τη διατήρηση των ανθρώπινων κοινωνιών. Και οποιαδήποτε αρετή είναι, εξ ορισμού θα λέγαμε, πολιτική, με την έννοια ότι ως κύριο στόχο της έχει την αρμονική οργάνωση και ζωή της κοινωνίας και όχι την ηθική βελτίωση του ανθρώπου. Η άποψη αυτή του Πρωταγόρα δεν είναι ξένη προς την αρχαία ελληνική νοοτροπία. Πράγματι, για τους Έλληνες η αρετή του ανθρώπου ως ιδιώτη δεν ξεχωρίζει από την αρετή του ανθρώπου ως πολίτη. Ο άνθρωπος νοείται κυρίως ως πολίτης, ως υπεύθυνο μέλος μιας οργανωμένης κοινωνίας.

Μηκώνη, τότε ἔπειτα μέγαν βοῦν πρόφρονι θυμῷ
 δασσάμενος προὔθηκε. Διὸς νόον ἔξαπαφίσκων
 τῷ μὲν γὰρ σάρκας τε καὶ ἔγκατα πίονα δημῷ
 ἐν ῥινῷ κατέθηκε καλύψας γαστρὶ βοεΐη,
 τῷ δ' αὖτ' ὀστέα λευκὰ βοὸς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ 540
 εὐθετίσας κατέθηκε καλύψας ἀργέτι δημῷ·
 δὴ τότε μιν προσέειπε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε
 «Ἴαπετιονίδη, πάντων ἀριδείκετ' ἀνάκτων,
 ὧ πέπον, ὡς ἑτεροζήλως διεδάσσαο μοίρας.»
 Ὡς φάτο κερτομέων Ζεὺς ἄφθιτα μήδεα εἰδῶς 545
 τὸν δ' αὖτε προσέειπε Προμηθεὺς ἀγκυλομήτης
 ἦκ' ἐπιμειδήσας, δολίης δ' οὐ λήθετο τέχνης·
 «Ζεῦ κύδιστε μέγιστε θεῶν αἰειγενετῶν,
 τῶν δ' ἔλευ ὀπποτέρην σε ἐνὶ φρεσὶ θυμὸς ἀνώγει.»
 Φῆ ῥα δολοφρονέων Ζεὺς δ' ἄφθιτα μήδεα εἰδῶς 550
 γνῶ ῥ' οὐδ' ἠγνοίησε δόλον· κακὰ δ' ὄσσετο θυμῷ
 θνητοῖς ἀνθρώποισι, τὰ καὶ τελέεσθαι ἔμελλεν.
 Χερσὶ δ' ὄ γ' ἀμφοτέρησιν ἀνείλετο λευκὸν ἄλειφαρ·
 χώσατο δὲ φρένας ἀμφί, χόλος δέ μιν ἴκετο θυμὸν,
 ὡς ἴδεν ὀστέα λευκὰ βοὸς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ. 555
 Ἐκ τοῦ δ' ἀθανάτοισιν ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων
 καίουσ' ὀστέα λευκὰ θυθέντων ἐπὶ βωμῶν.
 Τὸν δὲ μέγ' ὀχθήσας προσέφη νεφεληγερέτα Ζεὺς·
 «Ἴαπετιονίδη, πάντων πέρι μήδεα εἰδῶς,
 ὧ πέπον, οὐκ ἄρα πω δολίης ἐπιλήθεο τέχνης.» 560
 Ὡς φάτο χωόμενος Ζεὺς ἄφθιτα μήδεα εἰδῶς·
 ἐκ τούτου δὴ ἔπειτα δόλου μεμνημένος αἰεὶ
 οὐκ ἐδίδου μελίησι πυρὸς μένος ἀκαμάτιο
 θνητοῖς ἀνθρώποις, οἳ ἐπὶ χθονὶ ναιετάουσιν.
 Ἀλλὰ μιν ἔξαπάτησεν εὖς πάϊς Ἴαπετοῖο 565
 κλέψας ἀκαμάτιο πυρὸς τηλέσκοπον αὐγὴν
 ἐν κοίλῳ νάρθηκι· δάκεν δέ ἐ νειόθι θυμόν,
 Ζῆν' ὑπιβρεμέτην, ἐχόλωσε δέ μιν φίλον ἦτορ,
 ὡς ἴδ' ἐν ἀνθρώποισι πυρὸς τηλέσκοπον αὐγὴν.

Κι' ο Ιαπετός του Ωκεανού την κόρη την ομορφοστράγαλη Κλυμένη επήρε· ανέβηκε μαζί της στο γαμήλιο το κρεβάτι, κι' αυτή τον Άτλαντα του γέννησε το γιο με την ατρόμαχτη ψυχή· του γέννησε και τον μεγαλοφάνταστο Μενοίτιο και τον Προμηθέα τον εύστροφο και γρήγορο στο νου, και τέλος τον αδέξιο τον Επιμηθέα, που απ' την αρχή συμφορά στάθηκε για τους ανθρώπους που τους τρέφει το ψωμί (512), γιατί εδέχτηκε αυτός πρώτος την παρθένα πούπλασεν ο Δίας. Τον ασεβή Μενοίτιον ο Δίας με το μακρύ το βλέμμα γκρέμισε μέσ' στο βυθό του Ερέβους, με τον φλογόβολο χτυπώντας κεραυνό, για το ξεφρένιασμα και την ασύγκριτη τη δύναμί του (516). Ο Άτλας, σ' ανάγκη υποταγμένος τρομερή, ορθός στα πέρατα της γης, μπροστά στις λιγερόφωνες τις Εσπερίδες, κρατάει τον πλατύτατο ουρανό με το κεφάλι και τ' ακάματά του χέρια· γιατί την κλήρα τούτη νάχη τώρισε ο βαθύβουλος ο Δίας (520). Όσο και για τον Προμηθέα πούχε τα πολλά σοφίσματα, μ' αφεύγατα δεσμά, βαρύμοχτα δεσμά, τον έδεσε και με κολώνα τον εκάρφωσε μπηγμένην ως τη μέση· και καταπάνω του απλοφτέρουγο ξεσήκωσε αετό· κι' αυτός το σκώτι τούτρωγε το αθάνατο· κι' όσο τη μέρα τούτρωγε το τεντοφτέρουγο όρνιο, ολονυχτίς μεγάλωνε και πάντα ήταν ακέριο (525). Μα τ' όρνιο τούτο, της Αλκμήνης της ομορφοστράγαλης ο γιος, ο Ηρακλής, το σκότωσε κι' από τη μαύρη τούτη αρρώστια λύτρωσε του Ιαπετού τον γιο και τον λευτέρωσε απ' τα πάθη, κι' όχι χωρίς το θέλημα του Ολύμπιου Δία πόχει τον υπέρτατο τον θρόνο και που ήθελε τη δόξα του Ηρακλή του Θηβογεννημένου ακόμα μεγαλύτερη, παρά μπροστά, στη γη την πολυθρέφτρα (531)· με τη φροντίδα τούτη τίμησε τον μεγαλόδοξό του γιο, κι' αν κι' ήταν ωργισμένος, τη χολή παράτησε πούχε του Προμηθέα, γιατί συναγωνίζονταν στο νου τον ίδιον

αυτόν, τον γιο του Κρόνου, π' ακέριος αναβράζει από το μέγα θάρρος (534).

Ήτανε τότε που κανόνιζαν στη Μηκώνη τις σχέσεις τους οι θεοί και οι θνητοί άνθρωποι. Τότε λοιπόν με μεγάλη του προθυμία μοίρασε ένα μεγαλόσωμο βώδι ο Προμηθέας και θέλησε να ξεγελάση το νου του Δία. Για το ένα απ' τα δυο μέρη έβαλε τα κρέατα και τα εντόσθια τα παχιά μέσα σε ξύγκι και τα σκέπασε με την κοιλιά του βωδιού· για τ' άλλο, με τα δόλια τα σοφίσματά του πήρε τ' άσπρα κόκκαλα του βωδιού, τα ταχτοποίησε και τάβαλε χάμου κι' αυτά, σκεπάζοντάς τα μ' άσπρο ξύγκι (541). Πάνω σ' αυτό λοιπόν του μίλησε ο πατέρας των θεών και των ανθρώπων και του είπε: — «Γιε του Ιαπετού, πιο δοξασμένε απ' όλους τους αφέντες, στάθηκες, φίλε, μεροληπτικός στο μοίρασμά σου τούτο» (544).

Έτσι, μαλώνοντάς τον, είπε ο Δίας πόχει τις αιώνιες τις βουλές. Κι' ο Προμηθέας με τους δόλιους στοχασμούς, τούπε χαμογελώντας μ' αλαφρό χαμόγελο και μ' άγρυπνο το νου του στην απάτη που μηχανευόταν:

— «Δία πανένδοξε κι' απ' όλους τους αθάνατους θεούς ο πιο μεγάλος, να, διάλεξε από τούτες τη μερίδα π' αγαπά η ψυχή σου» (549).

Έτσι, με την απάτη στο μυαλό, του μίλησε· κι' ο Δίας πόχει τις αιώνιες βουλές, ένωσε, δεν του ξέφυγεν η απάτη· κι' έβαλε το κακό στο νου για τους θνητούς ανθρώπους, που κι' αποφασισμένος ήταν να το κάμη. Με τα δυο χέρια σήκωσε τ' άσπρο ξύγκι· κι' η οργή δεξιά — ζερβά του πήρε την ψυχή και την καρδιά του μαύρισε χολή, σαν είδε τ' άσπρα του βωδιού τα κόκκαλα και πως την έπαθε απ' τη δόλια τέχνη (555). Κι' είν' απ' αυτό που στους αθάνατους θεούς στη γη τα έθνη των ανθρώπων κόκκαλα άσπρα στους βωμούς τους φλογερούς επάνω καίνε.

Και με καρδιά λοιπόν πολύ βαρειά, ο Δίας, που τα νέφη συμμαζεύει, του είπε: — «Α, γιε του Ιαπετού, πούσαι σοφός καθώς κανένας άλλος, βλέπω, καλέ μου φίλε, πως την τέχνη της απάτης δεν λησμόνησες ακόμη» (560).

Έτσι ωργισμένος τούπε ο Δίας πόχει τις αιώνιες βουλές' κι' από τα τότε αναθυμούμενος τον δόλο πάντα, δεν κατεύθυνε πια την ορμή της ακάματης φλόγας στα φράξα για τους ανθρώπους τους θνητούς που κατοικούν στη γην επάνω (564). Αλλά ο αντρείος ο γιος του Ιαπετού τον εξαπάτησε, κλέβοντας μέσα σε κούφιο καλάμι της φλόγας της ακάματης τη μακρόφεγγη λάμψη. Μα τούτη η πράξι δάγκωσε μέσ' στην ψυχή κατάβαθα τον Δία π' από ψηλά βροντάει και την καρδιά του μαύρισε η χολή καθώς ανάμεσα είδε στους ανθρώπους τη μακρόφεγγη της φλόγας λάμψη (569).

Μετάφραση: Παναγή Λεκατσά

ΑΙΣΧΥΛΟΥ, ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ ΔΕΣΜΩΤΗΣ
Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΑ ΣΤΟΝ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

- Πρ.** μή τοι χλιδῆ δοκεῖτε μηδ' αὐθαδία
σιγᾶν με' συννοία δὲ δάπτομαι κέαρ
ὀρῶν ἑμαυτὸν ὧδε προυσελούμενον.
Καίτοι θεοῖσι τοῖς νέοις τούτοις γέρα
τίς ἄλλος ἢ 'γὼ παντελῶς διώρισεν; 440
ἀλλ' αὐτὰ σιγῶ' καὶ γὰρ εἰδυΐαισιν ἂν
ὑμῖν λέγοιμι. Τὰν βροτοῖς δὲ πῆματα
ἀκούσαθ', ὡς σφας νηπίους ὄντας τὸ πρὶν
ἔννους ἔθηκα καὶ φρενῶν ἐπηβόλους.
λέξω δὲ μέμψιν οὐτὶν' ἀνθρώποις ἔχων, 445
ἀλλ' ὧν δέδωκ' εὐνοίαν ἐξηγούμενος'
οἱ πρῶτα μὲν βλέποντες ἔβλεπον μάτην,
κλύοντες οὐκ ἤκουον, ἀλλ' ὄνειράτων
ἀλίγκιοι μορφαῖσι τὸν μακρὸν βίον
ἔφυρον εἰκῆ πάντα, κοῦτε πλινθυφεῖς 450
δόμους προσείλους ἦσαν, οὐ ξυλουργίαν,
κατώρυχες δ' ἔναιον ὥστ' ἀήσυροι
μύρμηκες ἄντρων ἐν μυχοῖς ἀνηλίοις.
Ἦν δ' οὐδὲν αὐτοῖς οὔτε χεῖματος τέκμαρ
οὔτ' ἀνθεμῶδους ἦρος οὔτε καρπίμου 455
θέρους βέβαιον, ἀλλ' ἄτερ γνώμης τὸ πᾶν
ἔπρασσον, ἔστε δὴ σφιν ἀντολὰς ἐγὼ
ἄστρον ἔδειξα τάς τε δυσκρίτους δύσεις.
Καὶ μὴν ἀριθμόν, ἔξοχον σοφισμάτων,
ἐξηῦρον αὐτοῖς, γραμμάτων τε συνθέσεις, 460
μνήμην ἀπάντων, μουσομήτορ' ἐργάνην'
κᾶζευξα πρῶτος ἐν ζυγοῖσι κνώδαλα
ζεύγλαισι δουλεύοντα, σώμασιν θ' ὅπως
θνητοῖς μεγίστων διάδοχοι μοχθημάτων
γένοινθ', ὑφ' ἄρμα τ' ἤγαγον φιληνίους 465

	ἵππους, ἄγαλμα τῆς ὑπερπλούτου χλιδῆς· θαλασσόπλαγκτα δ' οὔτις ἄλλος ἀντ' ἐμοῦ λινόπτερ' ἠῦρε ναυτίλων ὀχήματα. Τοιαῦτα μηχανήματ' ἐξευρῶν τάλας βροτοῖσιν αὐτὸς οὐκ ἔχω σοφισμ' ὅτῳ	470
Χο.	Πέπονθας αἰκῆς πῆμ'· ἀποσφαλεῖς φρενῶν πλανᾶ, κακὸς δ' ἰατρὸς ὡς τις ἐς νόσον πεσῶν ἀθυμεῖς, καὶ σεαυτὸν οὐκ ἔχεις εὐρεῖν ὁποίοις φαρμάκοις ἰάσιμος.	475
Πρ.	Τὰ λοιπὰ μου κλύουσα θαυμάσῃ πλέον, οἷας τέχνας τε καὶ πόρους ἐμησάμην· τὸ μὲν μέγιστον, εἴ τις ἐς νόσον πέσοι, οὐκ ἦν ἀλέξῃμ' οὐδέν, οὔτε βρώσιμον οὐ χριστὸν οὐδὲ πιστόν, ἀλλὰ φαρμάκων χρεῖαι κατεσκέλλοντο, πρὶν γ' ἐγὼ σφισιν ἔδειξα κράσεις ἠπίων ἀκεσμάτων, αἷς τὰς ἀπάσας ἐξαμύνονται νόσους· τρόπους τε πολλοὺς μαντικῆς ἐστοίχισα, κᾶκρινα πρῶτος ἐξ ὄνειράτων ἃ χρῆ ὑπάρ γενέσθαι, κληδόνας τε δυσκρίτους ἐγνώρισ' αὐτοῖς ἐνοδίους τε συμβόλους, γαμψωνύχων τε πτηῖσιν οἰωνῶν σκεθρῶς διώρισ', οἵτινές τε δεξιοὶ φύσιν εὐωνύμους τε, καὶ δίαιταν ἦντινα	480
	ἔχουσ' ἕκαστοι καὶ πρὸς ἀλλήλους τίνες ἔχθραι τε καὶ στέργηθρα καὶ συνεδρῖαι· σπλάγχνων τε λειότητα, καὶ χροιάν τίνα ἔχουσ' ἂν εἴη δαίμοσιν πρὸς ἡδονὴν χολή, λοβοῦ τε ποικίλην εὐμορφίαν· κνίσῃ τε κῶλα συγκαλυπτὰ καὶ μακρὰν ὄσφῦν πυρώσας δυστέκμαρτον εἰς τέχνην ᾧδωσα θνητούς, καὶ φλογωπὰ σήματα ἐξωμμάτωσα πρόσθεν ὄντ' ἐπάργεμα. Τοιαῦτα μὲν δὴ ταῦτ'· ἔνερθε δὲ χθονὸς	485
	εὐωνύμους τε, καὶ δίαιταν ἦντινα ἔχουσ' ἕκαστοι καὶ πρὸς ἀλλήλους τίνες ἔχθραι τε καὶ στέργηθρα καὶ συνεδρῖαι· σπλάγχνων τε λειότητα, καὶ χροιάν τίνα ἔχουσ' ἂν εἴη δαίμοσιν πρὸς ἡδονὴν χολή, λοβοῦ τε ποικίλην εὐμορφίαν· κνίσῃ τε κῶλα συγκαλυπτὰ καὶ μακρὰν ὄσφῦν πυρώσας δυστέκμαρτον εἰς τέχνην ᾧδωσα θνητούς, καὶ φλογωπὰ σήματα ἐξωμμάτωσα πρόσθεν ὄντ' ἐπάργεμα. Τοιαῦτα μὲν δὴ ταῦτ'· ἔνερθε δὲ χθονὸς	490
	εὐωνύμους τε, καὶ δίαιταν ἦντινα ἔχουσ' ἕκαστοι καὶ πρὸς ἀλλήλους τίνες ἔχθραι τε καὶ στέργηθρα καὶ συνεδρῖαι· σπλάγχνων τε λειότητα, καὶ χροιάν τίνα ἔχουσ' ἂν εἴη δαίμοσιν πρὸς ἡδονὴν χολή, λοβοῦ τε ποικίλην εὐμορφίαν· κνίσῃ τε κῶλα συγκαλυπτὰ καὶ μακρὰν ὄσφῦν πυρώσας δυστέκμαρτον εἰς τέχνην ᾧδωσα θνητούς, καὶ φλογωπὰ σήματα ἐξωμμάτωσα πρόσθεν ὄντ' ἐπάργεμα. Τοιαῦτα μὲν δὴ ταῦτ'· ἔνερθε δὲ χθονὸς	495
	εὐωνύμους τε, καὶ δίαιταν ἦντινα ἔχουσ' ἕκαστοι καὶ πρὸς ἀλλήλους τίνες ἔχθραι τε καὶ στέργηθρα καὶ συνεδρῖαι· σπλάγχνων τε λειότητα, καὶ χροιάν τίνα ἔχουσ' ἂν εἴη δαίμοσιν πρὸς ἡδονὴν χολή, λοβοῦ τε ποικίλην εὐμορφίαν· κνίσῃ τε κῶλα συγκαλυπτὰ καὶ μακρὰν ὄσφῦν πυρώσας δυστέκμαρτον εἰς τέχνην ᾧδωσα θνητούς, καὶ φλογωπὰ σήματα ἐξωμμάτωσα πρόσθεν ὄντ' ἐπάργεμα. Τοιαῦτα μὲν δὴ ταῦτ'· ἔνερθε δὲ χθονὸς	500

κεκρυμμέν' ἀνθρώποισιν ὠφελήματα,
χαλκὸν σίδηρον ἄργυρον χρυσὸν τε, τίς
φήσειεν ἂν πάροιθεν ἐξευρεῖν ἐμοῦ;
οὐδεῖς, σάφ' οἶδα, μὴ μάτην φλῦσαι θέλων.
Βραχεῖ δὲ μύθῳ πάντα συλλήβδην μάθε'
πᾶσαι τέχναι βροτοῖσιν ἐκ Προμηθέως.

505

- ΠΡ.** Μην πάρετε για πείσμα και περφάνια
τη σιωπή μου' η φρόνηση με τρώει
σε τέτοιες βλέποντας ντροπές τον εαυτό μου.
Ὅμως ποιος ἄλλος ἀπὸ με στους νέους
θεοὺς ἔχει χαρίσει τις τιμές των;
- 440
- Μα δε μιλῶ γι' αὐτά. Τι να τα λέω;
Τα ξέρετε καλά' τις δυστυχίες
ακούστε των θνητῶν, που ενώ δεν είχαν
πρωτύτερα μυαλό, με νου και σκέψη
τους φώτισα. Κι ὅσα θα πω, δεν εἶναι
παράπονο γι' αὐτοὺς, μονάχα δείχνω
το τι καλό τους ἔχω κάνει' πρώτα
εκείνοι εβλέπαν, μα ἔβλεπαν του κάκου
κι ἀκούγαν, μα δεν ἀκούγαν καθόλου,
ἀλλὰ ως θολές μορφές ονειρών σ' ὄλο
το μᾶκρος της ἀργόσυρτης ζωῆς των
αστόχαστα ἀνακάτευαν τα πάντα'
κι οὐδέ πλιθόχτιστα ξέραν να χτίζουν
ἠλιόφωτα καλύβια, οὐδέ την τέχνη
τα ξύλα να δουλεύουν, μα ὑπόγεια ζούσαν
σ' ἀνήλιαγες σπηλιές στης γῆς τα βᾶθη,
καθώς τ' ἀλαφροκίνητα μερμήγκια.
Μήτε να ξεχωρίζουνε κατέχαν
με σίγουρο σημάδι το χειμῶνα,
μηδὲ την ἀνοιξη την ἀνθισμένη,
- 445
- 450
- 455

μηδέ το καρποφόρο καλοκαίρι,
αλλά έτσι δίχως κρίση και στην τύχη
ήταν η κάθε πράξη τους, ωστόσο
τις δύσκολες κι ανέγνωρες των άστρων
ανατολές τους έδειξα και δύσεις.

Μα και τον αριθμό, πρώτη σοφία,
τους βρήκα εγώ, και των γραμμάτων
τα συνταιριάσματα, δουλεύτρα τέχνη,
μητέρα των Μουσών, μνήμη των πάντων. 460

Κι έβαλα πρώτος στο ζυγό τα ζώα
σε ζεύγλες και σαμάρια να δουλεύουν,
για να σηκώνουν των θνητών τους μόχθους
τους πιο τρανούς, και δαμασμένα στο άρμα
τ' αλόγατα έζεψα, λαμπρό καμάρι 465

της πλούσιας αρχοντιάς. Κι έξω από μένα
κανένας άλλος τα λινόφτερα δεν ήβρε
τα θαλασσόδρομα των ναυτικών αμάξια.
Κι ενώ για τους ανθρώπους τέτοιες τέχνες
σκέφτηκα ο δόλιος, τρόπο εγώ δεν έχω 470
τη συμφορά μου ετούτη να ξεφύγω.

ΧΟ Αταίριαστη σε βρήκε δυστυχία
ξαστόχησες και παραδέρνει ο νους σου,
κι όπως κακός γιατρός που αρρώστια
τον χτύπησε, κι εσύ στενοχωριέσαι,
γιατί δεν έχεις γιατρικά να σε γιατρέψουν 475

ΠΡ. Ακούγοντας και τ' άλλα, θα σαστίσεις
ακόμα περισσότερο, ποιους τρόπους
σοφίστηκα, ποιες τέχνες. Πρώτα απ' όλα
αν κάποιος αρρωστούσε, δεν υπήρχε
ξαρρωστικό κανένα, ούτε να φάει,
ουδέ να πιει και ν' αλειφτεί, μα έτσι 480

δίχως αντίδοτο αργοσβήναν, ώσπου
τους έδειξα πραϋντικά βοτάνια
να σμίγουν και μ' αυτά όλες τις αρρώστιες
να πολεμούνε. Και τους πλήθιους τρόπους

της μαντικής εδίδαξα, και πρώτος εξήγησα ποια ονείρατα αλητεύουν κι αλλόκοτους αχούς των δρόμων και συντυχιές τους έμαθα να κρίνουν. Και των αρπαχτικών πουλιών καθάρια τους όρισα το πέταγμα' σημάδι, εξαίσιο το δεξί να λογαριάζουν	485
και το ζερβί κακότυχο. Ποιες έχτρες έχει καθένα, ποιες συνήθειες και φιλίες, πώς σμίγει σε κοπάδι, και των σπλάχνων τη λαμπερή μορφή, τι χρώμα νά 'χουν στους θεούς για ν' αρέσουνε κι ακόμη	490
τις πλήθιες όψεις του λοβού και της χολής και τα μεριά με πάχος σκεπασμένα και το μακρύ το κόκαλο της πλάτης πυρώνοντας στη θράκα, εγώ το δρόμο δύσκολης στους θνητούς χάραξα τέχνης' και τα λαμπρά φανέρωσα της φλόγας σημάδια, που αφανέρωτα ήταν πρώτα.	495
Αυτά λοιπόν' και κάτω από το χώμα κρυμμένους θησαυρούς για τους ανθρώπους, σίδηρο και χαλκό, χρυσάφι, ασήμι, ποιος θά 'λεγε πως τά 'βρε πρώτος; Κανείς, καλά το ξέρω, εχτός αν θέλει να φλυαρεί του κάκου. Μ' ένα λόγο στο λέω για να το μάθεις στους θνητούς	500
όλες οι τέχνες απ' τον Προμηθέα.	505

Μετάφραση: Τάσου Ρούσσου

Μπορεί η αρετή να γίνει αντικείμενο διδασκαλίας;

Ο Πρωταγόρας εξηγεί στον Σωκράτη τι διδάσκει στους νέους που παρακολουθούν τα μαθήματά του. Οι αντιρρήσεις του Σωκράτη.

«Το μάθημα [το οποίο διδάσκω] είναι η εύβουλία, η σωστή σκέψη και λήψη αποφάσεων τόσο για τα θέματα που αφορούν τα οίκεϊα, την ιδιωτική ζωή, πώς δηλαδή να διευθετεί κανείς με τον καλύτερο τρόπο τα ζητήματα του οίκου του, όσο και για τα θέματα που αφορούν την πόλη, ώστε να είναι κανείς όσο γίνεται πιο ικανός να πράξει και να μιλήσει για τα πολιτικά θέματα».

«Άραγε», είπα εγώ [δηλ. ο Σωκράτης, που αφηγείται τη συζήτησή του με τον Πρωταγόρα σε τρίτο φίλο του], «παρακολουθώ σωστά τα λεγόμενά σου; Γιατί απ' ό,τι καταλαβαίνω, μιλάς για την πολιτική τέχνη και νοείς πως αναλαμβάνεις να κάνεις τους άνδρες αγαθούς πολίτες».

«Αυτό ακριβώς, Σωκράτη», είπε, «είναι το μάθημα που ισχυρίζομαι πως διδάσκω».

«Μάλιστα, ωραία τέχνη κατέχεις λοιπόν, αν βέβαια την κατέχεις πραγματικά», είπα εγώ. «Εγώ πάντως, θα σου πω αυτό που σκέφτομαι. Γιατί εγώ δεν θεωρούσα, Πρωταγόρα, πως αυτό είναι κάτι που διδάσκεται. Αφού όμως το λες εσύ, εγώ δεν μπορώ να το αμφισβητήσω. Αλλά το σωστό εκ μέρους μου είναι να πω για ποιο λόγο νομίζω πως δεν πρόκειται για κάτι που διδάσκεται και γιατί δεν μπορούν οι άνθρωποι να το μεταδώσουν σε άλλους ανθρώπους. Εγώ λοιπόν θεωρώ, όπως και οι άλλοι Έλληνες, πως οι Αθηναίοι είναι σοφοί. Και βλέπω ότι, όποτε συγκεντρωνόμαστε

στην εκκλησία του δήμου, όταν η πόλη πρόκειται να εκτελέσει κάποιο έργο οικοδομικό, καλούμε τους οικοδόμους ως συμβούλους στην οικοδομία, κι όταν πάλι πρόκειται για ναυπηγικό έργο, καλούμε τους ναυπηγούς, και με τον ίδιο τρόπο πράττουμε όταν πρόκειται για όλα τα αντίστοιχα έργα, για όσα δηλαδή θεωρείται πως είναι διδακτά και μπορεί κάποιος να τα μάθει με κατάλληλα μαθήματα. Εάν επιχειρήσει δε κάποιος άλλος να δώσει τη συμβουλή του στον δήμο, κάποιος που οι άνθρωποι δεν τον θεωρούν τεχνίτη σχετικό, η συνέλευση δεν τον αποδέχεται, ακόμα κι αν είναι και ωραίος και πλούσιος και από μεγάλη οικογένεια. Αντίθετα, τον κοροϊδεύουν και του φωνάζουν, μέχρι αυτός που τόλμησε να μιλήσει να φύγει μόνος του τρομοκρατημένος ή μέχρι να τον σύρουν οι τοξότες και να τον βγάλουν σηκωτό, με διαταγή των πρυτάνεων. Για τα θέματα λοιπόν που θεωρούν [οι Αθηναίοι] ότι εξαρτώνται από κάποια συγκεκριμένη τεχνογνωσία, έτσι ενεργούν. Όταν όμως πρέπει να αποφασιστεί κάποιο ζήτημα που αφορά τη διοίκηση της πόλεως, σηκώνεται και δίνει τις συμβουλές του γι' αυτό εξίσου και ο οικοδόμος, και ο σιδεράς, και ο έμπορος ή ο ναυτικός, και ο πλούσιος, και ο φτωχός, και αυτός που είναι από μεγάλο γένος, και αυτός που δεν είναι από κάποια γενιά σπουδαία. Και κανένας δεν τους ψέγει γι' αυτό, όπως τους προηγούμενους: γιατί εσύ, χωρίς να έχεις διδαχτεί από πουθενά αυτό το πράγμα και χωρίς να έχεις δάσκαλο σ' αυτό το θέμα, θέλεις τώρα να δώσεις και συμβουλές. Άρα, είναι προφανές πως δεν θεωρούν ότι το πράγμα αυτό είναι κάτι που διδάσκεται.

Αυτή τη στάση φυσικά δεν την έχει μόνο η συνέλευση της πόλης μας, αλλά και στο ιδιωτικό επίπεδο [βλέπουμε ότι] οι πιο σοφοί και οι άριστοι των πολιτών μας δεν μπορούν να μεταβιβάσουν αυτή την

αρετή που έχουν οι ίδιοι σε άλλους. Ο Περικλής, ας πούμε, ο πατέρας των νεαρών από 'δω, τους μόρφωσε καλά στα θέματα που εξαρτώνται από τους δασκάλους. Αλλά στα θέματα στα οποία ο ίδιος είναι σοφός, ούτε αυτός τους εκπαιδεύει ούτε σε άλλους έδωσε τους γιους του να τους εκπαιδεύσουν. Κι αυτοί, τριγυρίζουν και βόσκουν, σαν ζώα λυμένα, όπου τύχει να συναντήσουν από μόνοι τους την αρετή. Κι αν θέλεις, δες και τον Κλεινία, τον μικρό αδελφό του Αλκιβιάδη από 'δω. Αυτόν τον είχε στην κηδεμονία του ο Περικλής και, φοβούμενος μήπως τον χαλάσει ο Αλκιβιάδης, τον πήρε από αυτόν και ανέθεσε στον Αρίφρονα να τον μορφώσει. Και πριν κλείσουν έξι μήνες, ο Αρίφρονας του τον έδωσε πίσω, μη ξέροντας τι να κάνει μαζί του. Και άλλους πάμπολλους έχω να σου απαριθμήσω, οι οποίοι, ενώ ήταν οι ίδιοι αγαθοί, δεν μπόρεσαν ποτέ τους να βελτιώσουν κανέναν ούτε από τους συγγενείς τους ούτε από τους ξένους. Εγώ λοιπόν, Πρωταγόρα, έχοντας υπόψη μου αυτά τα γεγονότα, δεν θεωρώ πως η αρετή είναι διδακτή. Επειδή όμως σε ακούω να το υποστηρίζεις εσύ, κάμπτομαι και πιστεύω πως κάτι θα εννοείς, αφού θεωρώ πως έχεις μεγάλη πείρα σε πολλά ζητήματα, και πολλά έχεις μάθει και πολλά επίσης έχεις ανακαλύψει μόνος σου. Αν λοιπόν μπορείς να μας αναλύσεις με τρόπο εναργέστερο γιατί η αρετή είναι διδακτή, μη μας αρνηθείς και κάνε το».

«Όχι, Σωκράτη», είπε, «δεν θα σας αρνηθώ. Αλλά, τι προτιμάς από τα δύο; Να σας το αναλύσω με έναν μύθο, όπως κάνουν οι γεροντότεροι στους νέους, ή να αναπτύξω το ζήτημα σε μια διάλεξη;»

Πολλοί από αυτούς που κάθονταν κοντά είπαν αμέσως να αναπτύξει το θέμα με όποιον από τους δύο τρόπους θέλει.

«Εγώ νομίζω», είπε εκείνος, «πως είναι πιο χαριτωμένο να σας πω έναν μύθο».

οἰκεῖα [πράγματα]: Οἶκος στην αρχαία Ελλάδα δεν σήμαινε μόνον σπίτι, όπως σήμερα, ούτε δήλωνε μόνον την οικογένεια (δηλαδή το σύνολο των μελών μιας ομάδας ανθρώπων που συνδέονται με συγγενικούς δεσμούς). Ο οἶκος, όπως λέει χαρακτηριστικά ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά του, ήταν η μικρότερη μονάδα, το μικρότερο συστατικό στοιχείο της κοινωνίας' φυσικά, ειδικά στις αρχαϊκές κοινωνίες, ο οἶκος ήταν συνδεδεμένος και με την κατοχή γης (αυτό δεν ίσχυε πια αναγκαστικά σε κοινωνίες όπως η Αθήνα του 5ου αιώνα, με ανεπτυγμένη εμπορική και βιοτεχνική οικονομία). Το χαρακτηριστικό του οἴκου πάντως, στο ιδεολογικό επίπεδο, ήταν ότι είχε μια συνέχεια μέσα στο χρόνο, είχε παρελθόν (τους προγόνους) και μέλλον (τους απογόνους). Γι' αυτό και ήταν υποχρέωση κάθε ενήλικου άνδρα να σεβαστεί το παρελθόν του οἴκου του και να εξασφαλίσει τη συνέχειά του στο μέλλον. Άρα, η κοινωνική στάση και το ήθος κάθε άνδρα είχε συνέπειες όχι μόνο ατομικές, αλλά και ως προς τη συντήρηση και διατήρηση του κύρους του οἴκου του. Τα οικεία είναι, επομένως, όλες οι υποθέσεις που σχετίζονταν με την οικονομική και κοινωνική ευμάρεια ενός οἴκου και αποτελούσαν ένα από τα σημαντικότερα καθήκοντα του ενήλικου άνδρα.

ἄνδρες: Ο λόγος για τον οποίο αναφέρεται αποκλειστικά και μόνον σε άνδρες όσον αφορά την πολιτική αρετή είναι, φυσικά, διότι στην αρχαία Ελλάδα μόνον οι άνδρες είχαν πολιτικά δικαιώματα. Ο ενήλικος ελεύθερος άνδρας είναι ο κύριος του οἴκου, δηλαδή είναι αυτός που έχει δικαιώματα ιδιοκτησίας πάνω στην περιουσία και δικαιώματα διάθεσης και διοίκησης πάνω στα μέλη της οικογένειας' και οι γυναίκες και τα

παιδιά και οι δούλοι της οικογένειας κηδεμονεύονται από τον κύριο του οίκου. Στο δημόσιο επίπεδο, οι ενήλικοι ελεύθεροι Αθηναίοι άνδρες είναι οι μόνοι που έχουν δικαιώματα πολίτη, οι μόνοι δηλαδή που έχουν δικαίωμα να συμμετέχουν στις συνελεύσεις του δήμου, να εκλέγονται στα διάφορα αξιώματα της πόλεως, να στρατεύονται (πλην ορισμένων εξαιρέσεων), να γίνονται μέλη των δικαστηρίων και να μηνύουν στα δικαστήρια ή να παρουσιάζονται ως μάρτυρες σε αυτά.

άγαθούς: Ο όρος άγαθός παραπέμπει φυσικά στο ιδανικό της καλοκαγαθίας που δείπε την αρχαία ελληνική κοινωνία. Ο Έλληνας άνδρας έπρεπε να είναι καλός κάγαθός, δηλαδή αφενός ωραίος, γυμνασμένος, ικανός να εκπληρώσει τα καθήκοντά του ως οπλίτης και αφετέρου σώφρων, συνετός και μετρημένος, με απόλυτη αυτοσυγκράτηση απέναντι στα πάθη, με ικανότητα να κρίνει και να δρα λελογισμένα. Εδώ ο Πρωταγόρας αναφέρεται μόνο στο δεύτερο συστατικό αυτού του ιδανικού, την αγαθότητα, γιατί προφανώς μόνον αυτή ενδιαφέρει τη συζήτηση που διεξάγεται.

Θέματα για συζήτηση

1. Πώς κρίνετε τη στάση του αθηναϊκού δήμου, όπως την περιγράφει ο Σωκράτης, απέναντι στους ειδικούς πάνω σε κάποια συγκεκριμένα ζητήματα και απέναντι στους πολίτες που, σε γενικά θέματα, θέλουν να δώσουν τη γνώμη τους στην πολιτική συνέλευση; Ποια θεωρείτε ότι είναι η στάση των σημερινών πολιτικών κοινωνιών απέναντι στο θέμα;
2. Συνοψίστε και συζητήστε τους λόγους για τους οποίους ο Σωκράτης ισχυρίζεται πως η αρετή δεν μπορεί να μεταδοθεί.

Η αρχή της δημιουργίας του ανθρώπου

Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείζαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται. Ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέταξαν Προμηθεΐ καὶ Ἐπιμηθεΐ κοσμησαί τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἐκάστοις ὡς πρέπει. Προμηθεά δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι, "Νείμαντος δέ μου," ἔφη, "ἐπίσκειψαι·" καὶ οὕτω πείσας νέμει. Νέμων δὲ τοῖς μὲν ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσῆπτεν, τοὺς δ' ἀσθενεστέρους τάχει ἐκόσμει· τοὺς δὲ ὤπλιζε, τοῖς δ' ἄοπλον διδοὺς φύσιν ἄλλην τιν' αὐτοῖς ἐμηχανᾶτο δύναμιν εἰς σωτηρίαν. Ἄ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἤμπισχεν, πτηνὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἴκησιν ἔνεμεν· ἃ δὲ ἠϋξε μεγέθει, τῷδε αὐτῷ αὐτὰ ἔσωζεν· καὶ τᾶλλα οὕτως ἐπανισῶν ἔνεμεν. Ταῦτα δὲ ἐμηχανᾶτο εὐλάβειαν ἔχων μή τι γένος ἀϊστωθείη· ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἀλληλοφθοριῶν διαφυγὰς ἐπήρκεσε, πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας εὐμάρειαν ἐμηχανᾶτο ἀμφιεννὺς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξίν καὶ στερεοῖς δέρμασιν, ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα, καὶ εἰς εὐνάς ἰοῦσιν ὅπως ὑπάρχοι τὰ αὐτὰ ταῦτα στρωμνὴ οἰκεία τε καὶ αὐτοφυῆς ἐκάστω· καὶ ὑποδῶν τὰ μὲν ὀπλαῖς, τὰ δὲ [θριξίν καὶ] δέρμασιν στερεοῖς καὶ ἀναίμοις. Τούντεϋθεν τροφὰς ἄλλοις ἄλλας ἐξεπόριζεν, τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην, ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ῥίζας· ἔστι δ' οἷς ἔδωκεν εἶναι τροφήν ζῶων ἄλλων βοράν· καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν προσῆψε, τοῖς δ' ἀναλισκομένοις ὑπὸ τούτων πολυγονίαν, σωτηρίαν τῷ γένει πορίζων.

Λεξιλόγιο

εΐμαρμένος (<μείρομαι [από τη ρίζα ΜΕΡ παράγονται επίσης οι λέξεις μέρος, μερίς, μερίζω, μόρος, μοΐρα, μόρσιμος]): αυτός που δίνεται από τη μοΐρα
εΐμαρμένη: η μοΐρα, ό,τι έχει δοθεί στον άνθρωπο από τη μοΐρα

τυπόω-ῶ: σχηματίζω με πίεση, σφραγίζω, πλάθω
κεράννυται· **κεράννυμι**: αναμιγνύω· ὅσα κεράννυται: η φωτιά με τον αέρα και το νερό με το χώμα.
παραίτέομαι-οὔμαι: αιτούμαι, ζητώ κάτι ως χάρη από κάποιον

νεΐμαι· **νέμω**: διανέμω, μοιράζω

ἐπίσκεψαι· **ἐπισκοπέω-ῶ**: παρατηρώ, εξετάζω, προσέχω, μελετώ

προσῆπτεν· **προσάπτω**: παρέχω, δίνω, χορηγώ, αποδίδω σε κάποιον

δύναμις: εδῶ, με την έννοια της ικανότητας, της ιδιότητας

ἤμπισχεν· **ἀμπέχω** ἢ **ἀμπίσχω** (ἀμφί + ἔχω ἢ ἀμφί + ἴσχω), **ἄμπεχον**, **ἀμφέξω**, **ἤμπισχον**: περιβάλλω, καλύπτω [στη μέση φωνή: περιβάλλομαι, ντύνομαι, φορώ]

πτηνὸς φυγή: φυγή πουλιού, δηλαδή φυγή με φτερά, πέταγμα (πρόκειται για σχῆμα μετωνυμίας)

κατάγειος: α) μέσα στη γη, κάτω από τη γη, υπόγειος·

β) ισόγειος, πάνω στο έδαφος

ἐπανισῶν· **ἐπανισόω-ῶ**: εξισώνω, καθιστώ κάτι ίσο με κάτι άλλο

εὐλάβεια: από το επίθετο εὐλαβῆς (<εὖ + λαβεῖν: κρατώ καλά): αυτός που προσέχει, που λαμβάνει προφυλάξεις. Εὐλάβεια είναι η ιδιότητα του εὐλαβοῦς, δηλαδή η μεγάλη προσοχή, η διάκριση, η πρόβλεψη.

ἀϊστωθείη ἄϊστόω-ῶ: εξαφανίζω, καταστρέφω, αφανίζω
ἀλληλοφθοριῶν ἀλληλοφθορία (παρασύνθετο από το επίθετο ἀλληλοφθόροι: οἱ φθείροντες ἀλλήλους): αμοιβαία φθορά, καταστροφή
ἐπήρκεσε ἐπαρκέω-ῶ: χορηγώ, παρέχω κάτι σε ικανοποιητικό βαθμό
εὐμάρεια (<εὐ + μάρη: χέρι): ευχέρεια, ευκολία, επιδεξιότητα, ανάπαυση, προσαρμοστικότητα
εὐνή: ἡ κλίνη, το κρεβάτι
στρωμνή: το στρωμένο κρεβάτι, το στρώμα και το σκέπασμα
ὑποδῶν ὑποδέω-ῶ: δένω από κάτω, δένω τα πόδια μου, τα περιδένω με σανδάλια
ἀναίμοις ὁ, ἡ ἄναιμος, τὸ ἄναιμον: ο χωρίς αίμα, σε αντίθεση με το ἔναιμος ἔδῶ, για τα ἔμβια ὄντα που δεν ἔχουν αίμα
βοτάνη: ἡ τροφή των ζώων, το χορτάρι
ἔστι δ' οἷς: σε ορισμένα από αυτά
βορά (<βιβρώσκω): τροφή, κυρίως δε ἡ τροφή των σαρκοβόρων ζώων (στον ποιητικό λόγο χρησιμοποιεῖται και για να δηλώσει την τροφή των ανθρώπων)
ὀλιγογονία: μικρή γονιμότητα, το να γεννά ένα ζωικό είδος λίγα μικρά σε κάθε τοκετό
πολυγονία: μεγάλη γονιμότητα
πορίζω: παρέχω, δίνω, επινοώ, εφευρίσκω

Ερμηνευτικά σχόλια

χρόνος: εννοεί την αρχή του χρόνου, την αρχή της δημιουργίας, το σημείο εκείνο που ακολουθεί τη θεογονία, δηλαδή τη γένεση των θεών. Είναι χαρακτηριστικό πως στην αρχαιοελληνική μυθολογική

σκέψη υπάρχει μόνον θεογονία, και όχι κοσμογονία, όπως σε άλλες μυθολογίες ή στην εβραιοχριστιανική Γένεση. Αντίθετα από τον Ησίοδο, που στη Θεογονία του αναφέρει, μετά τη δημιουργία των θεών, την ύπαρξη των ανθρώπων χωρίς να εξηγεί πώς πλάστηκαν και από ποιον, ο Πρωταγόρας μεταφέρει το κέντρο του ενδιαφέροντος στον άνθρωπο. Στον μύθο του, παρακολουθούμε τη διαδικασία με την οποία τα μεν ζώα "διαμορφώθηκαν", απέκτησαν δηλαδή το καθένα τις δικές του ιδιότητες, ο δε άνθρωπος απέκτησε τα χαρακτηριστικά εκείνα, τις αρετές, που συνιστούν τελικά την ανθρώπινη ουσία του.

θνητά γένη : τα θνητά πλάσματα, δηλαδή τα διάφορα είδη ζώων.

ἕκ γῆς καὶ πυρός: για τη γη, τη φωτιά, το νερό και τον αέρα ως τα τέσσερα στοιχεία από τα οποία δημιουργήθηκε το σύμπαν, δες Εισαγωγή, σελ. 15 επ.

ῥα [η λέξη παράγεται από την ίδια ινδοευρωπαϊκή ρίζα από την οποία στα αγγλικά παράγεται η λέξη year, το έτος]: α) ορισμένος χρόνος, χρονική περίοδος που ορίζεται από τους φυσικούς νόμους, περίοδος του έτους, του μήνα, της ημέρας· β) εποχή του έτους [οι αρχαίοι Έλληνες διέκριναν τρεις εποχές του χρόνου: το ἔαρ, δηλαδή την άνοιξη, το θέρος, δηλαδή το καλοκαίρι, και τον χειμῶνα, ενώ την ὀπώραν, το φθινόπωρο, τη θεωρούσαν μάλλον ως ακμή του καλοκαιριού]· η ακμή του έτους· μέρος της ημέρας ή του ημερονυκτίου. Επειδή η λέξη χρησιμοποιόταν ιδιαίτερα για να δηλώσει την καλύτερη εποχή του χρόνου, κατέληξε επίσης να σημαίνει, όπως η λέξη καιρός, την κατάλληλη ώρα, τη σωστή στιγμή, όπως ακόμα και την καλή στιγμή της ζωής του ανθρώπου, δηλαδή τη νεότητα. Στη μυθολογία, οι Ὠρες, κόρες του Δία και της Θέμιδος, ήταν τρεις: η Ευνομία, η Δίκη και η Ειρήνη,

προστάτευαν δε τις εποχές του έτους και τους καρπούς κάθε εποχής, και θεωρούνταν αιτίες της ωριμότητας και της τελειότητας όλων των φυσικών πραγμάτων, κυρίως δε της ακμής και της ομορφιάς του ίδιου του ανθρώπου.

Θέματα για συζήτηση

1. Στον μύθο του Πρωταγόρα, ο άνθρωπος παρουσιάζεται ως το πιο αδύναμο και λιγότερο προικισμένο βιολογικά ον. Συζητήστε αυτή την παρουσίαση και αναζητήστε τα χαρακτηριστικά εκείνα του ανθρώπου που του επέτρεψαν να επιβιώσει, να διαφοροποιηθεί από τα άλλα θηλαστικά και να αναπτύξει πολιτισμό.
2. Διαβάστε το απόσπασμα της Θεογονίας του Ησίοδου για τον Προμηθέα. Συγκρίνετε τις αφηγήσεις του Ησίοδου και του Πρωταγόρα.

Η κλοπή της φωτιάς

Ἄτε δὴ οὖν οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἄλογα· λοιπὸν δὴ ἀκόσμητον ἔτι αὐτῷ ἦν τὸ ἀνθρώπων γένος, καὶ ἠπόρει ὅτι χρήσαιτο. Ἀποροῦντι δὲ αὐτῷ ἔρχεται Προμηθεὺς ἐπισκεψόμενος τὴν νομὴν, καὶ ὄρᾳ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ἐμμελῶς πάντων ἔχοντα, τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνὸν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον· ἤδη δὲ καὶ ἡ εἰμαρμένη ἡμέρα παρῆν, ἐν ἣ ἔδει καὶ ἄνθρωπον ἐξιέναι ἐκ γῆς εἰς φῶς. Ἀπορία οὖν σχόμενος ὁ Προμηθεὺς ἦντινα σωτηρίαν τῷ ἀνθρώπῳ εὖροι, κλέπτει Ἥφαιστου καὶ Ἀθηνᾶς τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί—ἀμήχανον γὰρ ἦν ἄνευ πυρὸς αὐτὴν κτητὴν τῷ ἢ χρησίμην γενέσθαι—καὶ οὕτω δὴ δωρεῖται ἀνθρώπῳ. Τὴν μὲν οὖν περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτῃ ἔσχεν, τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν· ἦν γὰρ παρὰ τῷ Δίῳ. Τῷ δὲ Προμηθεΐ εἰς μὲν τὴν ἀκρόπολιν τὴν τοῦ Διὸς οἴκησιν οὐκέτι ἐνεχώρει εἰσελθεῖν—πρὸς δὲ καὶ αἱ Διὸς φυλακαὶ φοβεραὶ ἦσαν—εἰς δὲ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἥφαιστου οἴκημα τὸ κοινόν, ἐν ᾧ ἐφιλοτεχνεῖτην, λαθὼν εἰσέρχεται, καὶ κλέψας τὴν τε ἔμπυρον τέχνην τὴν τοῦ Ἥφαιστου καὶ τὴν ἄλλην τὴν τῆς Ἀθηνᾶς δίδωσιν ἀνθρώπῳ, καὶ ἐκ τούτου εὐπορία μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ βίου γίνεταί, Προμηθεῖα δὲ δι' Ἐπιμηθεῖα ὕστερον, ἥπερ λέγεται, κλοπῆς δίκη μετῆλθεν.

Λεξιλόγιο

ἔλαθεν λανθάνω: διαφεύγω την προσοχή κάποιου, παραμένω άγνωστος, απαρατήρητος

καταναλώσας καταναλίσκω: δαπανώ, σπαταλώ, κατατρώγω, τρώγω

ἄλογα ὁ, ἡ ἄλογος, τὸ ἄλογον: αυτός που στερείται την ιδιότητα του λόγου, ο παράλογος. Τα ζώα, που δεν έχουν ούτε το χάρισμα του λόγου ούτε της λογικής σκέψης, χαρακτηρίζονται ως ἄλογα όντα.

ἀκόσμητος (<κοσμέω-ῶ): αδιάτακτος, ακανόνιστος, ακαλλώπιστος

ἠπόρει ἀπορέω-ῶ: δεν έχω πόρο (δρόμο, διέξοδο), βρίσκομαι σε απορία, αμηχανία, αγνοώ τι πρέπει να πράξω, απορώ

νομή: διαίρεση, διανομή

ἔμμελῶς (<μέλος: μουσική): αρμονικά, με τον σωστό τρόπο, κατάλληλα, ευπρεπώς

ἄστρωτος: ο χωρίς στρωμνή, χωρίς κρεβάτι, αυτός που κοιμάται (συνεπώς και ζει) σε πρωτόγονη κατάσταση, χωρίς να έχει στρώμα

παρῆν πάρειμι: εμφανίζομαι, παρουσιάζομαι

ἀμήχανος: αυτός που δεν έχει τα μέσα ή τον τρόπο, που βρίσκεται σε απορία, ο ανίσχυρος, ο ανίκανος, ο αδύνατος, ο δύσκολος

κτητόν (ρηματικό επίθετο του κτῶμαι): το πράγμα το οποίο μπορεί κανείς να αποκτήσει - κτητήν τω: κτητήν τινι

ταύτη (δοτική οργανική ως επίρρημα): έτσι, κατ' αυτόν τον τρόπο

ἐγχωρεῖ (απρόσ., με δοτική προσωπική και απαρέμφατο): επιτρέπεται, είναι δυνατόν

φυλακή (<φυλάττω): φρούρηση, φύλαξη, φρουρά

ἐφιλοτεχνεῖτην (δουικός αριθμός)· φιλοτεχνέω-ῶ:
ασκῶ μια τέχνη, αγαπῶ μια τέχνη
εὐπορία: ευκολία, ικανότητα, αφθονία, ευτυχία,
πλούτος, λύση αμφιβολιών και δυσκολιών· δεσ πιο
πάνω, ἀπορῶ.

δίκη μετῆλθεν· δίκη μετέρχεταιί τινα: καταδιώκεται
κάποιος δικαστικά

Ερμηνευτικά σχόλια

ἔντεχνον σοφίαν· ἔντεχνος: ο μέσα στα ὅρια της
τέχνης, ἔμπειρος, ἐπιδέξιος. - ἔντεχνος σοφία: η σοφία
που ἐμπεριέχει την τέχνη, η σοφία που συμπορεύεται
με την τέχνη. Αρχικά η ἔννοια της σοφίας ἔχει κυρίως
να κάνει με τη δεξιότητα και την ἐμπειρία σε κάποια
τέχνη, την αρχιτεκτονική, τη γλυπτική, τη μεταλλουργία,
την ιατρική, κ.τ.λ. Ο προσδιορισμός ἔντεχνος ἐπιτρέπει
ἐδῶ στον Πρωταγόρα να διευκρινίσει ἐπομένως πως
αυτοῦ του είδους τη σοφία ἐννοεῖ, και ὄχι αὐτήν που
συνδέουμε με τη γνώση των ἐπιστημῶν και τη
φιλοσοφία.

δίκη: α) το ὀρθό, το δίκαιο, η συνήθεια που πηγάζει
ἀπό την ὀρθή χρήση των πραγμάτων, το ἔθιμο· β) η
καλή συνήθεια, η τάξη, η ἀρμονία, το δίκαιο· γ) η κρίση,
η γνώμη, η ἀπόφαση· δ) κάθε ἐνέργεια που ἀποσκοπεῖ
στη διατήρηση και ἀπονομή του νόμου· ε) η δικαστική
διαδικασία, η ἐκδίκαση μιας ὑπόθεσης· στ) η δικαστική
ἀπόφαση, η τιμωρία, το πρόστιμο.

Θέματα για συζήτηση

1. Παρατηρήστε πῶς χαρακτηρίζονται μέσα στο κείμενο
του Πρωταγόρα οι δραστηριότητες που σήμερα
ονομάζουμε "τεχνολογία". Σχολιάστε αὐτούς τους
χαρακτηρισμούς.

2. Λαμβάνοντας υπόψη σας τις θεικές ιδιότητες της Αθηνάς και του Ήφαιστου, να προσδιορίσετε τι ακριβώς εννοεί ως έντεχνη σοφία, ο Πρωταγόρας. Η τέχνη και τα καλλιτεχνικά δημιουργήματα συμπεριλαμβάνονται, νομίζετε, στην έντεχνη σοφία; Υπάρχει πρωταρχική σχέση ανάμεσα στην τεχνολογία και την τέχνη; Είναι και η τέχνη εξίσου απαραίτητη στη δημιουργία του πολιτισμού και στην επιβίωση του ανθρώπου μέσα σε μια φύση εχθρική;

**Η πολιτική αρετή, κοινό δώρο του Δία
στους ανθρώπους, απαραίτητη ιδιότητα
για τη συγκρότηση κοινωνιών**

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν· ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ, καὶ οἰκήσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἤϋρετο. Οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ἔκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῆ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής—πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὕτω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική—ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο. Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἐρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. Ἐρωτᾷ οὖν Ἐρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις· "Πότερον ὡς αἱ τέχνηαι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; Νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἱκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;" "Ἐπὶ πάντας," ἔφη ὁ Ζεὺς, "καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιοντο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν· καὶ νόμον γε θεὸς παρ'

έμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως." Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα οἷ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλῆς, καὶ ἔάν τις ἔκτος ὧν τῶν ὀλίγων συμβουλεύῃ, οὐκ ἀνέχονται, ὡς σὺ φῆς—εἰκότως, ὡς ἐγὼ φημι—ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἣν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται, ὡς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις. Αὕτη, ὦ Σώκρατες, τούτου αἰτία.

Λεξιλόγιο

μοῖρα (<μείρομαι -δες πιο πάνω, εἰμαρμένος): το μέρος που αναλογεῖ σε κάποιον μετά από τη διανομή, το μερίδιο· ο κλήρος, η τύχη, η ορισμένη για κάθε ἄνθρωπο τύχη, ο θάνατος

νομίζω: θεωρῶ, παραδέχομαι κάτι ως νόμο, συνήθεια, ἔθιμο· ακολουθῶ τους νόμους και τα ἔθιμα

ἐπιχειρέω-ῶ: βάζω το χέρι μου πάνω σε κάτι [ἐπὶ + χεῖρ], αρχίζω να εργάζομαι, επιχειρῶ, προσπαθῶ

ἰδρῦεσθαι· ἰδρῦω: εγκαθιδρῦω, καθιερώνω ναούς και αγάλματα θεῶν

ἄγαλμα (<ἀγάλλομαι: ευχαριστούμαι): α) κάθε πράγμα που προξενεῖ αγαλλίαση, ευχαρίστηση· β) δῶρο που προξενεῖ ευχαρίστηση, ειδικά προς τους θεούς· γ) ομοίωμα από ξύλο, πέτρα ἢ μέταλλο, που απεικονίζει τον θεό και προσφέρεται σ' αὐτόν από τους θνητούς για να τον ευχαριστήσῃ· δ) κάθε γλυπτό ἔργο.

φωνή: α) η φωνή, ο ἦχος που παράγουν ο ἄνθρωπος ἢ τα ζῶα με τον λάρυγγα και τις φωνητικές χορδές τους·

β) κάθε έναρθρος ήχος σε αντίθεση προς τις άναρθρες κραυγές· γ) ο λόγος, η φράση, η ρήση
ὄνομα: η λέξη με την οποία δηλώνεται κάποιο πρόσωπο ή κάποιο πράγμα
διηρθρώσατο· διαρθρόω-ῶ: προφέρω έναρθρο λόγο, ανακαλύπτω τον έναρθρο λόγο
οἴκησις: οικία, κατοικία· το κατοικημένο μέρος μιας χώρας
ἐσθής: ενδυμασία, ένδυμα
ὑποδέσεις: υποδήματα, σανδάλια
παρασκευάζω: ετοιμάζω, παρασκευάζω· προμηθεύομαι κάποιο πράγμα που δεν έχω [κατασκευάζω: διευθετώ και ετοιμάζω τα πράγματα που έχω στη διάθεση μου]· μηχανεύομαι
σποράδην (επίρρ.): διασκορπισμένα, σκόρπια, εδῶ κι εκεί
πανταχῆ (επίρρ.): α) παντού, σε κάθε τόπο, από όλες τις πλευρές· β) με κάθε τρόπο, απολύτως, από κάθε άποψη
ένδεής: (πληθ. ουδ.: ένδεᾶ <ένδε- ω): αυτός που στερείται κάτι, που έχει έλλειψη ή ανάγκη κάποιου πράγματος
ἀθροίζω: συνάγω, συλλέγω, μαζεύω, συγκεντρώνω, σχηματίζω εταιρεία, κοινωνία
ἄτε (αιτιατ. πληθ. του ουδ. του ὅστε σε επιρρ. χρήση): α) όπως· β) καθόσον, επειδή, ως, αφού
σκεδαννύμενοι· σκεδάννυμι: σκορπίζω, διασκορπίζω
αἰδώς: α) η εντροπή, η συναίσθηση της τιμής και της φιλοτιμίας, ο σεβασμός· β) ὅ,τι προξενεί σεβασμό.
κόσμος: α) η πειθαρχία, η τάξη, η ευπρέπεια· β) το κόσμημα, ο στολισμός· γ) ο κόσμος, το οργανωμένο σύμπαν, σε αντίθεση προς το αρχικό χάος.
συναγωγός: αυτός που συνάγει δυο πράγματα, τα συνενώνει, τα συνδέει

φιλία: η φιλία, η αγάπη που συνδέει συγγενείς και φίλους, ο έρωτας

τεκτονική: ή τεκτονική τέχνη : η ξυλουργική, η οικοδομική

ὀλίγοις... μετεῖναι συμβουλή: μέτεστί τινί τινος (απρόσωπη έκφραση): έχει κάποιος τη δυνατότητα, την ικανότητα, να κάνει κάτι

σωφροσύνη: η φρόνηση, η κοσμιότητα, η μετριοπάθεια, η νηφαλιότητα

προσῆκον' ὁ προσήκων, ἡ προσήκουσα, τὸ προσῆκον: ο κατάλληλος, ο αρμόδιος, ο πρόσφορος, ο σχετικός με μια υπόθεση

Ερμηνευτικά σχόλια

θείας... μοίρας: η φωτιά αποτελεί το θεικό μερίδιο που είχαν την τύχη, χάρη στην παρέμβαση του Προμηθέα, να λάβουν οι άνθρωποι. Είναι θεικό γιατί το κατείχαν ως τότε μόνον οι θεοί, είναι θεικό γιατί οι άνθρωποι το απέκτησαν με θεική παρέμβαση του Προμηθέα, είναι επίσης θεικό γιατί, επιτρέποντας στον άνθρωπο να αναπτύξει πολιτισμό, του επέτρεψε κατά συνέπεια να αναγνωρίσει την ύπαρξη των θεών. Η πρώτη και άμεση συνέπεια του δώρου της φωτιάς, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, είναι ακριβώς η εμφάνιση της θρησκείας.

δημιουργική τέχνη: η τέχνη των δημιουργών, δηλαδή των τεχνιτών (ο δημιουργός (<δῆμος+ἔργον) είναι αυτός που παράγει ένα έργο ωφέλιμο στον δήμο, στον λαό' στην κατηγορία των δημιουργών ανήκαν κατά τους ομηρικούς χρόνους οι μάντεις, οι γιατροί, οι κήρυκες, οι οικοδόμοι κ.τ.λ.).

φιλίας: για την Φιλία ως φυσική δύναμη που συνδέει τα διαφορετικά στοιχεία, σε αντίθεση προς το Νείκος, τη φυσική δύναμη που τα χωρίζει, δεξ στην Εισαγωγή, σελ. 20.

ιδιώτης: α) ο πολίτης ως άτομο σε αντίθεση προς την πόλη· β) ο κοινός άνθρωπος· γ) ο τρόπος ζωής των ανθρώπων που αφορά την προσωπική και όχι τη δημόσια δραστηριότητά τους· δ) ο αγύμναστος, άπειρος άνθρωπος, ο αδίδακτος, ο αμαθής [από την έννοια αυτή του ιδιώτη προκύπτουν το αγγλικό *idiot* και το γαλλικό *idiot*, που σημαίνουν ανόητος].

Θέματα για συζήτηση

1. Ποια είναι η συνεισφορά του Δία στον πολιτισμό, σύμφωνα με τον μύθο του Πρωταγόρα; Σε τι διαφέρει η προσφορά του Δία από το δώρο της φωτιάς του Προμηθέα;
2. Πώς βλέπετε να ορίζεται η πολιτική αρετή μέσα στο απόσπασμα;
3. Πώς βλέπετε να διαρθρώνονται, μέσα στον μύθο του Πρωταγόρα, τα στάδια της εξέλιξης του πολιτισμού που κατακτά ο άνθρωπος;
4. Συγκρίνετε τον μύθο του Πρωταγόρα με το απόσπασμα του Αισχύλου από τον Προμηθέα Δεσμώτη.

**Η πολιτική αρετή ως κοινή και φυσική
ιδιότητα όλων των ανθρώπων**

Ἴνα δὲ μὴ οἴῃ ἀπαταᾶσθαι ὡς τῷ ὄντι ἡγοῦνται πάντες ἄνθρωποι πάντα ἄνδρα μετέχειν δικαιοσύνης τε καὶ τῆς ἄλλης πολιτικῆς ἀρετῆς, τόδε αὖ λαβὲ τεκμήριον. Ἐν γὰρ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, ὥσπερ σὺ λέγεις, ἐάν τις φῆ ἀγαθὸς ἀύλητῆς εἶναι, ἢ ἄλλην ἠντινοῦν τέχνην ἢν μὴ ἐστίν, ἢ καταγελῶσιν ἢ χαλεπαίνουσιν, καὶ οἱ οἰκεῖοι προσιόντες νουθετοῦσιν ὡς μαινόμενον· ἐν δὲ δικαιοσύνη καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ πολιτικῇ ἀρετῇ, ἐάν τινα καὶ εἰδῶσιν ὅτι ἄδικός ἐστιν, ἐὰν οὗτος αὐτὸς καθ' αὐτοῦ τάληθῆ λέγῃ ἐναντίον πολλῶν, ὃ ἐκεῖ σωφροσύνην ἡγοῦντο εἶναι, τάληθῆ λέγουν, ἐνταῦθα μανίαν, καὶ φασιν πάντας δεῖν φάναι εἶναι δικαίους, ἐάντε ὣσιν ἐάντε μὴ, ἢ μαίνεσθαι τὸν μὴ προσποιούμενον [δικαιοσύνην]· ὡς ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ ἀμῶς γέ πως μετέχειν αὐτῆς, ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις.

Ὅτι μὲν οὖν πάντ' ἄνδρα εἰκότως ἀποδέχονται περὶ ταύτης τῆς ἀρετῆς σύμβουλον διὰ τὸ ἡγεῖσθαι παντὶ μετεῖναι αὐτῆς, ταῦτα λέγω· ὅτι δὲ αὐτὴν οὐ φύσει ἡγοῦνται εἶναι οὐδ' ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου, ἀλλὰ διδακτόν τε καὶ ἐξ ἐπιμελείας παραγίγνεσθαι ὧ ἂν παραγίγνηται, τοῦτό σοι μετὰ τοῦτο πειράσομαι ἀποδείξαι. Ὅσα γὰρ ἡγοῦνται ἀλλήλους κακὰ ἔχειν ἄνθρωποι φύσει ἢ τύχῃ, οὐδεὶς θυμοῦται οὐδὲ νουθετεῖ οὐδὲ διδάσκει οὐδὲ κολάζει τοὺς ταῦτα ἔχοντας, ἵνα μὴ τοιοῦτοι ὣσιν, ἀλλ' ἐλεοῦσιν· οἷον τοὺς αἰσχροὺς ἢ σμικροὺς ἢ ἀσθενεῖς τίς οὕτως ἀνόητος ὥστε τι τούτων ἐπιχειρεῖν ποιεῖν; Ταῦτα μὲν γὰρ οἶμαι ἴσασιν ὅτι φύσει τε καὶ τύχῃ τοῖς ἀνθρώποις γίγνεται, τὰ καλὰ καὶ τὰναντία τούτοις· ὅσα

δὲ ἐξ ἐπιμελείας καὶ ἀσκήσεως καὶ διδαχῆς οἴονται γίνεσθαι ἀγαθὰ ἄνθρωποι, ἐάν τις ταῦτα μὴ ἔχη, ἀλλὰ τὰναντία τούτων κακά, ἐπὶ τούτοις που οἱ τε θυμοὶ γίνονται καὶ αἱ κολάσεις καὶ αἱ νουθετήσεις. ὧν ἔστιν ἔν καὶ ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ συλλήβδην πᾶν τὸ ἐναντίον τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς.

Λεξιλόγιο

τεκμήριον (<τεκμαίρομαι): βέβαιο σημεῖο, απόδειξη, στοιχείο που επιτρέπει την εξαγωγή βάσιμου συμπεράσματος

τέχνην· αιτιατική της αναφοράς, εκφερόμενη σύστοιχα (ενν. το τεχνίτης: ἢ ἄλλην ἠντινοῦν τέχνην ἢν μὴ ἔστιν τεχνίτης)

καταγελῶ: περιγελῶ, εμπαίζω, κοροϊδεύω, χλευάζω
χαλεπαίνω: γίνομαι χαλεπός, δύσκολος, βαρύς, άγριος· οργίζομαι, αγανακτώ

οἰκεῖοι· οἰκεῖος: αὐτός που ανήκει στον οἶκο· πρόσωπο της ἴδιας οικογένειας, συγγενής, στενός φίλος

προσιόντες· προσίημι: πλησιάζω, αφήνω κάποιον να πλησιάσει

νουθετέω-ῶ: θέτω κάτι στον νου κάποιου, εφιστώ την προσοχή, συμβουλεύω, προτρέπω

μαινόμενον· μαίνομαι: πάσχω από μανία· είμαι παράφρων, τρελός

προσποιοῦμενον· προσποιέομαι -οῦμαι: παριστάνω, προσποιούμαι, υποκρίνομαι

ἀμῶς γέ πως: κατά τούτον τον τρόπο, έτσι

φύσει (η δοτική ως επίρρημα): φυσικά

ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου· αὐτόματος: α) αὐτός που πράττει ἀπὸ δική του βούληση· β) το πράγμα που κινεῖται ἀπὸ μόνο του· γ) το γεγονός που συμβαίνει ἀφ' εαυτοῦ, χωρίς να παρέμβει κάποια εξωτερική ενέργεια.

Ἄπο τοῦ αὐτομάτου: ἔκφραση ἰσοδύναμη με το ἐπίρρημα αὐτομάτως.

διδασκόν: ὅ,τι μπορεί κανείς να διδάξει ἢ ὅ,τι μπορεί ο ἄνθρωπος να διδαχθεῖ

παραγίγνεσθαι· παραγίγνομαι: ἐπέρχομαι

τύχη (δοτική οργανική ως ἐπίρρημα): τυχαία, κατά τύχη

θυμόομαι-οὔμαι: εἶμαι οργισμένος

κολάζω: περιορίζω, αναχαιτίζω, τιμωρώ, μετριάζω, διορθώνω

ἐλεέω-ῶ: λυπούμαι, οικτίρω, αισθάνομαι ἔλεος, συμπάθεια

οἶον (ως ἐπίρρημα): πόσο· ὅπως, ὅπως ακριβῶς· ὅπως, παραδείγματος χάριν

αἰσχρός (<αἴσχος): α) ο ἐπονείδιστος, αὐτός που προκαλεῖ ντροπή, αἰσχύνη· β) ο κακοήθης, ο φαύλος, ο ἄτιμος· γ) ο ἄσχημος. [Ἀντί των ομαλῶν παραθετικῶν αἰσχροτέρως, -τατος, ο Ὅμηρος και οι αττικοί συγγραφεῖς προτιμοῦν τα αἰσχίων, αἴσχιστος.]

κόλασις: τιμωρία (συνώνυμο: κολασμός)

νουθέτησις: συμβουλή, παραίνεση

σுλλήβδην: περιληπτικῶς, ἐν περιλήψει, συνολικά

Ἑρμηνευτικά σχόλια

φύσις: α) οι φυσικές ιδιότητες και η φυσική κατάσταση κάποιου πράγματος, ο χαρακτήρας κάποιου πράγματος ἢ ἔμψυχου είδους, ο χαρακτήρας του ἀνθρώπου· β) ο φυσικός κόσμος, οι νόμοι που διέπουν το σύμπαν, η γέννηση και η ἀρχή του κόσμου· γ) η δύναμη που προκαλεῖ τη γέννηση και την ἀρχή του κόσμου· δ) η ουσία των πραγμάτων· ε) το σύμπαν· στ) το φύλο, το γένος (θηλυκό ἢ αρσενικό), τα γεννητικά ὄργανα και τα φυλετικά χαρακτηριστικά.

κολάζει: η διαφορά μεταξύ της έννοιας του κολάζω και της έννοιας του τιμωροῦμαι ορίζεται, ακό τον Αριστοτέλη ως εξής: το μεν πρώτο αποβλέπει στην τιμωρία του αδικήσαντος, το δε δεύτερο στην ικανοποίηση του αδικηθέντος (Ρητορική Ι, 10, 17).

θυμός: α) η ψυχή ή το πνεύμα, το στοιχείο της ζωής, της αίσθησης ή της σκέψης, ειδικά των ισχυρών συναισθημάτων και παθών· β) η ψυχή, η πνοή, η ζωή· γ) οι επιθυμίες και οι ορέξεις· δ) η θέληση· ε) η τόλμη, το θάρρος· στ) η οργή, το πάθος, ο θυμός. Ο Πλάτων διαιρεί το ζωώδες μέρος της ψυχής σε θυμὸν και ἐπιθυμία, δηλαδή πάθος και ορμή.

ἀσέβεια: η έλλειψη ευσέβειας, σεβασμού προς τα θεία. Η ασέβεια είναι ως προς τους θεούς το αντίστοιχο με την αδικία ως προς τους ανθρώπους, όπως βλέπουμε και στη φράση του Ξενοφώντα: «διὰ τὴν ἐκείνων περὶ μὲν θεοὺς ἀσέβειαν περὶ δὲ ἀνθρώπους ἀδικίαν» (Κύρου Ἀνάβασις 8, 8, 7). Πολλοί φιλόσοφοι και ποιητές της Αθήνας είχαν υποστεί κατηγορίες και δίκες περί ασεβείας κατά τον 5ο αιώνα. Μεταξύ αυτών, ο Αναξαγόρας (δες Εισαγωγή, σελ. 20) και ο τραγικός ποιητής Αισχύλος.

Θέματα για συζήτηση

1. Γιατί η δικαιοσύνη και η πολιτική αρετή θεωρούνται, κατά τον Πρωταγόρα, στοιχεία σύμφυτα με την ίδια την ανθρώπινη ιδιότητα (τουλάχιστον από τη στιγμή που ο άνθρωπος εισέρχεται στον πολιτισμό);

Αναλύστε τα επιχειρήματα του Πρωταγόρα στο απόσπασμα αυτό και προσθέστε τα δικά σας.

2. Πώς προσπαθούν οι άνθρωποι να καλλιεργήσουν την ιδιότητα της δικαιοσύνης και της πολιτικής αρετής;

**Η παιδευτική σημασία της τιμωρίας ως απόδειξη
του διδακτού της αρετής**

Ἐνθα δὴ πᾶς παντὶ θυμοῦται καὶ νουθετεῖ, δῆλον ὅτι ὡς ἐξ ἐπιμελείας καὶ μαθήσεως κτητῆς οὔσης. Εἰ γὰρ ἐθέλεις ἐννοῆσαι τὸ κολάζειν, ὧ Σώκρατες, τοὺς ἀδικοῦντας τί ποτε δύναται, αὐτό σε διδάξει ὅτι οἱ γε ἄνθρωποι ἡγοῦνται παρασκευαστὸν εἶναι ἀρετῆν. Οὐδεὶς γὰρ κολάζει τοὺς ἀδικοῦντας πρὸς τούτῳ τὸν νοῦν ἔχων καὶ τούτου ἕνεκα, ὅτι ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὥσπερ θηρίον ἀλογίστως τιμωρεῖται· ὁ δὲ μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἕνεκα ἀδικήματος τιμωρεῖται—οὐ γὰρ ἂν τό γε πραχθὲν ἀγέννητον θείῃ—ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὐθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα. Καὶ τοιαύτην διάνοιαν ἔχων διανοεῖται παιδευτὴν εἶναι ἀρετῆν· ἀποτροπῆς γοῦν ἕνεκα κολάζει. Ταύτην οὖν τὴν δόξαν πάντες ἔχουσιν ὅσοιπερ τιμωροῦνται καὶ ἰδία καὶ δημοσία. Τιμωροῦνται δὲ καὶ κολάζονται οἱ τε ἄλλοι ἄνθρωποι οὓς ἂν οἴωνται ἀδικεῖν, καὶ οὐχ ἥκιστα Ἀθηναῖοι οἱ σοὶ πολῖται· ὥστε κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ Ἀθηναῖοί εἰσι τῶν ἡγουμένων παρασκευαστὸν εἶναι καὶ διδακτὸν ἀρετῆν. Ὡς μὲν οὖν εἰκότως ἀποδέχονται οἱ σοὶ πολῖται καὶ χαλκέως καὶ σκυτοτόμου συμβουλευόντος τὰ πολιτικά, καὶ ὅτι διδακτὸν καὶ παρασκευαστὸν ἡγοῦνται ἀρετῆν, ἀποδέδεικταί σοι, ὧ Σώκρατες, ἱκανῶς, ὡς γέ μοι φαίνεται.

ἀλογίστως: χωρίς λόγον, δηλαδή χωρίς σκέψη, αστόχαστα, απερίσκεπτα

τιμωρέομαι -οὔμαι: παίρνω εκδίκηση τιμωρώντας κάποιον, εκδικούμαι

μετὰ λόγου: σύμφωνα προς τον λόγο, σύμφωνα προς τη λογική· **αντίθετα:** παρὰ λόγον: παράλογα, αντίθετα προς τον ορθό λόγο.

ἀγέννητον (<γενέσθαι): αυτό που δεν έχει ακόμα δημιουργηθεί, που δεν έχει αρχίσει να υπάρχει· το πράγμα που δεν έχει ακόμα γίνει, που δεν έχει ακόμα συμβεί

ἀποτροπή (<ἀποτρέπω): η απόμάκρυνση, η απόκρουση, η αποσόβηση· ο τρόπος που χρησιμοποιεί κανείς για να αποτρέψει, να εμποδίσει κάποια ενέργεια

δόξα (<δοκέω-ῶ): η γνώμη την οποία έχει κανείς για κάποιο θέμα, είτε πρόκειται για αληθινή είτε για ψευδή· η δοξασία, η εικασία

ἴδια (ως επίρρημα): κατ' ἴδιαν, ιδιαιτέρως, χωριστά
οὐχ ἤκιστα [σχῆμα λιτότητας]: πάρα πολύ, προπάντων
ὁ χαλκεύς: ο τεχνίτης που δουλεύει τον χαλκό, ο χαλκουργός, ο μεταλλουργός

ὁ σκυτοτόμος: ο τεχνίτης που κόβει δέρματα για να κατασκευάσει με αυτά υποδήματα, ο υποδηματοποιός, ο παπουτσή, ο τσαγγάρης

Ερμηνευτικό σχόλιο

μετά λόγου· λόγος: α) ο έναρθρος λόγος (από αυτήν την έννοια προέρχονται και οι εξής σημασίες της λέξης: το λεγόμενο, η λέξη, η γλώσσα, η ομιλία, το όνομα, ο ισχυρισμός, η απόφαση, η απάντηση, η διαταγή, η εντολή, η συνδιάλεξη, ο έπαινος, η κακή φήμη, το διήγημα, η διήγηση, ο μύθος, ο πεζός λόγος, η πεζογραφία)· β) η διάνοια, η σκέψη που εκφράζεται με τον έναρθρο λόγο, την ομιλία, το λογικό, ο ορθός λόγος (από αυτήν την έννοια προέρχονται και οι εξής σημασίες: η βάση της λογικής, η δικαιολογία, ο συλλογισμός, η θεωρία, η εκτίμηση, ο λογαριασμός, η λογοδοσία, η συμμετρία, η αναλογία).

Θέματα για συζήτηση

1. Πώς παρουσιάζει εδώ την έννοια της τιμωρίας ο Πρωταγόρας; Αναλύστε τη θέση του όπως παρουσιάζεται στον λόγο του, στις δύο τελευταίες ενότητες.
2. Με ποιο πνεύμα νομίζετε ότι θα πρέπει μια κοινωνία να εφαρμόζει τον νόμο και τις ποινές στους παραβάτες;

Η διδασκαλία της αρετής από την οικογένεια και την κοινωνία

Υπάρχει ακόμη μια απορία, αυτή που διατύπωσες σχετικά με τους αγαθούς άνδρες: για ποιον λόγο οι άγαθοι άνδρες, ενώ διδάσκουν στους γιους τους όλα τα άλλα πράγματα που εξαρτώνται από τους δασκάλους και τους κάνουν σοφούς, δεν είναι σε θέση να τους βελτιώσουν στην αρετή στην οποία είναι και οι ίδιοι εξαίρετοι. Για το θέμα αυτό, Σωκράτη, δεν θα σου πω μύθο, αλλά λόγο. Σκέψου λοιπόν, τι από τα δύο συμβαίνει: υπάρχει ένα πράγμα στο οποίο είναι αναγκαίο να μετέχουν όλοι οι πολίτες, προκειμένου να είναι δυνατή η ύπαρξη πόλεως, ή δεν υπάρχει; Έτσι μόνο μπορεί να λυθεί η απορία που έχεις. Διότι, εάν μεν υπάρχει αυτό το ένα πράγμα και εάν αυτό το πράγμα δεν είναι ούτε η οικοδομική ούτε η μεταλλουργία ούτε η κεραμική, αλλά η δικαιοσύνη και η σωφροσύνη και το ὄσιον (και αυτά τα ονομάζω όλα μαζί ἀνδρὸς ἀρετήν)· εάν υπάρχει λοιπόν αυτό το πράγμα στο οποίο πρέπει να μετέχουν όλοι και σύμφωνα με το οποίο πρέπει να ενεργεί κάθε άνδρας ξεχωριστά σε περίπτωση που θέλει να μάθει ή να πράξει κάτι, και σε καμιά περίπτωση χωρίς αυτό· και εάν, σε περίπτωση που κάποιος δεν μετέχει σ' αυτό, είτε παιδί είναι, είτε άνδρας είτε γυναίκα, πρέπει να τον διδάσκουμε και να τον τιμωρούμε, μέχρι που, με την τιμωρία, να βελτιωθεί· και εάν, σε διαφορετική περίπτωση, πρέπει να εκδιώκουμε από την πόλη ή να σκοτώνουμε ως ανίατο όποιον δεν υπακούει σε αυτό το πράγμα ακόμα και μετά τη διδασκαλία, ακόμα και μετά την τιμωρία· εάν λοιπόν

έτσι έχουν τα πράγματα, και εάν, παρόλο που αυτή είναι η φύση των πραγμάτων, οι αγαθοί άνδρες, ενώ μορφώνουν τους γιους τους σε όλα τα άλλα, αυτό δεν τους το διδάσκουν, τότε σκέψου τι περίεργα πλάσματα είναι αυτοί οι αγαθοί άνδρες! Ότι το πράγμα αυτό το θεωρούν διδακτό και στο ιδιωτικό και στο δημόσιο επίπεδο, το αποδείξαμε ήδη. Ενώ όμως είναι το πράγμα αυτό διδακτό, αφού είναι κάτι που μπορεί να φροντίσει και να καλλιεργήσει κανείς, αυτοί διδάσκουν στους γιους τους τα άλλα, των οποίων η άγνοια δεν πρόκειται να επιφέρει ως ποινή τον θάνατο, αυτό όμως, την αρετή, που εάν τα αγόρια δεν τη μάθουν και δεν τη φροντίσουν, μπορεί να υποστούν ως ποινή και τον θάνατο και την εξορία και τη δήμευση της περιουσίας εκτός από τη θανάτωση και, με μια λέξη, τη συνολική καταστροφή του οίκου τους, αυτή δεν τη διδάσκουν και δεν τη φροντίζουν με κάθε δυνατή επιμέλεια! Μπορούμε να πιστέψουμε κάτι τέτοιο, Σωκράτη;

Στην πραγματικότητα, αρχίζουν από την παιδική ηλικία να διδάσκουν και να νουθετούν, συνεχίζοντας για όλη τη ζωή. Αμέσως μόλις αρχίσει να καταλαβαίνει ένα παιδί τι του λένε, και η παραμάνα του και η μητέρα του και ο παιδαγωγός του και ο ίδιος ο πατέρας του αγωνίζονται γι' αυτό το πράγμα, για το πώς δηλαδή θα βελτιωθεί το αγόρι, διδάσκοντάς το για κάθε του πράξη και για κάθε του λόγο και εξηγώντας του ότι αυτό είναι δίκαιο και το άλλο άδικο, και ότι αυτό είναι καλό και το άλλο αισχρό, και αυτό όσιο και εκείνο ανόσιο, και ότι αυτά πρέπει να τα κάνεις και αυτά να μην τα κάνεις. Κι όταν ακούει με τη θέλησή του, πάει καλά. Εάν όμως δεν υπακούει, τότε, με τις απειλές και τα χτυπήματα το "ισιώνουν", σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει. Κι ύστερα, όταν το στέλνουν στους δασκάλους, δίνουν εντολή να επιμεληθεί ο δάσκαλος περισσότερο την εύκοσμία των παιδιών, παρά τα γράμματα και τη

μουσική. Και οι δάσκαλοι άλλωστε γι' αυτό φροντίζουν κυρίως. Και μόλις τα αγόρια μάθουν τα γράμματα και είναι σε θέση στο εξής να καταλάβουν ένα γραπτό κείμενο, όπως μέχρι τώρα καταλάβαιναν τον προφορικό λόγο, τα βάζουν, καθισμένα στα θρανία τους, να διαβάζουν δυνατά τα ποιήματα των μεγάλων ποιητών και τα αναγκάζουν να μάθουν απέξω αυτά τα έργα, στα οποία υπάρχουν πολλές συμβουλές, αλλά και αναλύσεις για τα πράγματα, και ἔπαινοι και ἐγκώμια για τους αρχαίους ἥρωες, προκειμένου το αγόρι να θελήσει να τους μιμηθεί και να έχει διάθεση να γίνει παρόμοιος. [...]

Και όταν πια φύγουν αυτοί [δηλ. οι νέοι άνδρες] από τους δασκάλους, η πόλη, με τη σειρά της, τους αναγκάζει να μάθουν τους νόμους και να ζουν σύμφωνα με αυτούς, ώστε να μην ενεργούν από μόνοι τους και όπως νομίζουν οι ίδιοι [...]. Έτσι, και η πόλη, υπογραμμίζοντας τους νόμους, αυτά τα επινοήματα των καλών, παλαιών νομοθετών, αναγκάζει και όσους ασκούν ένα αξίωμα και όσους άρχονται να συμμορφώνονται με αυτούς. Εκείνος δε ο οποίος τους παραβαίνει, υφίσταται κυρώσεις και οι κυρώσεις αυτές ονομάζονται, και σε σας εδώ [δηλ. στην Αθήνα] και σε πολλά άλλα μέρη, εὐθύνες, λες και η δικαιοσύνη ξαναβάζει [τον παραβάτη] στην ευθεία. Ενώ λοιπόν είναι τόσο μεγάλη η προσπάθεια που καταβάλλεται για την αρετή και στο ιδιωτικό και στο δημόσιο επίπεδο, εσύ Σωκράτη εκπλήττεσαι και απορείς αν η αρετή είναι διδακτή; Το εκπληκτικό όμως θα ήταν μάλλον το να μην μπορεί να διδαχθεί η αρετή.

Ερμηνευτικά σχόλια

ἀγαθοὶ ἄνδρες: δεξ σχόλιο στην Ενότητα 1

μύθος-λόγος: δεξ σχόλιο στην Ενότητα 1 και την Εισαγωγή, σελ. 12 επ.

πόλις: δεξ σχόλιο στην Εισαγωγή, σελ. 10 - 14

οἶκος: δεξ σχόλιο στην Ενότητα 1

εὐθύνες: Μπορεί κανείς να συγκρίνει αυτό το γλωσσικό παιχνίδι του Πρωταγόρα εδώ, με την προηγούμενη εικόνα την οποία μεταχειρίστηκε, όπου το ανυπάκουο παιδί παρομοιάζεται με ένα γερμένο δέντρο που οι ενήλικες προσπαθούν να "ισιώσουν"

Θέματα για συζήτηση

1. Συγκρίνετε τη στάση του Σωκράτη, όταν στην φυλακή αρνήθηκε να πειστεί στις προτάσεις των φίλων του για απόδραση (δεξ Εισαγωγή, σελ. 37 επ.), με τις απόψεις του Πρωταγόρα περί τιμωρίας.
2. Συγκρίνετε την άποψη του Σωκράτη για την αδυναμία των πολιτών να διδάξουν την αρετή στα παιδιά τους με τη διαφορετική θέση του Πρωταγόρα.
3. Ποια μέσα θεωρείτε ότι έχουν στη διάθεσή τους η οικογένεια και η κοινωνία προκειμένου να διδάξουν στους νέους την πολιτική αρετή;
4. Οι αρχαίοι Έλληνες ταύτιζαν απολύτως την πολιτική και την ιδιωτική αρετή. Θεωρείτε πως πράγματι πρέπει να τις ταυτίζουμε ή πως πρόκειται για ξεχωριστές ιδιότητες;

ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

1. Νεανικές φιλοδοξίες και απογοητεύσεις

Όπως ομολογεί ο ίδιος ο Πλάτωνας στην 7η Επιστολή του, όταν ήταν ακόμη νέος φιλοδοξούσε να ασχοληθεί με την πολιτική. Όμως στα 404 οι ολιγαρχικοί με τη βοήθεια της Σπάρτης κατέλυσαν το δημοκρατικό πολίτευμα. Στην αρχή ο φιλόσοφος παρακολουθούσε με συμπάθεια αυτήν την κίνηση, επειδή και ο ίδιος ήταν εκ καταγωγής (και εκ πεπιοθήσεως) αριστοκράτης και επειδή ήλπιζε ότι μια διακυβέρνηση κάπως αυταρχική θα θεράπτευε τις πληγές που είχε προξενήσει στην πόλη η ασυδοσία των δημαγωγών. Επιπλέον δύο συγγενείς του, ο Κριτίας και ο Χαρμίδης, ανήκαν στην ηγετική ομάδα των ολιγαρχικών. Γρήγορα όμως ο φιλόσοφος απογοητεύτηκε εξαιτίας της ωμότητας των Τριάκοντα, οι οποίοι μάλιστα προσπάθησαν (ανεπιτυχώς βέβαια) να καταστήσουν συνένοχο στις βιαιοπραγίες τους ακόμη και τον Σωκράτη. Η τυραννία των Τριάκοντα διήρκεσε οκτώ μήνες (404-403) και είχε άδοξο τέλος. Η δημοκρατία αποκαταστάθηκε, αλλά ο Πλάτωνας δοκίμασε μια ακόμη βαθιά απογοήτευση. Ο δάσκαλός του, ο Σωκράτης, «ο δικαιότερος άνθρωπος της εποχής», καταδικάστηκε για αθεΐα και διαφθορά της νεολαίας σε θάνατο (399 π.Χ.). Στην καταδίκη του ασφαλώς συνέβαλε και η υποψία ότι ο φιλόσοφος διαπνεόταν από αντιδημοκρατικά φρονήματα.

Τα γεγονότα αυτά, καθώς και η αρνητική εμπειρία που αποκόμισε από την παραμονή του στην αυλή του τυράννου των Συρακουσών Διονυσίου Α', δημιούργησαν στον Πλάτωνα την πεποίθηση ότι όλα

τα πολιτεύματα της εποχής του ήταν διεφθαρμένα και ότι μόνο αν οι φιλόσοφοι αναλάμβαναν την εξουσία ή αν οι ηγεμόνες άρχιζαν να φιλοσοφούν, μόνο τότε θα μπορούσε να υπάρξει υγιής πολιτική ζωή. Πυρήνας της πολιτικής σκέψης του Πλάτωνα είναι η ιδέα της δικαιοσύνης, που σημαίνει: ο καθένας να πράττει αυτό για το οποίο είναι πλασμένος και καταλλήλως εκπαιδευμένος. Αν όλοι θέλουν να έχουν λόγο και να αποφασίζουν για όλα, τότε θα επικρατήσει το χάος.

2. Η συγγραφή της Πολιτείας

Τις απόψεις για την ιδεώδη πολιτεία, την καλλίπολιν, που διασφαλίζει στον πολίτη της τον άριστον βίον, εκθέτει ο Πλάτων στον διάλογό του Πολιτεία ή περί δικαίου. Το ογκώδες σύγγραμμα, καρπός πολύχρονης προσπάθειας, θα πρέπει να ολοκληρώθηκε γύρω στα 374 π.Χ. Η διαίρεση σε 10 βιβλία δεν προέρχεται από τον Πλάτωνα και δεν ανταποκρίνεται σε θεματικές ενότητες. (Οι νεότεροι εκδότες διατηρούν αυτήν τη διαίρεση, αλλά υιοθετούν και τη σελιδαρίθμηση της έκδοσης του Ερρίκου Στεφάνου, η οποία κυκλοφόρησε στα 1578. Στην έκδοση αυτή η Πολιτεία καταλαμβάνει τις σελίδες 327a-621d. Στον μύθο για το δακτυλίδι του Γύγη για παράδειγμα παραπέμπουμε ως εξής: Πλ. Πολ. Γ' 359b-360d ή ΙΙΙ 359b-360d ή απλώς 359b-360d). Ο δραματικός χρόνος, δηλαδή ο χρόνος κατά τον οποίον υποτίθεται ότι διεξάγεται ο διάλογος, είναι το 421 π.Χ.

3. Η σκηνοθεσία και τα πρόσωπα του διαλόγου

Ο Σωκράτης και ο Γλαύκων, ο μεγαλύτερος αδελφός του Πλάτωνα είχαν κατεβεί στον Πειραιά για να παρακολουθήσουν τη γιορτή της Βενδίδας, μιας θρακικής θεότητας που ταυτιζόταν με την Άρτεμη. Επιστρέφοντας στην Αθήνα σταμάτησαν στο σπίτι του πλούσιου μέτοικου Κέφαλου, που ετοίμαζε θυσία.

Στη συζήτηση που ακολούθησε εκείνο το καλοκαιρινό δειλινό πήραν μέρος ο Κέφαλος (ο πατέρας του ρήτορα Λυσία), ο μεγαλύτερος γιος του ο Πολέμαρχος, ο σοφιστής Θρασύμαχος, ο Κλειτοφών, οι δύο μεγαλύτεροι αδελφοί του Πλάτωνα, ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος, και ο Σωκράτης. Όμως από το δεύτερο βιβλίο ως το τέλος οι κύριοι συζητητές είναι ο Σωκράτης, ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος. Την επόμενη ημέρα ο Σωκράτης αναδιηγείται τη συζήτηση αυτή σε κάποιον φίλο του αρχίζοντας με τη φράση «Κατέβην χθές εις Πειραιᾶ μετὰ Γλαύκωνος τοῦ Ἄριστωνος...».

Θέμα του διαλόγου είναι η φύση της δικαιοσύνης και της αδικίας και κατ' επέκταση αν και κατά πόσο ο δίκαιος ή ο άδικος είναι ευτυχέστερος και σε αυτήν και στην άλλη ζωή. Όμως, για να διερευνηθεί αυτό το περίπλοκο πρόβλημα, ο Σωκράτης προτείνει να το εξετάσουν στο ευρύτερο πλαίσιο μιας πόλης - κράτους. Αρχίζει λοιπόν ένα πείραμα, μια θεωρητική κατασκευή εξαρχής μιας πόλης, που συγκροτείται σιγά-σιγά για να φτάσει από το πρωτόγονο στάδιο στην πλήρη ανάπτυξη της. Πώς λειτουργεί λοιπόν η δικαιοσύνη μέσα σ' αυτόν τον ζωντανό οργανισμό, μέσα σε αυτή τη μεγάλη συλλογική ψυχή; Σε αυτό το ερώτημα προσπαθεί να απαντήσει ο Σωκράτης. Μια διευκρίνιση είναι αναγκαία' με τον όρο πόλις δηλώνεται η πόλη - κράτος, που αναπτύχθηκε ήδη από την αρχαϊκή εποχή στον ελληνικό χώρο. Με τον όρο πολιτεία δηλώνεται το πολίτευμα, οι βασικές δηλαδή αρχές που υπόκεινται στη νομοθεσία και στους θεσμούς της πόλης.

4. Η διάρθρωση της Πολιτείας

Η Πολιτεία είναι ένα μεγαλειώδες έργο, ένα υψηλό και πολυσύνθετο πνευματικό οικοδόμημα. Η συζήτηση ξεκινά βέβαια από το πρόβλημα του δίκαιου βίου, αλλά μοιραία επεκτείνεται σε ποικίλα θέματα ηθικής

φιλοσοφίας, αισθητικής, λογοτεχνικής κριτικής, παιδαγωγικής, παθολογίας των πολιτειών, ψυχολογίας του πλήθους και μεταφυσικής. Συνεπώς ακόμη και ένας αναλυτικός πίνακας περιεχομένων θα ήταν δυσπαρακολούθητος. Είναι λοιπόν προτιμότερο να δούμε πρώτα τη διάρθρωση του έργου και στη συνέχεια να καταγράψουμε σε περιληπτικότερη μορφή τις βασικές πολιτικές θεωρίες που αναπτύσσει ο φιλόσοφος.

I. Εισαγωγή (327)

1. Κατάβαση στον Πειραιά. Συνάθροιση στο σπίτι του πλούσιου μέτοικου Κέφαλου.
2. Τι είναι δικαιοσύνη; α) η τήρηση των υποχρεώσεων; να αποδίδεις στο ακέραιο ό,τι δεν σου ανήκει; β) η ίση ανταπόδοση (να ωφελείς τους φίλους και να βλάπτεις τους εχθρούς);
3. Ο σοφιστής Θρασύμαχος ισχυρίζεται ότι δικαιοσύνη είναι το συμφέρον του ισχυρού.
4. Κριτική και αντίκρουση αυτής της άποψης από τον Σωκράτη.
5. Ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος θέτουν εξαρχής το πρόβλημα: Είναι προτιμότερη η δικαιοσύνη από την αδικία;

II. Προκαταρκτικά για την ιδεώδη πολιτεία (367)

1. Οι αρχές της κοινωνικής οργάνωσης. Η υγιής ("οικολογική") πόλη.
2. Η πόλη που έχει φτάσει σε υψηλό επίπεδο πολιτισμού.
3. Ανάγκη προστασίας. Οι φύλακες.

III. Το πρώτο στάδιο της εκπαίδευσης των φυλάκων (376)

1. Έλεγχος της λογοτεχνίας που διδάσκεται στα σχολεία.

2. Η παραδοσιακή λογοτεχνία είναι και από θεολογική και από ηθική άποψη απορριπτέα.
3. Η αρμόζουσα μουσική και γυμναστική αγωγή.
4. Γιατροί και δικαστές.

IV. Φύλακες και επίκουροι (412)

1. Οι τρεις τάξεις (δημιουργοί, φύλακες - επίκουροι, φύλακες – άρχοντες) και οι μεταξύ τους σχέσεις.
2. Ο τρόπος διαβίωσης των φυλάκων - αρχόντων και των επικούρων.
3. Πρόβλεψη για τη σωματική ενότητα της πόλης.

V. Η δικαιοσύνη στην πόλη και στο άτομο (427)

1. Η δικαιοσύνη στην πόλη.
2. Ο ανταγωνισμός των τριών μερών της ψυχής (λογιστικόν, θυμοειδές, έπιθυμητικόν).
3. Η δικαιοσύνη στο άτομο.

VI. Η οικογένεια (449)

1. Ισότητα των δύο φύλων.
2. Κατά το αξίωμα κοινὰ τὰ τῶν φίλων κοινοκτημοσύνη γυναικῶν και παιδιῶν.
3. Ο σκοπός και οι κανόνες του πολέμου.

VII. Οι φιλόσοφοι - βασιλείς (471)

1. Το ιδεατό και το πραγματικό.
2. Ορισμός του φιλοσόφου.
3. Προκαταλήψεις εναντίον της φιλοσοφίας.
4. Το μέγα παράδοξο: δεν είναι αδύνατο να κυβερνήσουν οι φιλόσοφοι.
5. Η ιδέα του αγαθού ως ύψιστος σκοπός της γνώσης.
6. Οι τέσσερις αναβαθμοί της γνώσης. Η Γραμμή.
7. Η αλληγορία του σπηλαίου.

VIII. Η ανώτατη εκπαίδευση (521)

1. Προεισαγωγικά.
2. Αριθμητική, γεωμετρία, στερεομετρία, αστρονομία, αρμονική (οι πέντε μαθηματικές σπουδές).
3. Διαλεκτική.
4. Πρόγραμμα σπουδών, επιλογή και σταδιοδρομία.

IX. Οι εκφυλισμένες πολιτείες και οι αντίστοιχοι ανθρώπινοι χαρακτήρες (543)

1. Ανακεφαλαίωση. Κατάπτωση της αρίστης πολιτείας.
2. Τιμοκρατία και τιμοκρατικός χαρακτήρας.
3. Ολιγαρχία (πλουτοκρατία) και πλουτοκρατικός χαρακτήρας.
4. Δημοκρατία και δημοκρατικός χαρακτήρας.
5. Τυραννία και τυραννικός χαρακτήρας.
6. Σύγκριση δίκαιου και άδικου βίου. Συμφέρουσα δεν είναι η αδικία αλλά η δικαιοσύνη.

X. Αποκλεισμός και καταδίκη των μιμητικών τεχνών (595)

1. Αντιδικία φιλοσοφίας και ποίησης.
2. Η γοητεία της τέχνης. Η δραματική ποίηση δεν απευθύνεται στο λογικό παρά στα πάθη.
3. Οι επιδράσεις της δραματικής ποίησης στον χαρακτήρα.

XI. Η αθανασία της ψυχής (608)

1. Απόδειξη της αθανασίας της ψυχής.
2. Η ανταμοιβή του δικαίου σ' αυτήν και στην άλλη ζωή.
3. Ο εσχατολογικός μύθος του Ηρός.

5. Η γένεση της πόλης

Το κράτος δεν είναι κατά την άποψη του Πλάτωνα μια σύμβαση, αλλά βασίζεται στη φύση του ανθρώπου.

Για να ικανοποιήσει το άτομο τις βασικές του ανάγκες (στέγη, τροφή, ένδυση) είναι αναγκασμένο να δημιουργήσει πυρήνες συμβίωσης με άλλα άτομα. Η βοήθεια και η προστασία που παρέχει ο ένας άνθρωπος στον άλλο είναι οι δεσμοί που συνέχουν το κοινωνικό σύνολο. Η αλληλεγγύη όμως δεν αρκεί για να επιβιώσει η ομάδα. Είναι αναγκαίο η εργασία να καταμερίζεται ανάλογα με τις ικανότητες του κάθε ατόμου. Ο ρωμαλέος θα αναζητήσει τροφή για την κοινότητα, ο επιτήδειος θα κατασκευάσει εργαλεία. Έτσι το "κύτταρο" της κοινωνίας περιλαμβάνει τουλάχιστον έναν γεωργό, έναν ιματιουργό, έναν υποδηματοποιό και έναν οικοδόμο. Όμως μια τόσο μικροσκοπική κοινωνία δεν έχει δυνατότητες να επιβιώσει για μεγάλο διάστημα. Θα πρέπει το "κύτταρο" αυτό να διευρυνθεί και να συμπεριλάβει πολλούς τεχνίτες που παράγουν αγαθά και αυτούς που θα τα διακινούν, τους εμπόρους. Η πόλη λοιπόν που βρίσκεται σε ένα υψηλό επίπεδο υλικού και πνευματικού πολιτισμού δεν μπορεί να μείνει απροστάτευτη, γιατί και η αναζήτηση και η κατοχή του πλούτου προκαλεί συγκρούσεις με τους γείτονες. Η μήτρα του πολέμου συνεπώς είναι η πλεονεξία. Η πόλη που πλουτίζει έχει ανάγκη από κατάλληλα εκπαιδευμένους φύλακες που θα την προστατεύουν. Ποιοι είναι όμως οι κατάλληλοι φύλακες; Και ποιος θα προφυλάξει την πόλη από τους φύλακές της; Μήπως η ορθή παιδεία που θα λάβουν;

6. Οι τρεις τάξεις

Και στον ινδοευρωπαϊκό χώρο και στην αρχαία Αίγυπτο ο πληθυσμός χωριζόταν σε τρεις τάξεις: χειρώνακτες, πολεμιστές, ιερείς. Βέβαια ο όρος τάξη, όταν χρησιμοποιείται για τις κοινωνίες αυτές, είναι ένας εξόφθαλμος αναχρονισμός, αλλά πάντως σαφέστερος

από άλλους συνώνυμους, όπως κοινωνική ομάδα, κάστα κ.τ.τ. Κατ' ουσίαν με τον όρο τάξη δηλώνεται εδώ η "λειτουργία" μιας ομάδας μέσα στην κοινωνία. Τριμερής είναι λοιπόν και η διαίρεση στην πλατωνική πολιτεία: δημιουργοί, φύλακες - επίκουροι, φύλακες - άρχοντες (βασιλείς). Κατ' ουσίαν πρόκειται για δύο τάξεις, επειδή η ανώτερη προέρχεται κατόπιν αυστηρής επιλογής από τη μεσαία.

Η κατώτερη τάξη (δημιουργοί), που είναι και η πολυπληθέστερη, συγκροτείται από τους γεωργούς, τους τεχνίτες, τους εμπόρους και γενικά τους χειρώνακτες. Είναι βέβαια αποκλεισμένη από την εξουσία, εργάζεται όμως προστατευμένη και μπορεί να πλουτίζει ως ένα σημείο φυσικά. Οι μεγάλες οικονομικές διαφορές δεν είναι επιτρεπτές. Η τάξη αυτή είναι υποχρεωμένη να συντηρεί, αλλά όχι πλουσιοπάροχα, τις δύο άλλες ηγεμονικές τάξεις. Παιδιά ωστόσο που έχουν γεννηθεί στην τάξη των δημιουργών, αλλά έχουν να επιδείξουν εξαιρετικά προσόντα, μεταπηδούν στην ανώτερη τάξη και αντιστρόφως. Υπάρχει λοιπόν πρόβλεψη για την κοινωνική κινητικότητα.

Οι φύλακες - επίκουροι επωμίζονται στρατιωτικά και διοικητικά καθήκοντα και γενικά είναι αφοσιωμένοι στην υπηρεσία του κράτους. Οι φύλακες - παντελείς αναλαμβάνουν, μετά τα 50 τους χρόνια, τη διακυβέρνηση και μεριμνούν για την ευδαιμονία ολόκληρης της πολιτείας. Πρόκειται συνεπώς για μια αριστοκρατία του πνεύματος, που εξουσιάζει και συνάμα υπηρετεί το πλήθος.

7. Το γενναῖον ψεῦδος

Την κατάταξη των πολιτών της νέας πόλης σε τρεις τάξεις αιτιολογεί ένας μύθος που χαρακτηρίζεται ως γενναῖον ψεῦδος (414b). Οι κάτοικοι της νέας πόλης θα

πεισθούν ότι την παιδεία τους δεν την είχαν λάβει από τους νομοθέτες, αλλά ότι ήταν οι ίδιοι ήδη διαμορφωμένοι ως χαρακτήρες μέσα στα σπλάχνα της γης. Επειδή λοιπόν είναι παιδιά της ίδιας μητέρας θα αισθάνονται αδέλφια και θα τρέφουν αμοιβαία αισθήματα αγάπης. Επιπλέον ο μύθος θα διδάσκει πως όταν ο θεός έπλαττε τον καθένα συνέμιξε χρυσό για αυτούς που είναι ικανοί να εξουσιάζουν, άργυρο για τους επίκουρους, σίδηρο και χαλκό για τους γεωργούς και τους τεχνίτες. Όμως, επειδή η ιδεώδης πολιτεία δεν είναι μια αριστοκρατία του αίματος παρά του πνεύματος, η κινητικότητα ανάμεσα στις τάξεις διασφαλίζεται, και μάλιστα με έναν χρησμό: «τότε τὴν πόλιν διαφθαρήναι, ὅταν αὐτὴν ὁ σιδηροῦς φύλαξ ἢ ὁ χαλκοῦς φυλάξῃ» (415c). Έτσι λοιπόν αν χρυσοί ή αργυροί γονεῖς γεννήσουν παιδί χάλκινο ή σιδερένιο οφείλουν να σφίξουν την καρδιά και να το αποστείλουν εκεί όπου πράγματι ανήκει, δηλαδή στους δημιουργούς. Αν στην κατώτερη τάξη γεννηθούν παιδιά χρυσά ή αργυρά, πρέπει οι άρχοντες να φροντίσουν ώστε τα παιδιά αυτά να ανέλθουν στην τάξη που τους αξίζει.

8. Η αγωγή των φυλάκων

Το ενδιαφέρον του νομοθέτη επικεντρώνεται στην ορθή αγωγή των φυλάκων, που έχουν επιλεγεί με κριτήρια την καλή σωματική τους διάπλαση και την οξύνοια. Στο πρώτο στάδιο επιδιώκεται η εξισορρόπηση γυμναστικής και μουσικής αγωγής. Γυμναστική σημαίνει: φροντίδα για την ευεξία του σώματος, απλές ασκήσεις, υγιεινός τρόπος διαβίωσης. Μουσική είναι η ενασχόληση με τις καλές τέχνες: μουσική, χορός, τραγούδι, ανάγνωση, καλλιέργεια της εικαστικής ευαισθησίας. Ο νομοθέτης φυσικά

επαγρυπνεί για τη μορφή και το περιεχόμενο της καλλιτεχνικής έκφρασης.

Ένας δεύτερος κύκλος εκπαίδευσης (από τα 20 ως τα 30) περιλαμβάνει κυρίως τις μαθηματικές επιστήμες: αριθμητική, γεωμετρία, στερεομετρία, αστρονομία, αρμονική. Κορωνίδα της εκπαιδευτικής πορείας είναι η πενταετής (από τα 30 ως τα 35) σπουδή της διαλεκτικής (φιλοσοφία) που οδηγεί στην ύψιστη μορφή γνώσης, δηλαδή στην αναζήτηση της ουσίας όλων των πραγμάτων και στη θέαση του Αγαθού.

Η πορεία λοιπόν προς την ολοκλήρωση του ενάρτου ανθρώπου είναι τραχεία και γεμάτη δυσκολίες. Όσοι από τους φύλακες-επικούρους υποστούν με επιτυχία τις κρίσεις που έχουν καθορισθεί προάγονται μετά τα 50 τους έτη σε φύλακες παντελείς, δηλαδή σε φύλακες - άρχοντες (βασιλείς). Οι ενασχολήσεις αυτής της ολιγάριθμης αρχηγείας (ελίτ) είναι εν μέρει πρακτικές (διοίκηση του κράτους) και εν μέρει θεωρητικές, δηλαδή ενασχόληση με τις επιστήμες και τη φιλοσοφία. Οι άρχοντες έχουν την ευθύνη για την εκπαίδευση της νέας γενιάς των φυλάκων, ζούν μακάρια, επειδή απολαμβάνουν τις πνευματικές ηδονές που μόνο αυτές διαρκούν, και όταν πεθάνουν τιμώνται ως ήρωες.

9. Τέχνη ελεγχόμενη

Και η τέχνη οφείλει να συμβάλει στην καλλιέργεια της αρετής και επομένως πρέπει να υπόκειται σε αυστηρό έλεγχο. Ακόμη και τα παραμύθια που διηγούνται οι τροφοί στα μικρά παιδιά πρέπει να είναι εγκεκριμένα. Ο Όμηρος και ο Ησίοδος αποκλείονται από τα σχολικά προγράμματα, επειδή ενίοτε παρουσιάζουν τους θεούς ως επίορκους, δολερούς, ευσυγκίνητους, χαροκόπους και απρεπείς (τι γνώμη θα σχημάτιζε ένας νέος για τους θεούς, αν άκουγε πως και αυτοί γελούν δυνατά σε κάθε

ευκαιρία;). Οι παραδοσιακοί ποιητές με τις διηγήσεις τους για τον Άδη ενσταλάζουν στις τρυφερές ψυχές τον φόβο του θανάτου, ενώ ο νέος μόνο τη δουλεία πρέπει να φοβάται. Μεγάλο κίνδυνο συνιστά και η ταύτιση του νέου με άδικους και γενικότερα αρνητικούς χαρακτήρες, τους οποίους παρουσιάζει συνήθως η παραδοσιακή λογοτεχνία. Αντιθέτως ψυχωφελή αναγνώσματα και ακροάματα θεωρούνται οι ύμνοι προς τους θεούς, τα εγκώμια για τους ήρωες και φυσικά οι φιλοσοφικοί διάλογοι.

Στο πρώτο μέρος του 10ου βιβλίου ο Πλάτωνας επικρίνει τη μιμητική τέχνη που διισχυριζόταν ότι αναπαριστούσε την πραγματικότητα. Αυτή η τέχνη που απευθύνεται στο άλογο μέρος της ψυχής οβελίζεται από την ιδεώδη πολιτεία, επειδή: α) βρίσκεται μακριά από την αλήθεια των Ιδεών και είναι βυθισμένη μέσα στην παχυλή άγνοια, β) παρουσιάζει αρνητικούς μάλλον παρά εποικοδομητικούς χαρακτήρες, και γ) διαταράσσει με τα πάθη που αφυπνίζει την αρμονία της ψυχής, δηλαδή παραβλάπτει τη δικαιοσύνη. Γιατί όμως η τέχνη απέχει μακριά (τρεις βαθμίδες!) από την αλήθεια; Ένα παράδειγμα από τη ζωγραφική διασαφηνίζει το ζήτημα. Ο θεός έπλασε την Ιδέα-τραπέζι. Ο ξυλουργός κατασκευάζει μian απομίμηση αυτής της Ιδέας. Το ζωγραφικό έργο που παριστάνει ένα τραπέζι είναι ατελής απομίμηση της ήδη ατελέστατης απομίμησης! Ο ζωγράφος δεν γνωρίζει την αληθή φύση του αντικειμένου που αναπαριστάνει. Πλανάται επομένως και πλανά. Με τον ίδιο τρόπο ενεργεί και ο ποιητής.

10. Γυναίκες και οικογένεια

Η θέση της γυναίκας στην αρχαία Αθήνα δεν ήταν ζηλευτή. Δεν είχε πολιτικά δικαιώματα, δεν γνώριζε κατά κανόνα ανάγνωση και γραφή, και ήταν

πολλαπλώς εξαρτημένη. Ο Πλάτων πιστεύει ότι και οι γυναίκες - φύλακες μπορούν να γυμνάζονται, να εκπαιδεύονται, να πολεμούν, να διοικούν και να φιλοσοφούν, όπως οι άνδρες, εφόσον δεν υπάρχουν ουσιώδεις διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Ισχυρίζεται εντούτοις ότι οι άνδρες έχουν καλύτερες επιδόσεις σε κάθε είδους δραστηριότητα.

«Οι φίλοι πρέπει να τα έχουν όλα από κοινού». Με βάση αυτό το αξίωμα (πυθαγόρειας προέλευσης) οι φύλακες θα έχουν από κοινού και τις γυναίκες και τα παιδιά. Οι άρχοντες ωστόσο θα φροντίζουν ώστε να μην επικρατήσει η ερωτική ασυδοσία και οι ερωτικές συνευρέσεις να διέπονται από τις αρχές της ευγονικής. Η τεκνοποιία θεωρείται καθήκον απέναντι στην πολιτεία, και την ανατροφή των παιδιών αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου το κράτος. Έτσι εκμηδενίζονται το ενδιαφέρον για την πρόσκτηση προσωπικής περιουσίας που θα κληροδοτηθεί και παραμερίζονται τα προσωπικά συναισθήματα που ευνοούν τον νεποτισμό. Περιορίζονται επίσης οι συγκρούσεις για τη διεκδίκηση του ελκυστικού ερωτικού συντρόφου.

11. Διαβίωση

Και η δίαιτα (όχι γλυκά, όχι καρυκεύματα!) και γενικά η διαβίωση των φυλάκων διέπονται από αυστηρό πνεύμα λιτότητας. Απαγορεύεται η κατοχή προσωπικής περιουσίας, μεγάλων και πολυτελών κατοικιών, χρυσού και αργύρου. Η άρχουσα τάξη δεν πρέπει να απολαμβάνει τα αγαθά εις βάρος των άλλων. Σκοπός της πολιτείας δεν είναι η επίτευξη της ευδαιμονίας για μια τάξη, αλλά για ολόκληρη την πολιτεία. Έτσι η εξουσία δεν αποβαίνει μέσο παράνομου πλουτισμού.

12. Οι φιλόσοφοι - βασιλείς

Για μεγάλα διαστήματα η αθηναϊκή δημοκρατία ήταν έρμαιο στα χέρια αδίστακτων δημαγωγών, που, όπως επισημαίνει ο κωμωδιογράφος, «καλόπιαναν, εθώπευαν, κολάκευαν και εξαπατούσαν τον Δήμο». Στο όνομα μιας δήθεν ισοτιμίας η ανάθεση πολλών αξιωμάτων γινόταν με κλήρωση! Για κρίσιμα θέματα δεν αποφάσιζε ο ορθός λόγος, αλλά η βοή του πλήθους και η πειθώ του ρήτορα. Η μοναδική λοιπόν ελπίδα κατά τον Πλάτωνα ήταν είτε να φιλοσοφήσουν οι άρχοντες είτε να αναλάβουν τα ηνία του κράτους οι φιλόσοφοι.

Σε μια δραματική αλληγορία παρουσιάζεται το σκάφος της πολιτείας να ταξιδεύει ακυβέρνητο. Ο ιδιοκτήτης που είναι μύωπας και κουφός δεν γνωρίζει τη ναυτική τέχνη. Τα μέλη του πληρώματος φιλονεικούν μεταξύ τους και κανείς δεν σκέπτεται ότι χρειάζεται ένας έμπειρος κυβερνήτης που να γνωρίζει τις θέσεις των άστρων και τις ιδιοτροπίες των ανέμων. Ο μόνος που μπορεί να οδηγήσει με ασφάλεια μέσα από την τρικυμία το "μεθυσμένο καράβι" είναι ο κυβερνήτης – φιλόσοφος. Γιατί όμως ο φιλόσοφος θεωρείται ως ο καταλληλότερος; Όλοι μας δεν πιστεύουμε ότι οι άνθρωποι του πνεύματος είναι οι πιο ακατάλληλοι για την επίλυση των πρακτικών προβλημάτων; Δεν βρίσκονται, όπως θα λέγαμε, συνεχώς "εκτός τόπου και χρόνου" απορροφημένοι από τις θεωρητικές τους αναζητήσεις; Δεν είναι αδέξιοι; Δεν είναι υπεροπτικοί; Την απάντηση στα ερωτήματα αυτά δίνει η αλληγορία του σπηλαίου.

Οι φιλόσοφοι - βασιλείς (ο όρος βασιλεύς στον Πλάτωνα δηλώνει απλώς τον άρχοντα, όχι τον απόλυτο μονάρχη που αντλεί την εξουσία του από το κληρονομικό δικαίωμα ή από τη θέληση του Θεού) είναι προσωπικότητες που δεν διαθέτουν μόνο γνώσεις και

συνθετική σκέψη, αλλά πείρα ζωής, διοικητικές ικανότητες και αδαμάντινο χαρακτήρα. Αναλαμβάνουν την εξουσία από αίσθηση καθήκοντος για να διοχετεύσουν μέσα στη νομοθεσία τη σοφία τους και την ακεραιότητά τους. Δεν διαθέτουν ούτε προσωπική περιουσία ούτε καν οικογένεια για να είναι αδέκαστοι, ανεπηρέαστοι και ολόψυχα αφοσιωμένοι στο κοπιώδες λειτούργημά τους.

13. Η δικαιοσύνη

Η ιδεώδης πολιτεία ενσαρκώνει τις τέσσερις θεμελιώδεις αρετές: είναι σοφή, επειδή οι άρχοντές της (οι φιλόσοφοι - βασιλείς) είναι σοφοί και την καθοδηγούν προς το Αγαθόν. Είναι ανδρεία, επειδή οι φύλακες - επίκουροι είναι ανδρείοι και μπορούν να υπερασπισθούν αφενός την εδαφική της ακεραιότητα και αφετέρου τις αξίες που προβάλλει το εκπαιδευτικό της σύστημα. Κοσμείται από σωφροσύνη (αυτοκυριαρχία και νομιμοφροσύνη), επειδή ανάμεσα στις τρεις τάξεις βασιλεύει η αρμονία, που προκύπτει από την υποταγή της κατώτερης στις ανώτερες. Είναι τέλος η πολιτεία αυτή δίκαιη, επειδή το κάθε στοιχείο εκπληρώνει τη λειτουργία του χωρίς να παρακωλύει τη λειτουργία των άλλων, με άλλα λόγια: ο καθένας πράττει το έργο που του έχει ανατεθεί και δεν πολυπραγμονεί.

Εφόσον λοιπόν το όλον, η μεγάλη ψυχή, είναι ισορροπημένη και δίκαιη, και ο μικρόκοσμος, δηλαδή η ατομική ψυχή (στον Πλάτωνα ο όρος ψυχή δηλώνει και τον χαρακτήρα, την προσωπικότητα, ακόμη και τον νου) είναι αρμονική. Το κατώτερο μέρος (κίνητρο, τάση) της, το αλόγιστον ή έπιθυμητικόν, που επιδιώκει την εκπλήρωση των βασικών αναγκών (φαγητό, ποτό, έρωτας) και γι' αυτόν τον λόγο είναι φιλοχρήματο και φιλοκερδές, τιθασεύεται από το θυμοειδές. Και τα δύο

μαζί υπακούουν στο ανώτερο στοιχείο, το λογιστικὸν που ηγεμονεύει· η αντιστοιχία ανάμεσα στα τρία μέρη της ψυχῆς και στις τρεις τάξεις είναι προφανῆς. Κάθε ἄνθρωπος λοιπὸν εἶναι δίκαιος, εφόσον τα τρία στοιχεία (νοῦς, καρδιά, επιθυμίες) που συναπαρτίζουν την προσωπικότητά του βρίσκονται σε αρμονική συμβίωση. Αν τα ἄλλα στοιχεία υφαρπάσουν την εξουσία του λογιστικού, τότε ἐπέρχονται η σύγχυση και η καταστροφή. Την αρμονία διασφαλίζει η Δικαιοσύνη που απονέμει στον καθένα ὅ,τι του ανήκει και τον τοποθετεῖ στη θέση που του αρμόζει.

Το μείζον πρόβλημα που συζητεῖται στην Πολιτεία εἶναι η δικαιοσύνη. Στην ἀρχή του διαλόγου διατυπώνονται διάφορες ἀπόψεις περί του τι εἶναι δικαιοσύνη. Ο Κέφαλος που εκπροσωπεί την παλιά γενιά νομίζει ὅτι δικαιοσύνη εἶναι η ἐντιμότητα στις συναλλαγές. Ἐτσι ο πλούσιος ἔχει τη δυνατότητα να εἶναι δίκαιος, ἐπειδὴ μπορεί να ἐξοφλεῖ τα χρέη του. Ο Πολέμαρχος δισχυρίζεται ὅτι δικαιοσύνη εἶναι να ἀποδίδεις τα ἴσα, καλὸ στον φίλο, κακό στον ἐχθρό. Παραβλέπει ὅμως το γεγονός ὅτι ο φίλος ἐνδέχεται να εἶναι ἄδικος και ο ἐχθρὸς δίκαιος. Ο σοφιστὴς Θρασύμαχος εἶναι ὡμὸς· το συμφέρον του ἰσχυροῦ καθορίζει το τι εἶναι δίκαιο. Ο Γλαῦκων, που εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο το φερέφωνο της ἀριστοκρατικῆς ἠθικῆς, θεωρεῖ τη δικαιοσύνη ως μια υποκριτικὴ κοινωνικὴ σύμβαση που ἐπιβάλλεται ἀπὸ τους πολλούς και ἀδύνατους για την αυτοπροστασία τους. Ὅλοι αυτοί οι ὀρισμοί ἐμπεριέχουν ἓνα κόκκο ἀλήθειας, ἀλλὰ ἀποδεκτὸς τελικὰ γίνεται ο ὀρισμὸς του Σωκράτη: «τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν», με ἄλλα λόγια: ο καθένας οφείλει να πράττει για το κοινωνικὸ σύνολο ἐκεῖνο «εἰς ὃ αὐτοῦ ἢ φύσις ἐπιτηδειοτάτη πεφυκυῖα εἴη»(433a).

Ο ὀρισμὸς αὐτὸς μπορεί να εἶναι σωτήριος για μιαν ἐπιχείρηση, ἀλλὰ σε μια κοινωνία ποῖος, ὅσο σοφὸς και

αδέκαστος κι αν είναι, και με ποια κριτήρια θα καθορίσει τι πρέπει να πράττει ο άλλος; Δεν αναιρείται η ισότητα όταν εφαρμοσθεί η αρχή αυτή; Για να κατανοήσουμε τη σκέψη του Πλάτωνα θα πρέπει να την εντάξουμε σε ένα παραδοσιακό πλαίσιο προβληματισμού που συμπεριλαμβάνει ακόμη και κοσμολογικές αντιλήψεις. Σύμφωνα με τον Ηράκλειτο (απ. 94), «Ἥλιος οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα' εἰ δὲ μή, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν». Ούτε ο ήλιος λοιπόν δεν μπορεί να υπερβεί τα όρια μέσα στα οποία κινείται. Αν τυχόν και τα υπερβεί, τότε οι Ερινύες, οι βοηθοί της Δικαιοσύνης (πρόσεξε τη χρήση του όρου επίκουρος και στην ιδεώδη πολιτεία επίκουροι ονομάζονται όσοι επιβλέπουν την επιβολή της τάξης) θα τον βρουν και θα τον επαναφέρουν στην τροχιά του. Ξεφεύγοντας από τα όριά του ο Ἥλιος διαπράττει ὕβριν που τιμωρείται αυστηρά. Ἐτσι λοιπόν και ο άνθρωπος, για να μην διαπράττει αδικία, οφείλει να μην υπερβαίνει τα προσωπικά του όρια. Αν ο ίδιος δεν είναι σε θέση είτε από φιλαυτία είτε από ματαιοδοξία είτε από αδυναμία κρίσης να οριοθετήσει τον τομέα της δραστηριότητάς του, τότε τουλάχιστον θα πρέπει να συμμορφώνεται προς τις υποδείξεις του εμπειρότερου, του σοφότερου, του σωφρονέστερου. Δικαιοσύνη λοιπόν είναι ένα είδος αρμονίας των αντιμαχομένων τάσεων της ψυχής. Η αρμονία αυτή πηγάζει από το γνῶθι σαυτόν και τον συνακόλουθο αυτοπεριορισμό. Αν ο άνθρωπος διευρενήσει τον εαυτό του και αποδεχτεί τα όριά του, τότε η συμπεριφορά του απέναντι στους συναθρώπους του, στην πόλη, στους θεούς, στη φύση είναι η ορθή.

Από την άποψη αυτή στη δικαιοσύνη εμπεριέχονται και οι τρεις άλλες αρετές, η σοφία που διαβλέπει και εκτιμά το βάρος της προσωπικότητάς μας, η ανδρεία που έχει το θάρρος να αποδεχθεί την εκτίμηση, και τέλος η σωφροσύνη που επιβάλλει τον αυτοέλεγχο.

14. Οι φαύλες πολιτείες

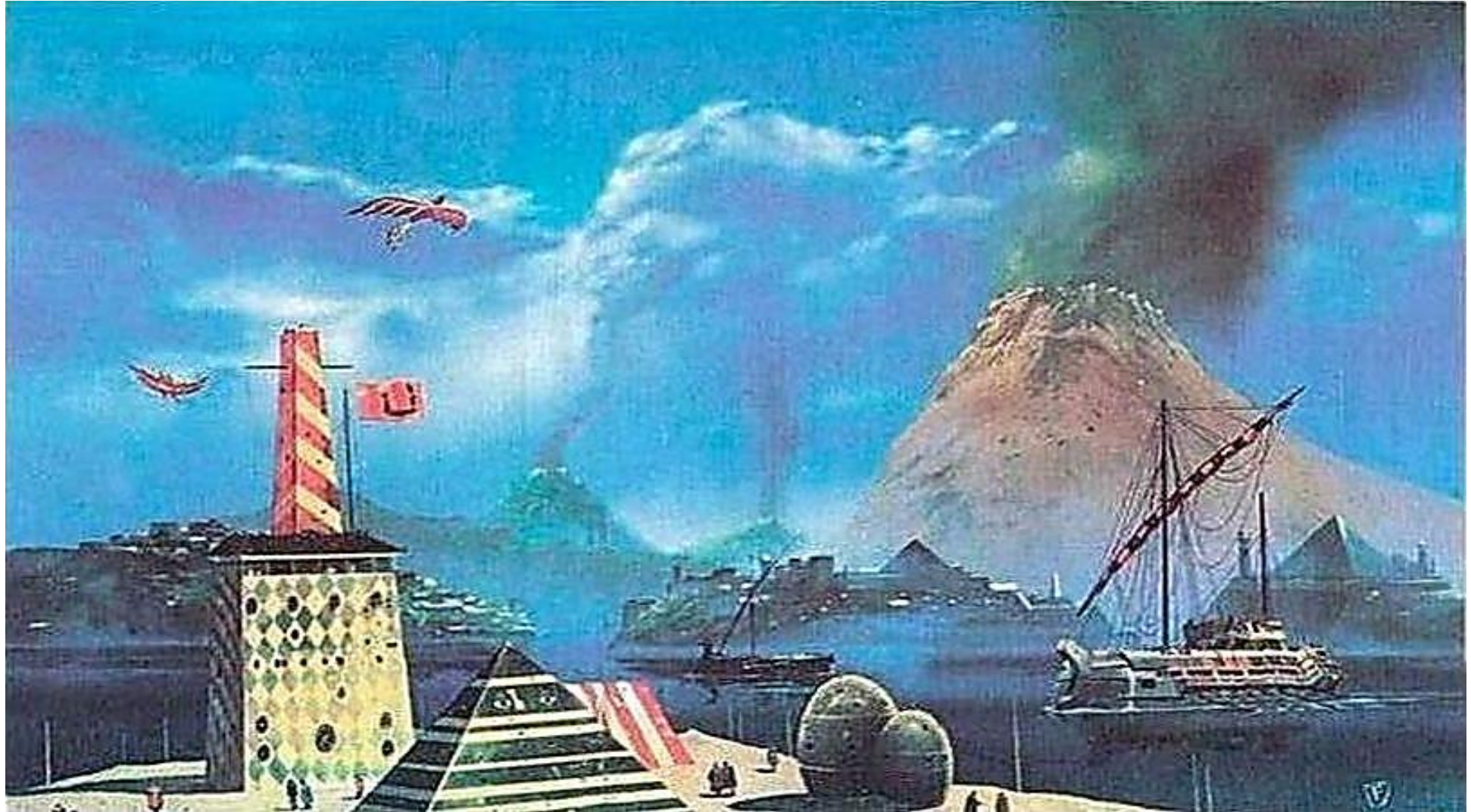
Η ιδεώδης πολιτεία είναι αριστοκρατική, αλλά η αριστοκρατία της δεν βασίζεται στην καταγωγή παρά στο πνεύμα. Η φθορά της έχει αίτια εσωτερικά, την ανάμειξη του χρυσού με το χάλκινο γένος. Διαστρεβλωμένο λοιπόν απότοκό της είναι η τιμοκρατική πολιτεία (ιστορικό πρότυπο: η Σπάρτη). Η πολιτεία αυτή είναι φιλοπόλεμη και υποχείριο της φιλαργυρίας. Έτσι ο τιμοκρατικός άνθρωπος είναι παραδομένος στο θυμοειδές στοιχείο και επιδιώκει συνεχώς τιμές, διακρίσεις, πλούτο και ηδονές.

Από την Τιμοκρατία προκύπτει η Ολιγαρχία (πλουτοκρατία), όπου ο άμετρος πλουτισμός εκκολάπτει ένα πλήθος κηφήνων. Άλλοι από αυτούς έχουν κεντρί (οι κακούργοι) και άλλοι είναι άκεντροι (οι πτωχοί), όλοι τους όμως επιδιώκουν την ανατροπή της πολιτείας. Ο ολιγαρχικός λατρεύει το χρήμα, περιφρονεί την παιδεία, αδιαφορεί για την τιμή και την υπεράσπιση της πατρίδας του. Ως πρότυπο ο Πλάτωνας θα πρέπει να είχε υπόψη του την αποικία των Φοινίκων, την Καρχηδόνα, με τους μυωπικούς ηγεμόνες που έθεταν υπεράνω των πάντων το προσωπικό τους συμφέρον.

Οι κηφήνες συνεχώς πληθύνονται, επειδή οι ολιγαρχικοί ευνοούν την κατασπατάληση της πατρικής περιουσίας των απόρων για να πλουτίζουν οι ίδιοι ακόμη πιο πολύ. Όταν οι κηφήνες συνειδητοποιήσουν τη δύναμή τους, ανατρέπουν την ολιγαρχία και εγκαθιστούν ένα ανάπηρο πολίτευμα, τη Δημοκρατία. Εδώ επιτρέπονται τα πάντα· ο καθένας πράττει και λέγει ό,τι θέλει και ζει όπως θέλει. Τα αξιώματα μοιράζονται με κλήρο ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι οι πολίτες είναι ίσοι. Οι δάσκαλοι φοβούνται και κολακεύουν τους μαθητές, οι γέροντες συμπεριφέρονται

σαν να είναι νέοι, ακόμη και τα ζώα ωθούν έξω από τον δρόμο τους τους ανθρώπους!

Η άμετρη ελευθερία της Δημοκρατίας οδηγεί στην αναρχία. Μέσα στην πόλη δημιουργείται πόλωση. Από τη μια είναι οι άπληστοι ολιγαρχικοί και από την άλλη οι άκεντροι κηφήνες (οι πτωχοί) που έχουν ωστόσο ως προστάτες τους κηφήνες με κεντρί. Όταν λοιπόν ο κακούργος κηφήνας αναλάβει με τη βοήθεια του Δήμου την εξουσία εγκαθιστά την Τυραννίδα. Ως τύραννος πια λησμονεί τις υποσχέσεις που είχε δώσει στους πτωχούς για την αναδιανομή του πλούτου, κηρύσσει πολέμους για να αποσπά τον λαό από τα προβλήματά του και καταδιώκει τους επιφανείς πολίτες. Για να προστατευθεί από τους αγανακτισμένους και ελευθερόφρονες συγκροτεί σωματοφυλακή από απελεύθερους. Ο τυραννικός άνθρωπος περιτριγυρίζεται από σμήνος ηδονών, κλέπτει, συκοφαντεί και διαπράττει κάθε είδους ανοσιούργημα.

"Ατλαντίς", πίνακας του Chris Foss (γύρω στο 1980). Ο πλατωνικός μύθος για την Ατλαντίδα, την πόλη που βυθίστηκε στον Ωκεανό, ενέπνευσε και εμπνέει μυθιστοριογράφους, ποιητές, φιλοσόφους και ζωγράφους.

Το δακτυλίδι του Γύγη (Πολιτεία 359b-360b)

Ο Γλαύκων, ο αδελφός του Πλάτωνα, διατυπώνει ορισμένες απόψεις για το πρόβλημα της δικαιοσύνης. Ο ομιλητής δεν εκθέτει ακριβώς τις προσωπικές του πεποιθήσεις παρά μεταφέρει τον προβληματισμό περί δικαιοσύνης, ο οποίος είχε διαμορφωθεί στους αριστοκρατικούς κύκλους της Αθήνας. Οι προβληματισμοί αυτοί δεν θα έπρεπε να αγνοηθούν σε μια συζήτηση που φιλοδοξούσε να διερευνήσει χωρίς προκαταλήψεις το θέμα σε βάθος.

Η δικαιοσύνη λοιπόν, υποστηρίζει ο Γλαύκων, δεν είναι έμφυτο αγαθό στον άνθρωπο, αλλά αποτέλεσμα κοινωνικών συμβιβασμών. Οι πολλοί (και αδύνατοι) που δεν μπορούν να διαπράξουν την αδικία, χωρίς να υποστούν τις συνέπειες της αδικοπραγίας τους, έχουν πείσει την κοινή γνώμη, από ωφελιμιστικά και μόνο κίνητρα, πως είναι προτιμότερο να μην διαπράττει κανείς το άδικο. Έτσι κατορθώνουν να μην αδικούνται οι ίδιοι από τους λίγους και ισχυρούς. Το κοινωνικό συμβόλαιο λοιπόν επιτάσσει ούτε να αδικεί κανείς ούτε να αδικείται.

Ο θεωρούμενος ως δίκαιος βρίσκεται στο μέσο δύο δυνατοτήτων' η μία δυνατότητα είναι να μπορεί ο άνθρωπος να διαπράττει το άδικο χωρίς να τιμωρείται, και η άλλη να υφίσταται την αδικία χωρίς να μπορεί να αντιδράσει. Όποιος όμως θα μπορούσε να αδικεί χωρίς να τιμωρείται, θα ήταν παράφρων αν υιοθετούσε την άποψη του «μήτε άδικεῖν μήτε άδικεῖσθαι». Αυτήν την υποκριτική σύμβαση ποτέ δεν θα τη δεχόταν κάποιος που θα είχε για παράδειγμα στην κατοχή του το δακτυλίδι του Γύγη, το οποίο θα τον καθιστούσε άορατο. Αβίαστα λοιπόν προκύπτει το συμπέρασμα πως κανείς δεν είναι δίκαιος, επειδή έχει επιλέξει

ελεύθερα αυτήν τη στάση. Αναγκάζεται να συμπεριφερθεί δίκαια προκειμένου να αποφύγει την τιμωρία. Όπου όμως μπορεί να αδικεί χωρίς να υφίσταται τις συνέπειες, τότε αδικεί χωρίς κανέναν ενδοιασμό.

Το δακτυλίδι του Γύγη (Α')

Ὡς δὲ καὶ οἱ ἐπιτηδεύοντες ἀδυναμία τοῦ ἀδικεῖν ἄκοντες αὐτὸ ἐπιτηδεύουσι, μάλιστα ἂν αἰσθοίμεθα, εἰ τοιόνδε ποιήσαιμεν τῇ διανοίᾳ· δόντες ἐξουσίαν ἑκατέρῳ ποιεῖν ὅτι ἂν βούληται, τῷ τε δικαίῳ καὶ τῷ ἀδίκῳ, εἴτ' ἐπακολουθήσαιμεν θεώμενοι ποῖ ἢ ἐπιθυμία ἑκάτερον ἄξει. Ἐπ' αὐτοφώρῳ οὖν λάβοιμεν ἂν τὸν δίκαιον τῷ ἀδίκῳ εἰς ταῦτὸν ἴοντα διὰ τὴν πλεονεξίαν, ὃ πᾶσα φύσις διώκειν πέφυκεν ὡς ἀγαθόν, νόμῳ δὲ βία παράγεται ἐπὶ τὴν τοῦ ἴσου τιμὴν. Εἴη δ' ἂν ἡ ἐξουσία ἦν λέγω τοιάδε μάλιστα, εἰ αὐτοῖς γένοιτο οἷαν ποτέ φασιν δύναμιν τῷ [Γύγου] τοῦ Λυδοῦ προγόνῳ γενέσθαι. Εἶναι μὲν γὰρ αὐτὸν ποιμένα θητεύοντα παρὰ τῷ τότε Λυδίας ἄρχοντι, ὄμβρου δὲ πολλοῦ γενομένου καὶ σεισμοῦ ῥαγῆναί τι τῆς γῆς καὶ γενέσθαι χάσμα κατὰ τὸν τόπον ἧ ἔνεμεν. Ἰδόντα δὲ καὶ θαυμάσαντα καταβῆναι καὶ ἰδεῖν ἄλλα τε δὴ ἃ μυθολογοῦσιν θαυμαστὰ καὶ ἵππον χαλκοῦν, κοῖλον, θυρίδας ἔχοντα, καθ' ἃς ἐγκύψαντα ἰδεῖν ἐνόησαν νεκρόν, ὡς φαίνεσθαι μείζω ἢ κατ' ἄνθρωπον, τοῦτον δὲ ἄλλο μὲν οὐδέν, περὶ δὲ τῇ χειρὶ χρυσοῦν δακτύλιον ὄν<τα> περιελόμενον ἐκβῆναι.

Λεξιλόγιο

ἐπιτηδεύω: καταγίνομαι, ασκῶ, κάνω
ἐπ' αὐτοφώρῳ: αὐτόφωρος (< φῶρ: κλέπτῆς), συνήθως στη φράση ἐπ' αὐτοφώρῳ λαμβάνω: καταλαμβάνω κάποιον πάνω στην πράξη
εἰς ταυτὸν ἴοντα (εἶμι, μτχ. ἰών, ἰοῦσα, ἰόν): να βαδίζει στον ἴδιο δρόμο με τον ἀδικο, να ἔχει τον ἴδιο σκοπό, να πράττει τα ἴδια

βία παράγεται (παράγω): με τη βία οδηγείται αλλάζοντας τον δρόμο του

θητεύω: δουλεύω ως μισθωτός, υπηρετώ

ὄμβρος: ραγδαία βροχή, καταιγίδα, θύελλα

νέμω: βόσκω

μυθολογέω-ῶ: διηγούμαι, εξιστορώ

ἐγκύπτω: σκύβω μέσα και βλέπω

περιελόμενον· περιειλόμην (μέσ. αόρ. με ενεργ. σημ.)·

περιαιρέομαι-οὔμαι: αφαιρώ, παίρνω

Ερμηνευτικά σχόλια

αὐτό: το δίκαιον, δηλαδή το μήτ' ἀδικεῖν μήτ' ἀδικεῖσθαι
πλεονεξίαν: για τον Πλάτωνα η πλεονεξία είναι συνώνυμο της αδικίας. Πρβλ. Πλάτ. Γοργ. 483c «ἄδικον τὸ πλεονεκτεῖν, καὶ τοῦτό ἐστιν τὸ ἀδικεῖν τὸ πλεον τῶν ἄλλων ζητεῖν ἔχειν». Πλεονεξία δεν είναι μόνο η απληστία για χρήματα, αλλά και η αχαλίνωτη φιλοδοξία και φιλαρχία. Πρβλ. Θουκ. III 82 «πάντων δ' αὐτῶν (δηλ. της ηθικής εξαχρείωσης) αἴτιον ἀρχὴ ἢ διὰ πλεονεξίαν και φιλοτιμίαν».

νόμῳ δὲ κ.εξ.: Η αντίθεση φύσις - νόμος είναι κοινός τόπος στην αρχαία λογοτεχνία. Οι εκπρόσωποι της αριστοκρατικής ηθικής, όπως ο Πίνδαρος, διακηρύσσουν ότι αυτό που έχει σημασία είναι η φυά, τα χαρίσματα που έχει δωρίσει η φύση στον άνθρωπο. Την άποψη αυτή ασπάζονται και ορισμένοι σοφιστές. Όμως άλλοι πιστεύουν ότι ο νόμος (: η κοινή συμφωνία των ανθρώπων) πρέπει να κατευθύνει μια κοινωνία. Η πρόθεση παρά (παράγειν) δηλώνει ότι η ισότητα δεν είναι παρά μια παρέκκλιση από τη φυσική τάξη, που ευνοεί την ανισότητα.

τοιᾶδε: επεξηγείται από τη φράση εἰ... γενέσθαι. Η εξουσία να πράττουν ὅ,τι θέλουν πηγάζει από την πρόσκτηση μιας δύναμης, όπως αυτή που είχε ο Γύγης. **τῷ τοῦ Λυδοῦ προγόνῳ:** Λυδός είναι ο Κροίσος και πρόγονός του ο Γύγης, που βασίλευσε στη Λυδία από το 675-650 (περίπου), φημίστηκε για τα πλούτη του, υποδούλωσε ελληνικές πόλεις στα παράλια της Μικράς Ασίας και σκοτώθηκε αντιμετωπίζοντας τους Κιμμέριους. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο ο Κροίσος ήταν ο πέμπτος απόγονος του Γύγη. Ίσως όμως ο πλατωνικός Γύγης να ήταν ένας ομώνυμος πρόγονος του ηροδότειου Γύγη.

ὄμβρου... καὶ σεισοῦ: Στη μυθική παράδοση σημαντικά γεγονότα, όπως είναι η ανάρρηση στον θρόνο ενός βασιλιά, προσημαίνονται με φυσικές καταστροφές ή με ασυνήθιστες μεταλλάξεις καιρικών φαινομένων. Ο ὄμβρος θεωρείται ως ερωτική ένωση του ουρανού και της γης.

καταβῆναι: Η κατάβαση ενός ήρωα σε χάσμα, σε πηγάδι, σε σπηλιά, δηλαδή στα έγκατα της γης, θεωρείται άθλος. Ο ήρωας έρχεται σε επικοινωνία με τις δυνάμεις του κάτω κόσμου και αποκτά πρόσθετες ικανότητες.

ἵππον χαλκοῦν: Το άλογο στην αρχαιότητα συνδεόταν με τον κάτω κόσμο (ιδιαίτερα με τους προγόνους, τους τριτοπάτορες), αλλά και με τον ήλιο που συμβόλιζε την εξουσία. Συχνά μαζί με τους ηγεμόνες ενταφιάζονταν και τα πολεμικά τους άλογα. Στη Θεσσαλία λατρεύονταν μαζί με τον Αχιλλέα και τα δυο του άλογα, ο Ξάνθος και ο Βαλιός.

θυρίδας ἔχοντα: Σε έναν πίθο του 7ου αι., που βρέθηκε στη Μύκονο, παριστάνεται ο Δούρειος Ίππος. Στο λαιμό και στην πλευρά του αλόγου υπάρχουν επτά

θυρίδες και μέσα από καθεμία ξεπροβάλλει το κεφάλι ενός πολεμιστή.

μείζω ἢ κατ' ἄνθρωπον: Πολλοί από τους ήρωες των παραμυθιών έχουν συνήθως διαστάσεις είτε γιγάντων είτε νάνων. Στη λαϊκή φαντασία και οι άνθρωποι του μακρινού παρελθόντος είναι γιγαντόσωμοι.

τῆ χειρὶ: τῷ δακτύλῳ

δακτύλιον : Το δακτυλίδι ως σύμβολο του ηλιακού δίσκου, αλλά και ως ένδειξη πλούτου είναι ἔμβλημα της βασιλικής εξουσίας.

ἐκβῆναι ἄλλαγή υποκειμένου (ενν. τὸν Γύγην).

Θέματα για συζήτηση

1. Γόνοι αριστοκρατικῶν ἢ και βασιλικῶν οικογενειῶν (Αγχίσης, Πάρις), αλλά και θεοὶ εμφανίζονται στη μυθική παράδοση ως ποιμένες.

Ποιες αντιλήψεις αρχαϊκῆς πολιτικῆς "φιλοσοφίας" υπόκεινται στην ἔκφραση ποιμῆν λαῶν που απαντᾶ στον Ὅμηρο; Ο καλὸς ποιμῆν, ποιμνιον, ποιμενάρχης — ποια εἶναι ἡ σημασία των ὀρων αυτῶν στη χριστιανική παράδοση;

2. Ποια στοιχεία της αφήγησης υποδηλώνουν ὅτι ο Γύγης εἶναι μια προσωπικότητα χαρισματικῆ που απολαμβάνει την εὐνοια της Τύχης ἢ υπερτέρων δυνάμεων;

Το δακτυλίδι του Γύγη (B')

Συλλόγου δὲ γενομένου τοῖς ποιμέσιν εἰωθότος, ἴν' ἐξαγγέλλοιεν κατὰ μῆνα τῷ βασιλεῖ τὰ περὶ τὰ ποίμνια, ἀφικέσθαι καὶ ἐκεῖνον ἔχοντα τὸν δακτύλιον καθήμενον οὖν μετὰ τῶν ἄλλων τυχεῖν τὴν σφενδόνην τοῦ δακτυλίου περιαγαγόντα πρὸς ἑαυτὸν εἰς τὸ εἶσω τῆς χειρός, τούτου δὲ γενομένου ἀφανῆ αὐτὸν γενέσθαι τοῖς παρακαθημένοις, καὶ διαλέγεσθαι ὡς περὶ οἴχομένου. Καὶ τὸν θαυμάζειν τε καὶ πάλιν ἐπιψηλαφῶντα τὸν δακτύλιον στρέψαι ἔξω τὴν σφενδόνην, καὶ στρέψαντα φανερὸν γενέσθαι. Καὶ τοῦτο ἐννοήσαντα ἀποπειρᾶσθαι τοῦ δακτυλίου εἰ ταύτην ἔχοι τὴν δύναμιν, καὶ αὐτῷ οὕτω συμβαίνειν, στρέφοντι μὲν εἶσω τὴν σφενδόνην ἀδήλω γίνεσθαι, ἔξω δὲ δήλω· αἰσθόμενον δὲ εὐθύς διαπράξασθαι τῶν ἀγγέλων γενέσθαι τῶν παρὰ τὸν βασιλέα, ἐλθόντα δὲ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ μοιχεύσαντα, μετ' ἐκείνης ἐπιθέμενον τῷ βασιλεῖ ἀποκτεῖναι καὶ τὴν ἀρχὴν οὕτω κατασχεῖν.

Λεξιλόγιο

σύλλογος: συνέλευση, συνάθροιση
περιαγαγόντα (περιήγαγον ἀόρ. β')· **περιάγω:** περιστρέφω
εἰς τὸ εἶσω τῆς χειρός: στο πίσω μέρος του χεριού
καὶ διαλέγεσθαι...οἴχομένου: και οι ποιμένες συζητούσαν σαν να είχε αυτός αποχωρήσει καὶ τὸν (=τοῦτον) θαυμάζειν: και αυτός απορούσε (δηλ. ο Γύγης)
ἐπιψηλαφᾶω-ῶ: ψηλαφῶ την επιφάνεια

ἀποπειράομαι-ῶμαι: κάνω δοκιμή, προσπαθώ να εξακριβώσω

δύναμις: ικανότητα, δυνατότητα

διαπράξασθαι τῶν ἀγγέλων γενέσθαι (διαπράττομαι τινος+ απαρ.) κ.εξ.: όταν το κατάλαβε κατόρθωσε να πείσει τους αγγελιαφόρους να συμπεριληφθεί στην αντιπροσωπεία των ποιμένων που θα πήγαινε στον βασιλιά...

Ερμηνευτικά σχόλια

ἵνα ἐξαγγέλλοιεν (ενεστ. συνήθειας): για να ενημερώσουν...

σφενδόνη: το κοίλο μέρος του δακτυλιδιού μέσα στο οποίο ήταν τοποθετημένος ο δακτυλιόλιθος.

ἀφανῆ γενέσθαι: Στην ελληνική μυθολογική παράδοση οι θεοί μπορούν να εξαφανιστούν μέσα σε ένα σύννεφο ή στην ομίχλη. Ο Άδης όμως διαθέτει μια περικεφαλαία που τον καθιστά αόρατο (Ἄϊδος κυνέη), όπως αναφέρει ο Όμηρος και ο Ησίοδος. Αυτή η δοξασία φαίνεται ότι προέκυψε από τη λαϊκή παρετυμολογία του ονόματος Ἄδης < α-Φιδης (α στερητικό και το θέμα Φιδ- του ρήματος ὀράω-ῶ). Και ήρωες όμως, όπως ο Περσεύς, μπορούσαν να γίνονται αόρατοι.

μοιχεύσαντα: Στην Ανατολή (ιδίως στη Λυδία που είχε παλαιότερα μητριαρχική κοινωνική οργάνωση) η γυναίκα, ιδίως η εταίρα, διεδραμάτιζε σημαντικότερο ρόλο στην ανάδειξη του νέου βασιλιά.

ἀποκτεῖναι: Σε πολλούς λαούς η βασιλεία δεν ήταν ακριβώς κληρονομική. Ὅποιος (συγγενής, σωματοφύλακας, σύμμαχος) κατόρθωνε να δολοφονήσει ή να παραμερίσει με κάποιο τρόπο τον βασιλιά, αυτός και αναλάμβανε το αξίωμα.

Θέμα για συζήτηση

Ο Ηρόδοτος (I, 8-13) διηγείται ότι ο βασιλιάς της Λυδίας Κανδαύλης ερωτεύτηκε παράφορα την ίδια του τη γυναίκα! Παρακινούσε λοιπόν με φορτικότητα τον Γύγη, τον επικεφαλής της βασιλικής φρουράς, να κρυφτεί στον κοιτώνα και να δει τη βασίλισσα γυμνή. Ο Γύγης αρχικά αντιδρούσε στην αλλόκοτη επιθυμία του Κανδαύλη αλλά τελικά υπέκυψε. Η βασίλισσα ωστόσο αντιλήφθηκε τον επείσακτο θεατή. Με τη συμπαράσταση των πιστών της ακολούθων έθεσε στον Γύγη το ακόλουθο δίλημμα: ή να πεθάνει ή να δολοφονήσει ο ίδιος τον Κανδαύλη και να την παντρευτεί κερδίζοντας συνάμα και τη βασιλεία. Ο Γύγης προτίμησε τη δεύτερη λύση.

Ποιες είναι οι διαφορές ανάμεσα στην ηροδότεια και την πλατωνική αφήγηση; Πού κυριαρχεί το δραματικό και νοβελλιστικό στοιχείο και πού το στοιχείο του παραμυθιού;

Το δακτυλίδι του Γύγη (Γ')

Εἰ οὖν δύο τοιοῦτω δακτυλίῳ γενοίσθην, καὶ τὸν μὲν ὁ δίκαιος περιθεῖτο, τὸν δὲ ὁ ἄδικος, οὐδεὶς ἂν γένοιτο, ὡς δόξειεν, οὕτως ἀδαμάντινος, ὃς ἂν μείνειεν ἐν τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τολμήσειεν ἀπέχεσθαι τῶν ἀλλοτρίων καὶ μὴ ἄπτεσθαι, ἐξὸν αὐτῷ καὶ ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀδεῶς ὅτι βούλοιο λαμβάνειν, καὶ εἰσιόντι εἰς τὰς οἰκίας συγγίγνεσθαι ὅτῳ βούλοιο, καὶ ἀποκτείνονται καὶ ἐκ δεσμῶν λύειν οὐστίνας βούλοιο, καὶ τᾶλλα πράττειν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἰσόθεον ὄντα. Οὕτω δὲ δρῶν οὐδὲν ἂν διάφορον τοῦ ἑτέρου ποιοῖ, ἀλλ' ἐπὶ ταῦτ' ἂν ἴοιεν ἀμφοτέρω. Καίτοι μέγα τοῦτο τεκμήριον ἂν φαίη τις ὅτι οὐδεὶς ἐκῶν δίκαιος ἀλλ' ἀναγκαζόμενος, ὡς οὐκ ἀγαθοῦ ἰδίᾳ ὄντος, ἐπεὶ ὅπου γ' ἂν οἴηται ἕκαστος οἷός τε ἔσεσθαι ἀδικεῖν, ἀδικεῖν. Λυσιτελεῖν γὰρ δὴ οἶεται πᾶς ἀνὴρ πολὺ μᾶλλον ἰδίᾳ τὴν ἀδικίαν τῆς δικαιοσύνης, ἀληθῆ οἰόμενος, ὡς φήσει ὁ περὶ τοῦ τοιοῦτου λόγου λέγων· ἐπεὶ εἴ τις τοιαύτης ἐξουσίας ἐπιλαβόμενος μηδὲν ποτε ἐθέλοι ἀδικῆσαι μηδὲ ἄψαιτο τῶν ἀλλοτρίων, ἀθλιώτατος μὲν ἂν δόξειεν εἶναι τοῖς αἰσθανομένοις καὶ ἀνοητότατος, ἐπαινοῖεν δ' ἂν αὐτὸν ἀλλήλων ἐναντίον ἐξαπατῶντες ἀλλήλους διὰ τὸν τοῦ ἀδικεῖσθαι φόβον.

Λεξιλόγιο

τοιοῦτω δακτυλίῳ· δυικός αριθμός

τολμῶ: υπομένω, ανέχομαι

συγγίγνομαι: δημιουργῶ ερωτική σχέση

ἀδεῶς λαμβάνω: παίρνω ἀφοβα

οἷός τέ εἰμι + απαρ.: μπορῶ, εἶμαι σε θέση

Λυσιτελῶ: ωφελῶ

ἐπιλαβόμενος: ἐπιλαμβάνομαι + γεν.: γίνομαι κύριος, κάτοχος

ἄψαιτο (ἠψάμην ἀόρ.) ἄπτομαι: αγγίζω, ιδιοποιούμαι

αἰσθανομένοις: σ' αυτούς που καταλαβαίνουν, που αντιλαμβάνονται, στους ἐξυπνους

ἀλλήλων ἐναντίον: ο ένας μπροστά στον άλλο (θα τον επαινούσαν φανερά εξαπατώντας ο ένας τον άλλο...)

Ερμηνευτικά σχόλια

ὡς δόξειεν: ευκτική, ὅπως στον πλάγιο λόγο, που δημιουργεί την εντύπωση ὅτι η φράση οὐδεὶς ἂν γένοιτο... λέγεται ἀπὸ κάποιον ἄλλο.

ἀδαμάντινος: η αρχική σημασία του ἀδάμας (<α στερητικό + δαμάω) είναι: το σκληρότερο μέταλλο, ο χάλυβας. Η σημασία πολύτιμος λίθος είναι μεταγενέστερη. Ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί και στον Γοργία (509a σιδηροῖς καὶ ἀδαμαντίνοις λόγοις) και ἐδῶ τη λέξη μεταφορικά: ο ἀδέκαστος, ο ανυποχώρητος σε ἠθικά ζητήματα. Και στα νέα ελληνικά λέγεται «αυτὸς ο ἄνθρωπος εἶναι διαμάντι», δηλαδή ανεπίληπτος, σωστός.

ἰσόθεον: Ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί τη λέξη με κάποια δόση ειρωνείας. Σύμφωνα με τη λαϊκή αντίληψη οι θεοὶ μπορούσαν να πράττουν τα πάντα. Ἐτσι για παράδειγμα ο Δίας ἐσμίξε ως χρυσή βροχή ἐρωτικά με τη Δανάη, ο Διόνυσος ἀπελευθέρωσε τις Βάκχες που εἶχε φυλακίσει ο Πενθέας κ.τ.τ. Ωστόσο και μια κατηγορία ἀνθρώπων μπορούσε να πράττει ὅ,τι ἐπιθυμούσε: οὗτοι οὐρανοὶ.

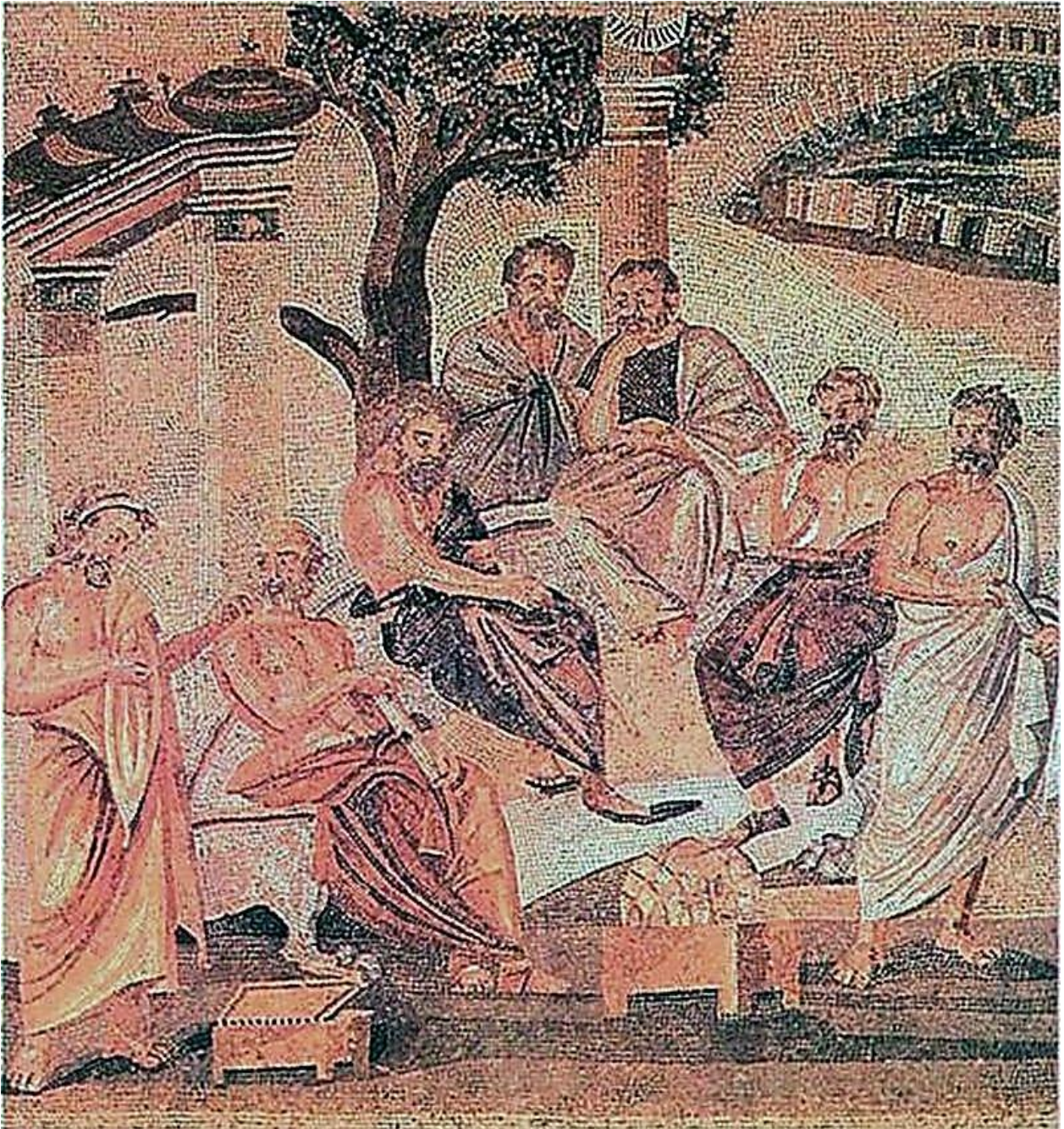
οὐδεὶς ἐκὼν δίκαιος: Η φράση του Γλαύκωνος που συνοψίζει τη θεωρία του σοφιστῆ Θρασύμαχου ἀποτελεῖ την ἀπάντηση στην αἰσιόδοξη σωκρατική - και πλατωνική - ἀποψη ὅτι οὐδεὶς ἐκὼν κακός.

ὡς φήσει... λέγων: ὅπως θα ισχυριστεῖ ο ἐκπρόσωπος μιας τέτοιας θεωρίας, για παράδειγμα ο σοφιστής Θρασύμαχος.

Θέματα για συζήτηση

1. Ο Gerbert George Wells (1866-1946). Άγγλος μυθιστοριογράφος και ιστορικός, υπερασπίστηκε με πάθος τα ανθρώπινα δικαιώματα, την αντιαυταρχική εκπαίδευση, την ελευθερία στον έρωτα και το κράτος πρόνοιας που δεν αφήνει τον πολίτη του να οδηγηθεί στην εξαθλίωση. Ένα από τα πιο γνωστά του μυθιστορήματα είναι The Invisible Man (Ο αόρατος άνθρωπος) (1897). Το θέμα όμως του αόρατου απαντά συχνά σε παραμύθια, σε διηγήματα (και νουβέλες και μυθιστορήματα), σε έργα επιστημονικής φαντασίας, σε κόμικς κ.τ.λ. Επιχειρήστε μια διερεύνηση στα βιβλία (και στα ψυχαγωγικά αναγνώσματά) σας και αν κάπου εντοπίσετε το μοτίβο, προσπαθήστε να το σχολιάσετε. Ας μην ξεχνούμε ότι η λεγόμενη λογοτεχνία του περιθωρίου αντλεί συχνά θέματα και ιδέες από την "υψηλή" λογοτεχνία.

2. Είναι προφανές ότι ο Γλαύκων υπερασπίζεται μια θέση που πρόκειται στην πορεία της συζήτησης να αναθεωρηθεί (ο όρος για τη φιλοσοφική αυτή μέθοδο είναι προς θέσιν λέγειν). Η άποψη του Σωκράτη είναι ότι η δικαιοσύνη είναι για την ψυχή ό,τι ακριβώς η υγεία για το σώμα. Κανείς δεν είναι τόσο επιπόλαιος ώστε να προτιμήσει τη νόσο από την υγεία. Αδικία λοιπόν σημαίνει αταξία και αδιάκοπη εσωτερική σύγκρουση. Παρά τα φαινόμενα ο δίκαιος μπορεί να ελπίζει ότι θα ανταμειφθεί και από τους ανθρώπους στην επίγεια και από τους θεούς στην άλλη ζωή. Πώς κρίνετε αυτήν την αισιόδοξη πλατωνική αντίληψη;

Ο Πλάτωνας και οι μαθητές του.
Μωσαϊκό από την Πομπηία (1ος αι. π.Χ.).

Η αλληγορία του σπηλαιίου (Πολιτεία 514a-520e)

Η αλληγορία είναι ένας εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέγει και άλλα εννοεί. Πρόκειται συνεπώς για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση. Η αλληγορία του σπηλαιίου, όπως

αναπτύσσεται στην αρχή του Ζ΄ βιβλίου της Πολιτείας, αναφέρεται, στην επίδραση που ασκεί η παιδεία στην ανθρώπινη φύση, στην υποχρέωση που έχει ο ορθώς πεπαιδευμένος, δηλαδή ο φιλόσοφος, να φωτίσει τους συνανθρώπους του, αλλά και γενικότερα στην αντίθεση ανάμεσα στον κόσμο που συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις μας και στον κόσμο της νόησης.

Ας φανταστούμε λοιπόν, λέει ο Σωκράτης, δεσμώτες σε μια σπηλιά, που δεν βλέπουν παρά μόνο σκιές να προβάλλονται στο βάθος πάνω στο τοίχωμα. Οι άνθρωποι αυτοί πιστεύουν ότι οι σκιές είναι η μοναδική αλήθεια. Αν τώρα ορισμένοι λυθούν από τα δεσμά τους και ανεβούν σκαλί - σκαλί προς την έξοδο, όπου λάμπει το φως του ήλιου, είναι βέβαιο ότι θα δυσανασχετήσουν από τη λάμψη που πληγώνει την όρασή τους και θα επιστρέψουν στο δεσμωτήριό τους. Αν ωστόσο εξαναγκαστούν να παραμείνουν στο φως, θα αρχίσουν βαθμιαία να συνηθίζουν στη λάμψη και θα μπορέσουν να ατενίσουν τον ήλιο, που συμβολίζει την ιδέα του Αγαθού, και να αναγνωρίσουν την κυριαρχία του στον κόσμο των αισθητών πραγμάτων. Από οίκτο θα θελήσουν να ελευθερώσουν τους παλαιούς συντρόφους τους. Αν όμως ξαναβρεθούν μέσα στη σπηλιά, το σκοτάδι θα βλάψει την όρασή τους και θα τους εκθέσει στην καταφρόνια των άλλων, οι οποίοι ενδέχεται να επιτεθούν στους επίδοξους ελευθερωτές τους και να τους εξοντώσουν (ευανάγνωστος υπαινιγμός στην καταδίκη σε θάνατο του Σωκράτη). Παρά τον κίνδυνο ωστόσο, ο απελευθερωμένος δεσμώτης, ο φιλόσοφος δηλαδή, έχει την υποχρέωση να κατέλθει στη σπηλιά και να προσπαθήσει να αναμορφώσει τους δεσμώτες.

Η αλληγορία του σπηλαίου εισάγεται ως ακολούθως:

Η αλληγορία του σπηλαιίου

Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον, ἀπέεικασον τοιοῦτω πάθει τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας. Ἴδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκήσει σπηλαιώδει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούσῃ μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς ἀχένας, ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἷς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὄραν, κύκλῳ δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν, φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὀπισθεν αὐτῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμωτῶν ἐπάνω ὀδόν, παρ' ἣν ἰδὲ τειχίον παρωκοδομημένον, ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν.

Ὅρῳ, ἔφη.

Ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ τειχίον φέροντας ἀνθρώπους σκεύη τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοὺς μὲν φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων.

Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους.

Ὅμοίους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ.

Λεξιλόγιο

ἀπέεικασον (προστ. αορ.)· ἀπεικάζω: εκφράζω, παριστάνω με μια παραβολή, παρομοιάζω
παιδείας τε πέρι = περί παιδείας τε καί...· αναστροφή της προθέσεως
κατάγειος και **κατάγαιος**, ον: υπόγειος, εντός της γης

ἀναπεπταμένος (μτχ. πθτ. πρκ. ως επιθ. του ἀναπετάννυμαι): ανοικτός
παρωκοδομημένον· παροικοδομέω-ῶ: οικοδομῶ κοντά ἢ ἀπέναντι
θαυματοποιός: αὐτός που εκτελεῖ πλαστά θαύματα πρόκειται· πρόκειμαι (ως πθτ. του προτίθημι:) κείμαι, βρίσκομαι μπροστά σε κάποιον
παράφραγμα: χαμηλό διάφραγμα ἢ παραπέτασμα της σκηνῆς
θαῦμα: τέχνασμα θαυματοποιού
ζῶον: ἐδῶ με τη σημασία εἰκόνα, ομοίωμα (ὄχι αναγκαστικά ζῶου)
παραφερόντων· παραφέρω: κρατῶ κάτι και το παρουσιάζω ἀπό μακριά
ἄτοπος: ἀλλόκοτος, παράξενος
ἦν δ' ἐγὼ (παρατ.)· ἡμί: λέγω (ἦν δ' ἐγὼ, ἦ δ' ὅς: εἶπε αὐτός). Δεν τίθεται στην ἀρχή, ἀλλά μετὰ ἀπό τις πρώτες λέξεις και εἰσάγει τον λόγο του ομιλητή

Ερμηνευτικά σχόλια

εἶπον: ο Σωκράτης ἀναδιηγείται σε κάποιον φίλο του τι εἶπε στον Γλαύκωνα και στους ἄλλους συνομιλητές του την προηγούμενη ἡμέρα στο σπίτι του Κέφαλου.
ἰδὲ γὰρ κ.εξ.: Ο πυρήνας της εἰκόνας του σπηλαίου ἀνάγεται ἴσως στους Ορφικούς (σπέος ἡεροειδές) και στον Εμπεδοκλή (ἄντρον ὑπόστεγον). Ἀναλογίες ωστόσο υπάρχουν και με τους στίχους ἀπό τον Προμηθεά Δεσμώτη του Αἰσχύλου, ὅπου περιγράφεται ἡ ζωὴ των πρωτόγονων ἀνθρώπων μέσα στις σπηλιές (στ. 450-3)

«κούτε πλινθυφεῖς
δόμους προσείλους ἦσαν, οὐ ξυλουργίαν,
κατώρυχες δ' ἔναιον ὥστ' ἀήσυροι
μύρμηκες ἄντρων ἐν μυχοῖς ἀνηλίσις».

Έχει διατυπωθεί επίσης η άποψη ότι στη φαντασία του φιλοσόφου είχε αγκιστρωθεί η εντύπωση που του προξένησε η σπηλιά στη Βάρη της Αττικής. Πάντως φαίνεται ότι η παρομοίωση στο σύνολό της και στις λεπτομέρειες είναι επίνοια του Πλάτωνα.

ἀναπεπταμένην κ.εξ.: Η είσοδος απέχει πολύ από το βάθος και είναι ανηφορική έτσι ώστε το φως του ήλιου δεν μπορεί να εισδύσει στο εσωτερικό της σπηλιάς. **μένειν τε αὐτούς (ενν. ἀκινήτους):** η φράση αντιστοιχεί με το ἐν δεσμοῖς... τὰ σκέλη.

εἶς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὄραν: βλέπουν κατευθείαν μπροστά εφόσον έχουν ἐν δεσμοῖς... τοὺς αὐχένας.

ἀδυνάτους (ενν. ὄντας): όπως και το παραπάνω ὄντας εξαρτάται από το ἰδέ.

ἐπάνω ὁδόν: Η οδός είναι σε ένα υψηλότερο επίπεδο από αυτό που βρίσκονται οι δεσμώτες.

θαυματοποιοῖς: Προφανώς ο Πλάτωνας έχει υπόψη του παραστάσεις θεάτρου σκιῶν ή νευροσπαστῶν (νευροσπάστης, ου: αυτός που κινεί με χορδές ή λεπτούς σπάγγους ομοιώματα, κούκλες. Τα ομοιώματα αυτά λέγονταν νευρόσπαστα).

πρὸ τῶν ἀνθρώπων= πρὸ ἑαυτῶν. Δεν πρόκειται για τους θεατές, αλλά για τους θαυματοποιούς.

ὄρῳ ἔφη: υποκ. ὁ Γλαύκων

ὄρα τοῖνυν κ.εξ.: Το χαμηλό τειχίο που διαχωρίζει τους δεσμώτες από το πῦρ αποκρύπτει τις σκιές από τους φέροντας ἀνθρώπους. Τα σκεύη όμως που κρατούν πάνω από τα κεφάλια τους υπερβαίνουν το τειχίο και ρίχνουν τις σκιές τους στο τοίχωμα της σπηλιάς απέναντι στους δεσμώτες.

ἀνδριάντας: πρόκειται για εικόνες φυσικῶν αντικειμένων που προέρχονται από το ανώτερο ὄρατόν. Ὅτι υπάρχει στη σπηλιά (με την εξαίρεση των φερόντων και των ἰδίων των δεσμωτῶν), είτε είναι

σκεύη είτε σκιές, θα πρέπει να θεωρηθούν ως λιγότερο φωτεινά και αληθή από τα ορατά που βρίσκονται εκτός σπηλιάς. Ο λόγος είναι ότι δεν αντλούν το φως και την αλήθεια τους από τον ήλιο αλλά από το φως του πυρός. οἶον εἰκός' συνάπτεται με τα επόμενα.

φθεγγομένους' στη συνέχεια (515b) τίθεται το ερώτημα: «Αν τώρα στο δεσμοτήριό τους ακουγόταν η ηχώ από το απέναντι τοίχωμα, κάθε φορά που κάποιος από όσους περνούν πίσω από το τειχίο μιλούσε, τι νομίζεις αλήθεια, δεν θα υπέθεταν πως ο ομιλητής δεν ήταν άλλος παρά η σκιά που διαγραφόταν απέναντι τους;»

ἔφη' ο Γλαύκων

Θέματα για συζήτηση

1. Με αφορμή την πλατωνική αλληγορία για τη σπηλιά σχολιάστε τα ακόλουθα δυο ποιήματα του Κ. Π. Καβάφη (Ποιήματα Α', σ. 105-6)

ΤΑ ΠΑΡΑΘΥΡΑ

Σ' αυτές τες σκοτεινές κάμαρες, που περνώ
μέρες βαρυές, επάνω κάτω τριγυρνώ
για νάβρω τα παράθυρα. — Όταν ανοίξει
ένα παράθυρο θάναι παρηγορία—
Μα τα παράθυρα δεν βρίσκονται, ή δεν μπορώ
να τάβρω. Και καλλίτερα ίσως να μην τα βρω.
Ίσως το φως θάναι μια νέα τυραννία.
Ποιος ξέρει τι καινούρια πράγματα θα δείξει.

ΤΕΙΧΗ

Χωρίς περίσκεψιν, χωρίς λύπην, χωρίς αιδώ
μεγάλα κ' υψηλά τριγύρω μου έκτισαν τείχη.

Και κάθομαι και απελπίζομαι τώρα εδώ.
Άλλο δεν σκέπτομαι: τον νουν μου τρώγει αυτή η τύχη'

διότι πράγματα πολλά έξω να κάμω είχαν.
Α όταν έκτιζαν τα τείχη πώς να μην προσέξω.

Αλλά δεν άκουσα ποτέ κρότον κτιστών ή ήχον.
Ανεπαισθήτως μ' έκλεισαν από τον κόσμο έξω.

2. Ποια συνήθεια της καθημερινής ζωής του σύγχρονου ανθρώπου προσομοιάζει με την κατάσταση των πλατωνικών δεσμοτών;

Η αλληγορία του σπηλαίου. Η απροθυμία των φιλοσόφων

Ο Πλάτωνας ερμηνεύει σε αδρές γραμμές την αλληγορία του σπηλαίου, πολλές όμως λεπτομέρειες δεν είναι απολύτως κατανοητές. Είναι ωστόσο φανερό ότι ο δικός μας, ο "πραγματικός" κόσμος αποβαίνει το σύμβολο του "ιδεατού" κόσμου του Πλάτωνα. Έτσι η ανάβαση από το ημίφως του σπηλαίου στον επάνω κόσμο που φωτίζεται από τον ήλιο (το σύμβολο του Αγαθού) ισοδυναμεί με την άνοδο στον κόσμο του νοητού. Οι φύλακες λοιπόν, και ιδίως οι άρχοντες - βασιλείς που έχουν λάβει την ορθή παιδεία και κατόρθωσαν να ανέλθουν από το σπήλαιο της απαιδευσίας και της πλάνης στον επάνω κόσμο, δηλαδή τον κόσμο των Ιδεών, δεν δείχνουν προθυμία να επιστρέψουν στο σπήλαιο. Δεν πρέπει όμως, τονίζει ο Πλάτωνας, να τους επιτραπεί αυτό που τώρα (στην εποχή του εννοείται) επιτρέπεται, δηλαδή να απέχουν από την ενεργό πολιτική και να ασχολούνται μόνο με τις πνευματικές τους αναζητήσεις.

Τί δέ; Τόδε οὐκ εἰκός, ἦν δ' ἐγώ, καὶ ἀνάγκη ἐκ τῶν προειρημένων, μήτε τοὺς ἀπαιδεύτους καὶ ἀληθείας ἀπείρους ἰκανῶς ἂν ποτε πόλιν ἐπιτροπεῦσαι, μήτε τοὺς ἐν παιδείᾳ ἐωμένους διατρίβειν διὰ τέλους, τοὺς μὲν ὅτι σκοπὸν ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἔχουσιν ἓνα, οὐ στοχαζομένους δεῖ ἅπαντα πράττειν ἃ ἂν πράττωσιν ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, τοὺς δὲ ὅτι ἐκόντες εἶναι οὐ

πράξουσιν, ἡγούμενοι ἐν μακάρων νήσοις ζῶντες ἔτι ἀπωκίσθαι;

Ἄληθῆ, ἔφη.

Ἡμέτερον δὴ ἔργον, ἦν δ' ἐγώ, τῶν οἰκιστῶν τάς τε βελτίστας φύσεις ἀναγκάσαι ἀφικέσθαι πρὸς τὸ μάθημα ὃ ἐν τῷ πρόσθεν ἔφαμεν εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τε τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν, καὶ ἐπειδὴ ἀναβάντες ἰκανῶς ἴδωσι, μὴ ἐπιτρέπουν αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπιτρέπεται.

Τὸ ποῖον δὴ;

Τὸ αὐτοῦ, ἦν δ' ἐγώ, καταμένειν καὶ μὴ ἐθέλειν πάλιν καταβαίνειν παρ' ἐκείνους τοὺς δεσμώτας μηδὲ μετέχειν τῶν παρ' ἐκείνοις πόνων τε καὶ τιμῶν, εἴτε φαυλότερα εἴτε σπουδαιότερα.

Λεξιλόγιο

ἐπιτροπεῦσαι ἔπιτροπεύω: κυβερνώ, διοικῶ

διατρίβω διὰ τέλους: απασχολούμαι ως το τέλος της ζωῆς μου

στοχαζόμενος στοχάζομαι (αποθετικό): σκοπεύω, καταβάλλω προσπάθεια

ἀπωκίσθαι (απαρ. πθτ. πρκ. του ἀποικίζω) ἀπώκισμαι: εἶμαι εγκατεστημένος σε χώρα μακρινή

οἰκιστής: ιδρυτής πόλης

ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν (σύστ. αντικ.): να ανεβεί εκείνη την αναφορική οδὸ

αὐτοῦ καταμένω: μένω συνεχῶς στον ἴδιο τόπο

φαυλότεραι φαῦλος: ἀνάξιος λόγου, ταπεινός

ἦν δ' ἐγώ: εἶπα ἐγώ (ο Σωκράτης)

Ερμηνευτικά σχόλια

ἐν παιδείᾳ: αρχικά η λ. σημαίνει αὐτὸ που πρέπει να μάθει το παιδί. Ἦδη ὅμως ἀπὸ τον 5ον αι. ως ὄρος της παιδαγωγικῆς δηλώνει τη γενικὴ καλλιέργεια, που εἶναι

προνόμιο μόνο του ανθρώπου -γι' αυτόν τον λόγο άλλωστε αποδίδεται στα λατινικά ως *humanitas*. Βάση της παιδείας είναι για τον Πλάτωνα η μουσική (λογοτεχνία, τραγούδι, καλλιέργεια της καλλιτεχνικής ευαισθησίας) και η γυμναστική (βλ. Πολιτεία 376e)· παιδείωση είναι η πορεία προς την παιδεία (Πλατ. Ὅροι 410: παιδεύσεις παιδείας παράδοσις).

σκοπόν... ἕνα: Οι τυχαίοι και αφιλοσόφητοι πολιτικοί δεν έχουν έναν υψηλό σκοπό να υπηρετήσουν παρά μόνο το προσωπικό τους συμφέρον. Αντιθέτως ο εἷς σκοπός που έχουν οι φύλακες της πολιτείας είναι να υπηρετήσουν πιστά και ανιδιοτελώς την πόλη ολόκληρη.

μακάρων νήσοις: νησιά στη Δύση πέρα από τις στήλες του Ηρακλέους στο ρεύμα του Ωκεανού. Εκεί σύμφωνα με τις λαϊκές δοξασίες ζούσαν οι ήρωες, οι άνθρωποι της χρυσής εποχής (η πρώτη γενιά του ανθρωπίνου γένους) καθώς και οι ευσεβείς.

ἔφη ὁ Γλαύκων

τῶν οἰκιστῶν: οι "θεμελιωτές" της ιδεώδους πολιτείας, δηλαδή ο Σωκράτης και οι συνομιλητές του.

βελτίστας φύσεις: Φύσις είναι αυτό που ο άνθρωπος δεν μπορεί να κατασκευάσει ο ίδιος, αλλά το βρίσκει να προϋπάρχει. Μπορεί βέβαια με την τέχνη να το συμπληρώσει, αλλά δεν είναι σε θέση να το αλλάξει ουσιωδώς. Φύσις επομένως, σε σχέση με τον άνθρωπο είναι τα χαρίσματα και τα ελαττώματα που έχει ως κτήμα του. Για τον Πλάτωνα η φύση παίζει καθοριστικό ρόλο στην εκλογή του άριστου βίου.

μάθημα... μέγιστον: βλ. Πολιτεία 505a «ἐπεὶ ὅτι γε ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα, πολλάκις ἀκήκοας».

τὸ ἀγαθόν: Ο Πλάτωνας δεν δίνει μια σαφή ερμηνεία για αυτόν τον όρο που είναι από τους βασικότερους στο φιλοσοφικό του σύστημα παρά αρκείται σε

ορισμένους υπαινιγμούς. Αγαθόν πάντως είναι α) το εἶναι και ὅ,τι διατηρεῖ το εἶναι· β) η τάξη, ο κόσμος και η ενότητα που διαπερνά και συνέχει την πολλαπλότητα· γ) ὅ,τι παρέχει την αλήθεια και την επιστήμη (Πολ. 509a). Η έκφραση αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν φαίνεται να δηλώνει την ὑψιστη αρχή και την πηγή του ὄντος και της γνώσης. Βλ. Πολιτεία 508e: «Τοῦτο τοίνυν τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γινωσκομένοις καὶ τῷ γινώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδὸν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν φάθι εἶναι». Πάντως ἤδη στην αρχαιότητα το Πλάτωνος ἀγαθὸν ἦταν παροιμιακή έκφραση για κάτι το ασαφές και σκοτεινό. Πρβλ. Ἄμφις (στον Διογ. Λαέρτιο III 27).

«ἤττον οἶδα τοῦτ' ἐγώ,

ὤ δέσποτ', ἢ τὸ Πλάτωνος ἀγαθόν».

(Μιλᾷ προφανῶς κάποιος δούλος και λέγει στον κύριό του: αὐτὸ το πράγμα το γνωρίζω λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι γνωρίζω το Αγαθὸν του Πλάτωνα, δηλαδή το σκοτεινὸ αὐτὸ φιλοσόφημα).

ἰδεῖν κ.εξ.· εξαρτάται ἀπὸ το ἀναγκάσαι και επεξηγεῖ το ἀφικέσθαι.

ἀναβῆναι: πολὺ συχνά στον Πλάτωνα λέξεις που σημαίνουν το ἄνω και την ἀνάβαση χρησιμοποιοῦνται μεταφορικῶς για την παιδεία και τα ἀγαθὰ που προσφέρει.

Τὸ ποῖον δῆ;: Ποιο πράγμα; (ερωτᾷ ο Γλαύκων).

καταβαίνειν· πρβλ. Πολιτ. 539e «μετὰ γὰρ τοῦτο καταβιβαστέοι ἔσονταί σοι εἰς τὸ σπήλαιον πάλιν ἐκεῖνο, καὶ ἀναγκαστέοι ἄρχειν...». Οι φύλακες λοιπὸν ἀφοῦ θα ἔχουν εκπαιδευτεῖ ορθά και θα ἔχουν φιλοσοφήσει, οφείλουν να κατεβούν στο σπήλαιο, δηλαδή στην πρακτικὴ πολιτικὴ, για να ωφελήσουν με τις γνώσεις τους και την ἀρετὴ τους την πόλη ολόκληρη. Ειδικότερα οι φύλακες θα πρέπει ὅταν

φτάσουν στην ηλικία των 35 ετών να άρχουν στον πόλεμο και να αναλαμβάνουν αξιώματα που αρμόζουν σε νέους. Όταν γίνουν 50 ετών, τότε πια μπορούν να μοιράζουν τον χρόνο τους ανάμεσα στη φιλοσοφία και στην άσκηση της εξουσίας. Όταν θα έχουν εκπαιδεύσει τους διαδόχους τους θα είναι έτοιμοι πια να φύγουν από τη ζωή και να κατοικήσουν στις νήσους των Μακάρων.

Θέματα για συζήτηση

1. Σχολιάστε το χωρίο «Τὸ αὐτοῦ... σπουδαιότεραι» σε σχέση με τη ζωή του ίδιου του Πλάτωνα.
2. Ποιοι ήταν στην αρχαιότητα απρόθυμοι να αναλάβουν πολιτικές εξουσίες; Γνωρίζετε παραδείγματα προσωπικοτήτων που εγκατέλειψαν οικειοθελώς την εξουσία;

Η αλληγορία του σπηλαιίου. Ο ηθικός εξαναγκασμός των φιλοσόφων

Ο Πλάτωνας συγχέει σκοπίμως τα όρια ανάμεσα στο θεωρητικό του οικοδόμημα, δηλαδή την ιδεώδη πολιτεία που κάποτε στο μέλλον πρόκειται να πραγματοποιηθεί, και στη συγκαιρινή του πολιτική πραγματικότητα. Οι φιλόσοφοι λοιπόν έχουν την ηθική υποχρέωση, εφόσον η πόλη τους έθρεψε και τους εκπαίδευσε σωστά, να κατεβούν ξανά στο σπήλαιο, με άλλα λόγια στον κόσμο της σκληρής κοινωνικής πραγματικότητας, και να βοηθήσουν τους δεσμώτες της απαιδευσίας και της άγνοιας.

Ἐπειτ', ἔφη, ἀδικήσομεν αὐτούς, καὶ ποιήσομεν χειῖρον ζῆν, δυνατὸν αὐτοῖς ὄν ἄμεινον;

Ἐπελάθου, ἦν δ' ἐγώ, πάλιν, ὦ φίλε, ὅτι νόμῳ οὐ τοῦτο μέλει, ὅπως ἔν τι γένος ἐν πόλει διαφερόντος εὖ πράξει, ἀλλ' ἐν ὅλῃ τῇ πόλει τοῦτο μηχανᾶται ἐγγενέσθαι, συναρμόττων τοὺς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκῃ, ποιῶν μεταδιδόναι ἀλλήλοις τῆς ὠφελίας ἣν ἂν ἕκαστοι τὸ κοινὸν δυνατοὶ ὤσιν ὠφελεῖν καὶ αὐτὸς ἐμποιῶν τοιούτους ἄνδρας ἐν τῇ πόλει, οὐχ ἵνα ἀφιῆ τρέπεσθαι ὅπῃ ἕκαστος βούλεται, ἀλλ' ἵνα καταχρῆται αὐτὸς αὐτοῖς ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως.

Ἀληθῆ, ἔφη· ἐπελαθόμεν γάρ.

Σκέψαι τοίνυν, εἶπον, ὦ Γλαύκων, ὅτι οὐδ' ἀδικήσομεν τοὺς παρ' ἡμῖν φιλοσόφους γιγνομένους, ἀλλὰ δίκαια πρὸς αὐτοὺς ἔροῦμεν, προσαναγκάζοντες τῶν ἄλλων ἐπιμελεῖσθαι τε καὶ φυλάττειν.

Λεξιλόγιο

γένος: άθροισμα ομοειδών, φυλή, κοινωνική ομάδα

διαφερόντως: εξόχως, υπερβολικά

άφιῆ (γ' εν. ενεστ. υποτ.)· **άφίημι:** ελευθερώνω, αφήνω
καταχρήται· **καταχράομαι-ῶμαι:** κάνω πλήρη χρήση, εφαρμόζω

σύνδεσμος (ετερογ. πληθ. τὰ σύνδεσμα): δεσμός που ενώνει, που φυλάσσει την πόλη ενωμένη (=οι αγαθοί άνδρες)

προσαναγκάζω: αναγκάζω κάποιον να κάνει κάτι, πείθω με επιχειρήματα

Ερμηνευτικά σχόλια

Έπειτα: εκφράζει διαμαρτυρία και αγανάκτηση «Μα πώς; Τι είπες;»

ἔφη· ο Γλαύκων

έπελάθου: Προηγούμενως (419 κ.εξ.) είχε συμφωνηθεί ότι οι φύλακες, μολονότι κατέχουν στην ιδεώδη πόλη την εξουσία, δεν θα έχουν ούτε περιουσία ούτε θα κτίζουν μεγάλες και ωραίες κατοικίες, ούτε θα διαθέτουν χρήματα ούτε θα φιλοξενούν γνωστούς και φίλους. Η ζωή τους θα είναι πειθαρχημένη και λιτή.

νόμω: Ο νόμος προσωποποιείται, αλλά φυσικά δεν παύει να είναι ανεπηρέαστος από προσωπικές συμπάθειες και αντιπάθειες.

ὅπως ἔν τι γένος (κοινωνική ομάδα) κ.εξ.: Βλ. 420b «οὐ μὴν πρὸς τοῦτο βλέποντες τὴν πόλιν οἰκίζομεν, ὅπως ἔν τι ἡμῖν ἔθνος (κοινωνική ομάδα) ἔσται διαφερόντως εὐδαιμον, ἀλλ' ὅπως ὅτι μάλιστα ὅλη ἡ πόλις» (πρβλ. και 466a).

τοῦτο: το εὔ πράττειν, δηλαδή η ευδαιμονία, αλλά φυσικά, όπως συνάγεται από τη συζήτηση, όχι η απόλυτη ευδαιμονία.

πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκη: Ο ἄριστος νομοθέτης κατά τον Πλάτωνα (βλ. Νόμοι 722b) συνδυάζει την πειθῶ με τη βία, η οποία αφορά τὸν ἄπειρον παιδείας ὄχλον.

τῆς ὠφελίας: Η πόλη οικίζεται επειδὴ κανεῖς δεν εἶναι αὐτάρκης παρά πολλῶν ἐνδεής. Ο καταμερισμός λοιπόν της εργασίας προσπορίζει οικονομικά οφέλη σε ὅλους τους πολίτες.

ἐπὶ τὸν σύνδεσμον: για να δένει μαζί σε μια ἐνότητα την πόλη. Πρβλ. Νόμ. 921c «νόμος ὁ βοηθῶν ἔστω τῷ τῆς πόλεως ξυνδέσμῳ μετὰ θεῶν».

Θέματα για συζήτηση

1. Πλατ. Πολ. 347d «ἐπεὶ κινδυνεύει, πόλις ἀνδρῶν ἀγαθῶν εἰ γένοιτο, περιμάχητον ἂν εἶναι τὸ μὴ ἄρχειν, ὥσπερ νυνὶ τὸ ἄρχειν, καὶ ἐνταῦθ' ἂν καταφανές γενέσθαι ὅτι τῷ ὄντι ἀληθινὸς ἄρχων οὐ πέφυκε τὸ αὐτῷ συμφέρον σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ».

Σχολιάστε το χωρίο σε συσχετισμό με την ἄποψη που διατυπώνει ο John Stuart Mill (1806-1873) στο ἔργο του *On Representative Government* (Περί της αντιπροσωπευτικῆς διακυβέρνησης) ὅτι το καταλληλότερο άτομο για να του ανατεθεῖ μια ἐξουσία εἶναι ἐκεῖνο που δεν εἶναι καθόλου πρόθυμο να ἀναλάβει την ἐξουσία.

2. Η ἄποψη του Πλάτωνα ὅτι ο νόμος πρέπει να φροντίζει ὥστε η ευδαιμονία να διασφαλίζεται για ολόκληρη την πόλη, και ὄχι μόνο για μια ομάδα πολιτῶν, βρίσκεται στην ἴδια γραμμὴ σκέψης με την ἄποψη που διατύπώνει, ο Περικλῆς (Θουκ. II 60): «ἐγὼ γὰρ ἠγοῦμαι πόλιν πλείω ξύμπασαν ὀρθουμένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας ἢ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην. Καλῶς μὲν γὰρ φερόμενος ἀνὴρ τὸ καθ' ἑαυτὸν διαφθειρομένης της πατρίδος οὐδὲν ἤσσον ξυναπόλλυται, κακοτυχῶν δὲ ἐν εὐτυχούσῃ πολλῶ μᾶλλον διασώζεται». Ποια εἶναι η γνώμη σας γι' αὐτὸν τον προβληματισμό;

Ο μύθος του Ηρός (Πολιτεία 614b-621d)

Η Πολιτεία τελειώνει με μια αισιόδοξη διδαχή: η ψυχή είναι αθάνατη. Ο δίκαιος επιβραβεύεται και σε αυτόν τον κόσμο, αλλά και μετά θάνατον. Αντιθέτως οι άδικοι, οι τύραννοι, οι κακούργοι τιμωρούνται σκληρά. Απόδειξη η μαρτυρία του Ηρός του Αρμενίου, την οποία εκθέτει ο Σωκράτης χωρίς ωστόσο να διασαφηνίζει αν την άκουσε από τον Ήρα τον ίδιο ή από κάποιους άλλους.

Ο Ηρ, ο γιος του Αρμενίου από την Παμφυλία, ένας γενναίος πολεμιστής, σκοτώθηκε στη μάχη. Για δέκα ημέρες παρέμεινε στο πεδίο της μάχης, ανάμεσα στα πτώματα των άλλων πολεμιστών, που είχαν αρχίσει να αποσυντίθενται. Τη δωδέκατη ημέρα όταν τον είχαν μεταφέρει σπίτι του και τον είχαν τοποθετήσει πάνω στη νεκρική πυρά, ο ήρωας ξαναγύρισε στη ζωή και άρχισε να διηγείται όσα είχε ιδεί και όσα είχε ακούσει η ψυχή του στον άλλο κόσμο.

Η ψυχή του λοιπόν, που είχε φύγει από το σώμα, πορεύτηκε μαζί με άλλες ψυχές εις τόπον τινά δαιμόνιον όπου υπήρχαν δύο χάσματα πάνω στη γη, το ένα δίπλα στο άλλο, και άλλα δύο κατάντικρυ στον ουρανό. Ανάμεσά τους κάθονταν δικαστές και, αφού δίκασαν, πρόσταζαν τους δίκαιους να προχωρήσουν δεξιά και επάνω μέσα από τον ουρανό, και τους άδικους αριστερά και κάτω. Όταν ο Ηρ παρουσιάστηκε του είπαν να ακούει και να βλέπει προσεκτικά ό,τι διαδραματιζόταν εκεί για να τα ανακοινώνει αργότερα στους ζωντανούς. Έβλεπε λοιπόν τις ψυχές που είχαν δικαστεί να προχωρούν προς τα δύο χάσματα, και άλλες να βγαίνουν από τα άλλα δύο. Όσες ανέβαιναν από το χάσμα της γης ήταν κατασκονισμένες και

διψασμένες, όσες κατέβαιναν από τον ουρανό ήταν καθαρές. Πήγαιναν λοιπόν οι ψυχές προς τον Λειμώνα και κατασκήνωναν εκεί σαν να ήταν σε πανηγύρι. Όσες έρχονταν από τη γη έκλαιγαν και οδύρονταν για όσα είχαν πάθει κατά την υποχθόνια πορεία τους που κρατούσε έτη χίλια. Όσες έρχονταν από τον ουρανό και τι δεν είχαν να πουν από θεάματα και απολαύσεις!

Οι ψυχές που είχαν διαπράξει αδικήματα (προδοσίες, κακουργήματα) είχαν πληρώσει για όλα δεκαπλάσιες ποινές. Δεκαπλάσιες ήταν και οι ανταμοιβές για όσες είχαν κάνει το καλό. Ακόμη βαρύτερες ήταν οι τιμωρίες για όσους είχαν ασεβήσει προς τους γονείς ή τους θεούς ή για όσους είχαν σκοτώσει άνθρωπο με το ίδιο τους το χέρι. Τον Αρδιαίο, τον τύραννο της Παμφυλίας, που διέπραξε στη ζωή του μεγάλα και πολλά κακουργήματα, οι τιμωροί του άλλου κόσμου τον έδεσαν χειροπόδαρα και τον τραβούσαν πάνω στα αγκάθια των ασπαλάθων. Ύστερα μαζί με άλλους όμοιούς του τον πέταξαν μέσα στον Τάρταρο.

Επτά ημέρες παρέμειναν στον Λειμώνα οι ψυχές και ύστερα πορεύτηκαν σε έναν τόπο όπου έβλεπαν ένα φως σαν το ουράνιο τόξο αλλά λαμπρότερο πολύ και καθαρότερο. Το φως αυτό σαν κίονας ευθύ ήταν τεταμένο δια παντός του ούρανοῦ καὶ τῆς γῆς, δηλαδή βρισκόταν στο κέντρο του σύμπαντος. Και ήταν το φως ο σύνδεσμος του ουρανού που συγκρατούσε την ουράνια περιφορά. Από τις άκρες των δεσμών του, που ήταν τεντωμένες από τον ουρανό, κρεμόταν ὁ ἄτρακτος (: νεοελλ. η άτρακτος, το αδράχτι) της Ανάγκης, ο οποίος ρυθμίζει όλες τις περιστροφές. Ο σφόνδυλος της ατράκτου ήταν κοίλος και περιείχε άλλους επτά σφονδύλους (ο εξώτατος ήταν το ουράνιο στερέωμα και οι άλλοι επτά ήταν οι σφαίρες των πλανητών). Στους κύκλους που σχημάτιζαν τα επάνω χείλη των σφονδύλων ήταν καθισμένες και περιστρέφονταν

Σειρήνες, μια πάνω σε κάθε κύκλο. Κάθε Σειρήνα εξέπεμπε τον ήχο μιας και μοναδικής νότας. Και οι οκτώ αυτές φωνές παρήγαγαν μια αρμονία (: τη μουσική των ουράνιων σφαιρών). Την κυκλική κίνηση των σφονδύλων πάνω στα γόνατα της Ανάγκης παρακολουθούσαν καθισμένες πάνω σε θρόνους οι τρεις Μοίρες, οι κόρες της Ανάγκης (Λάχεσις, Κλωθώ και Ἄτροπος).

Φθάνοντας λοιπόν εκεί οι ψυχές ήταν αναγκασμένες να διαλέξουν το είδος της ζωής που θα ήθελαν να ζήσουν κατά την επόμενη ενσάρκωσή τους. Ένας εξάγγελος της Λάχεσης τοποθέτησε μπροστά τους πολλά υποδείγματα ζωής και ανεβαίνοντας σε ένα βήμα υψηλό απήγγειλε τον Λόγο της Μοίρας που καλούσε τις ψυχές να τραβήξουν τον κλήρο τους.

Ο καθένας έπρεπε, ανάλογα με τη σειρά που προσδιόριζε ο κλήρος, να επιλέξει ένα ορισμένο είδος ζωής. Οι φιλοσόφητες ψυχές έσπευδαν να επιλέξουν βίους ένδοξους χωρίς να υπολογίσουν πόση δυστυχία κρύβουν μέσα τους τα αξιώματα και τα μεγαλεία. Όσες όμως ψυχές είχαν δοκιμαστεί σκληρά στην προηγούμενη ζωή τους, τώρα πρόσεχαν να μην απατηθούν από τη δολερή λάμψη. Έτσι η ψυχή του τρισένδοξου και πολυταξιδεμένου Οδυσσέα επέλεξε την ήσυχη ζωή ενός άσημου ανθρώπου. Όποια εκλογή πάντως έκανε η κάθε ψυχή παρέμενε αμετάκλητη. Ύστερα οι ψυχές οδηγήθηκαν μέσα από το κατάξερο πεδίο της λήθης στον Αμέλητα ποταμό. Όποιος έπινε από το νερό εκείνο ξεχνούσε όλα όσα είχε ζήσει στην προηγούμενή του ζωή. Τα μεσάνυχτα μέσα στη βοή του σεισμού και της βροντής ξάφνου οι ψυχές άρχισαν να αναπηδούν προς τα πάνω για να ξαναγεννηθούν μέσα στα νέα τους σώματα. Τον ίδιο τον Ἥρα δεν τον άφησαν να πει το νερό της λησμονιάς. Πώς ξαναβρέθηκε μέσα στο σώμα του δεν μπορούσε να το πεί, αλλά ξάφνου

άνοιξε τα μάτια του και είδε ότι βρισκόταν πάνω στη νεκρική πυρά.

Ο μύθος του Ηρός είναι βέβαια επίνοια του Πλάτωνα, αλλά ο φιλόσοφος έχει αντλήσει στοιχεία από κάποια προφορική παράδοση, από τη λαϊκή πίστη, από τις θεωρίες των ορφικών και των πυθαγορείων για τη μετεμψύχωση, και από τις τελετουργίες των Ελευσινίων μυστηρίων. Σύγχρονοι ερευνητές έχουν επισημάνει στον εσχατολογικό αυτό μύθο και επιδράσεις από τον Ζωροαστρισμό, την Ινδική φιλοσοφία και τον ασιατικό σαμανισμό.

Ο μύθος του Ηρός φαίνεται ότι στάθηκε ένα από τα πρότυπα και των Καταβάσεων (λογοτεχνικών έργων με θέμα το ταξίδι στον κάτω κόσμο) και του Κικέρωνα στο Ένύπνιον του Σκιπίωνος και των χριστιανικών Αποκαλύψεων (Αποκάλυψις Ιωάννου, Αποκάλυψις Πέτρου).

Αρδιαίος ο τύραννος

Ἔφη γὰρ δὴ παραγενέσθαι ἐρωτώμενῳ ἑτέρῳ ὑπὸ ἑτέρου ὅπου εἶη Ἄρδιαῖος ὁ μέγας. Ὁ δὲ Ἄρδιαῖος οὗτος τῆς Παμφυλίας ἐν τινὶ πόλει τύραννος ἐγεγόνει, ἥδη χιλιοστὸν ἔτος εἰς ἐκεῖνον τὸν χρόνον, γέροντά τε πατέρα ἀποκτείνας καὶ πρεσβύτερον ἀδελφόν, καὶ ἄλλα δὴ πολλὰ τε καὶ ἀνόσια εἰργασμένος, ὡς ἐλέγετο. Ἔφη οὖν τὸν ἐρωτώμενον εἰπεῖν, «Οὐχ ἤκει,» φάναι, «οὐδ' ἂν ἤξει δεῦρο. Ἐθεασάμεθα γὰρ οὖν δὴ καὶ τοῦτο τῶν δεινῶν θεαμάτων· ἐπειδὴ ἐγγὺς τοῦ στομίου ἤμεν μέλλοντες ἀνιέναι καὶ τᾶλλα πάντα πεπονθότες, ἐκεῖνόν τε κατείδομεν ἐξαίφνης καὶ ἄλλους—σχεδόν τι αὐτῶν τοὺς πλείστους τυράννους· ἦσαν δὲ καὶ ἰδιῶταί τινες τῶν μεγάλα ἡμαρτηκότων—οὓς οἰομένους ἥδη ἀναβήσεσθαι οὐκ ἐδέχετο τὸ στόμιον, ἀλλ' ἐμυκάτο ὅποτε τις τῶν οὕτως ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονηρίαν ἢ μὴ ἰκανῶς δεδωκῶς δίκην ἐπιχειροῖ ἀνιέναι. Ἐνταῦθα δὲ ἄνδρες, ἔφη, ἄγριοι, διάπυροι ἰδεῖν, παρεστῶτες καὶ καταμανθάνοντες τὸ φθέγμα, τοὺς μὲν διαλαβόντες ἤγον, τὸν δὲ Ἄρδιαῖον καὶ ἄλλους συμποδίσαντες χεῖράς τε καὶ πόδας καὶ κεφαλὴν, καταβαλόντες καὶ ἐκδείραντες, εἶλκον παρὰ τὴν ὁδὸν ἐκτὸς ἐπ' ἀσπαλάθων κνάμπτοντες, καὶ τοῖς ἀεὶ παριοῦσι σημαίνοντες ὧν ἕνεκά τε καὶ ὅτι εἰς τὸν Τάρταρον ἐμπεσοῦμενοι ἄγοιντο.»

Λεξιλόγιο

παραγενέσθαι· παραγίγνομαι: παρευρίσκομαι, εἶμαι ἐκεῖ κοντά

ἀνόσια εἰργασμένος: έχοντας διαπράξει πολλές ανομίες (ἐργάζομαι: κάνω, δρω)

μέλλοντες´ μέλλω: σκοπεύω, έχω κατά νου
(περίφραση εἰμί μέλλων + απαρ. εν.)
κατειδόμεν´ καθοράω-ῶ: βλέπω από κάποια
απόσταση, από ψηλά
ἰδιώτης: απλός πολίτης
ἀνιάτως ἔχω εἰς πονηρίαν: εἶμαι αδιόρθωτα
(αγιατρευτα) κακοήθης
μὴ ἴκανῶς δίδωμι δίκην: δεν τιμωρούμαι όπως μου
αξίζει
παρεστῶτες (αττ. τύπος μτχ. πρκ.)´ παρέστηκα
(παρίστημι)
καταμανθάνοντες´ καταμανθάνω: παρατηρώ, βλέπω,
εξετάζω
συμποδίσαντες κ.εξ.: (πλεονα-σμός)´ συμποδίζω: δένω
χειροπόδα
ἐκδείραντες´ ἐκδέρω: εδῶ στη σημασία: δέρνω με
ραβδί ἢ μαστίγιο
τοῖς ἀεὶ παριοῦσι (παριῶν): σε ὅσους περνούσαν ἀπὸ
ἐκεῖ

Ερμηνευτικά σχόλια

ἐκτός: ἔξω ἀπὸ το στόμιο. Ο δαιμόνιος τόπος ὅπου διαδραματίζονται ὅλα αὐτὰ δεν βρίσκεται στον αἰθέρα, ἀλλὰ πάνω στη γη.

ἐπ' ἀσπαλάθων: ψηλὸς θάμνος με ἀγκάθια που ἀνθίζει τὴν ἀνοιξη. Τα ἀνθη του εἶναι κίτρινα και ευώδη.

κνάμπτοντες´ κνάμπτω: ξαίνω μαλλί πάνω σε ἕνα σωρό ἀπὸ ἀγκάθια. Ἴσως να πρόκειται για το ὄργανο βασανισμοῦ που ονομαζόταν κνάφος (1. ἀκανθῶδες φυτὸ για κατεργασία ἱματίων´ 2. κτένι για λανάρισμα ἢ για βασανιστήρια) και το χρησιμοποιούσαν κατά τὴ μαρτυρία του Ἡροδότου οἱ Λυδοί (Ἡροδ. I 92). Πρβλ. Ἀποκάλυψις Πέτρου 5.30 «χάλικες ὀξύτεροι ξιφῶν καὶ παντὸς ὀβελίσκου πεπτρωμένοι καὶ γυναῖκες καὶ

ἄνδρες ῥάκη ῥυπαρὰ ἔνδε- δυμένοι ἔκυλίοντο ἐπ' αὐτῶν κολαζόμενοι».

σημαίνοντες: Η τιμωρία δεν συντελείται για εκδίκηση παρά για να παραδειγματιστούν οι άλλοι. Η ιδέα της τιμωρίας στον Ἄδη τῶν ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονηρίαν εἶναι ορφική ἢ πυθαγόρεια, Πρβλ. Πινδ. Πυθ. 2, 21.

ῶν ἔνεκα κ.εξ.· ἡ σύνταξη: ῶν ἔνεκά τε ἄγοιντο καὶ ὅτι εἰς τὸν Τάρταρον ἐμπεσοῦμενοι ἄγοιντο.

Τάρταρον: Οι αρχαίοι πίστευαν ὅτι ο Τάρταρος ἦταν ἓνα σκοτεινό χάσμα στο βάθος της γῆς ἀπὸ ὅπου πῆγαζαν οἱ ποταμοὶ τοῦ κάτω κόσμου: Κωκυτός, Ἀχέρων καὶ Πυριφλεγέθων (βλ. Ἰλιάς Η 13, Ἡσ. Θεογ. 682, Πινδ. Πυθ. 1, 15). Στην Αθήνα πάντως συνήθιζαν να ρίχνουν τοὺς κρατούμενους μετὰ την ἐκτέλεσή τους σε μία τάφρο.

ἔφη· υποκ. ο Ηρ ο Αρμένιος

παραγενέσθαι...ἐτέρου: παραβρέθηκε ὅταν κάποιος ρωτοῦσε κάποιον ἄλλον

Ἄρδιαῖος: Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τυράννου (Ἀρδιαῖοι ὀνομαζόταν μια ἰλλυρική φυλὴ που κατοικοῦσε στις ακτὲς τῆς Ἀδριατικῆς) καὶ ἡ χώρα τῆς επικυριαρχίας του, ἡ Παμφυλία (παν + φυλή), δίνουν ἐξωτικό χρῶμα στην ἀφήγηση. Ο προσδιορισμὸς μέγας ἀπηχεῖ τὸν τίτλο που ἔδιναν, ἀκολουθώντας τὴν περσική συνήθεια, οἱ Ἕλληνες στον βασιλέα τῶν Περσῶν (ὁ Μέγας βασιλεύς).

Παμφυλία: περιοχή τῆς Μ. Ἀσίας ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κύπρο. Στην ἀρχαιότητα οἱ σημαντικότερες ἐλληνικὲς ἀποικίες τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἦταν ἡ Ἄσπενδος καὶ ἡ Σίδη.

τύραννος: ἀρχικὰ ὁ ὅρος δεν εἶχε ἀρνητική σημασία. Τύραννος ἦταν κάποιος, που με τὴ βοήθεια τοῦ δήμου καταλάμβανε τὴν ἐξουσία. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀπόλυτη καὶ ἀνεξέλεγκτη ἐξουσία διαφθείρει, τελικὰ ὁ ὅρος κατέληξε

να δηλώνει τον άρχοντα που καταπιέζει τους υπηκόους του.

ἤδη χιλιοστόν ἔτος: το χίλια (και τα πολλαπλάσιά του) είναι ιερός και ρητορικός αριθμός. Η ψυχή του Αρδιαίου είχε εκτίσει ἤδη ποινή χιλίων ετών και τώρα επανέρχεται για την επόμενη μετεμψύχωση.

γέροντα... αδελφόν: Ο Αρδιαίος προφανώς δολοφόνησε τον βασιλιά (;) πατέρα του και τον διάδοχο του θρόνου για να σφετεριστεί την εξουσία. Για τους πατροκτόνους ο Πλάτωνας προέβλεπε στους Νόμους (873) την ποινή του θανάτου δια λιθοβολισμού. Πρβλ. και Φαίδων 113e-114a για τις ποινές.

φάναι ᾽ παρενθετικό και πλεονάζον απαρέμφατο με υποκ. τὸν ἐρωτώμενον

οὐδ' ἂν ἤξει: η σύνταξη του ἂν με μέλλοντα είναι ποιητική.

τῶν δεινῶν θεαμάτων: Ο Πλάτωνας στο Γ' βιβλίο της Πολιτείας (386 κ.εξ.) επικρίνει τις ποιητικές αφηγήσεις για τα όσα συμβαίνουν στον Άδη, επειδή πιστεύει ότι οι πολίτες πρέπει να φοβούνται περισσότερο τη δουλεία από τον θάνατο. Ἐτσι μεταγενέστεροι φιλόσοφοι επικρίνουν τον Πλάτωνα για την ασυνέπειά του αυτήν. **στομίου** ᾽ προηγουμένως είχε γίνει λόγος για τον δαιμόνιον τόπον, όπου υπήρχαν δυο χάσματα πάνω στη γη και δυο άλλα αντικρυστά στον ουρανό. Δίπλα κάθονταν οι δικαστές που ἔστελναν τους δίκαιους πάνω και δεξιά και τους άδικους κάτω και αριστερά.

ἐμυκᾶτο ᾽ μυκᾶομαι-ῶμαι: είναι ηχοποιημένη λέξη και δηλώνει τον μυκηθμό του βοδιού ᾽ μηκᾶομαι-ῶμαι (το η προφερόταν ως εε) δηλώνει το βέλασμα της αίγας. Ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος (410-485 μ.Χ.) παρατηρεί ότι όλα αυτά δείχνουν ότι οι ποινές είναι φρικώδεις, αλλά και η κακία των κολαζομένων είναι

ανυπέρβλητη, εφόσον και τα άψυχα αφήνουν ἔμψυχον φωνήν εναντίον τους.

ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονηρίαν κ.εξ.: πρόκειται για τους αμετανόητους εγκληματίες. Στον Γοργία (525d-e) ο Πλάτωνας ισχυρίζεται ότι οι περισσότεροι απ' αυτούς ήταν τύραννοι, βασιλείς και δυνάστες' επειδή οι άνθρωποι αυτοί κατέχουν την απόλυτη εξουσία, διαπράττουν και τα μέγιστα ανοσιουργήματα. Επικαλείται μάλιστα τη μαρτυρία του Ομήρου που στην Οδύσσεια (Νέκυια) παρουσιάζει τον Τάνταλο, τον Σίσυφο και τον Τιτυό να τιμωρούνται αιωνίως.

ἔφη ἔ δηλαδή ο ερωτώμενος

διάπυροι ἰδεῖν Ὁ Ευσέβιος Καισαρείας (Ευαγγελική Προπαρασκευὴ 13.13), θέλοντας να δείξει ότι ο Πλάτωνας έχει επηρεαστεί από την ιουδαϊκή θρησκεία, ισχυρίζεται ότι αυτοί ήταν οι ἄγγελοι της κολάσεως. Είναι πολύ πιθανό ότι στις χριστιανικές διηγήσεις για τους τιμωρούς Ἀγγέλους και για τους ἄγριους Δαίμονες της Κολάσεως υπόκειται (ανάμεσα σε άλλα) και το πλατωνικό χωρίο.

διαλαβόντες διαλαμβάνω: ξεχωρίζω και οδηγώ παράμερα ή συλλαμβάνω κάποιον από τη μέση (ὄρος σχετικός με την παλαίστρα).

καὶ ἄλλους: Ὁ Ἀρδιαίος και ἄλλοι βασανίζονται πρώτα για να χρησιμεύσουν ως παραδείγματα προς αποφυγήν.

ἐκδείραντες: εδὼ το ἐκδέρω σημαίνει μάλλον μαστιγῶνω αγρίως. Πάντως οι Πέρσες ηγεμόνες συνήθιζαν να γδέρνουν τους εχθρούς τους ζωντανούς (βλ. Ἡροδ. 5. 25).

1. « ΕΠΙ ΑΣΠΑΛΑΘΩΝ...»

Ήταν ωραίο το Σούνιο τη μέρα εκείνη του Ευαγγελισμού
πάλι με την άνοιξη.

Λιγοστά πράσινα φύλλα γύρω στις σκουριασμένες
πέτρες

το κόκκινο χώμα κι ασπάλαθοι
δείχνοντας έτοιμα τα μεγάλα τους βελόνια
και τους κίτρινους ανθούς.

Απόμακρα οι αρχαίες κολόνες, χορδές μιας άρπας
αντηχούν ακόμη...

Γαλήνη.

— Τι μπορεί να μου θύμισε τον Αρδιαίο εκείνον;
Μια λέξη στον Πλάτωνα θαρρώ, χαμένη στου μυαλού
τ' αυλάκια'

τ' όνομα του κίτρινου θάμνου
δεν άλλαξε από εκείνους τους καιρούς.
Το βράδυ βρήκα την περικοπή:
«Τον έδεσαν χειροπόδαρα» μας λέει
«τον έριξαν χάμω και τον έγδαραν
τον έσυραν παράμερα τον καταξέσκισαν
απάνω στους αγκαθερούς ασπάλαθους
και πήγαν και τον πέταξαν στον Τάρταρο, κουρέλι».

Έτσι στον κάτω κόσμο πλέρωνε τα κρίματά του
ο Παμφύλιος Αρδιαίος ο πανάθλιος Τύραννος.

31 του Μάρτη 1971

Το ποίημα «Έπι άσπαλάθων...» του Γ. Σεφέρη
δημοσιεύτηκε στις 27 Αυγούστου 1971 στη γαλλική
εφημερίδα Le Monde (σε μετάφραση του ίδιου του
ποιητή) και στις 23 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους στις

εφημερίδες Το Βήμα και Τα Νέα. Συμπεριλήφθηκε μετά τον θάνατο του ποιητή στη συλλογή Τετράδιο Γυμνασμάτων Β' που κυκλοφόρησε με επιμέλεια του Γ. Π. Σαββίδη το 1976 (εκδόσεις Ίκαρος).

α. Σχολιάστε τη σύλληψη της ποιητικής ιδέας και την πορεία της σύνθεσης του ποιήματος.

β. Είναι προφανές ότι το επικαιρικό στοιχείο, δηλαδή η πολιτική κατάσταση της χώρας το 1971, συσχετίζεται από τον ποιητή με το διαχρονικό, δηλαδή την πνευματική παράδοση του ελληνισμού. Είναι ο συσχετισμός αυτός δραστικός από καλλιτεχνική άποψη;

γ. Σχολιάστε το ακόλουθο απόσπασμα από τη Δήλωση του Σεφέρη εναντίον της δικτατορίας (28 Μαρτίου 1969): «Όλοι το διδάχτηκαν και το ξέρουν πως στις δικτατορικές καταστάσεις, η αρχή μπορεί να μοιάζει εύκολη, όμως η τραγωδία περιμένει αναπότρεπτη στο τέλος».

2. Η άποψη του Πλάτωνα όπως διατυπώνεται σε πολλά χωρία των Διαλόγων του σχετικά με την τιμωρία των εγκλημάτων και εδώ και στον άλλο κόσμο (καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν Ἅιδου) είναι ότι η ποινή είναι ένας αναγκαίος θεσμός σε όλες τις κοινωνίες. Όμως η ποινή δικαιώνεται ηθικά μόνο αν είναι σωφρονιστική ή αν επενεργεί ως αποτρεπτικό παράδειγμα για τους άλλους. Μπορεί η κοινωνία να είναι εκδικητική; Επιτρέπεται να εφαρμόζει το δίκαιο του ἀντιπεπονθότος (ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὄφθαλμοῦ) στα μέλη της που παραβιάζουν τους νόμους;

Λαχέσεως Λόγος

Ἄλλας δὲ καθημένας πέριξ δι' ἴσου τρεῖς, ἐν θρόνῳ ἑκάστην, θυγατέρας τῆς Ἀνάγκης, Μοίρας, λευχειμονούσας, στέμματα ἐπὶ τῶν κεφαλῶν ἐχούσας, Λάχεσιν τε καὶ Κλωθῶ καὶ Ἄτροπον, ὑμνεῖν πρὸς τὴν τῶν Σειρήνων ἁρμονίαν, Λάχεσιν μὲν τὰ γεγονότα, Κλωθῶ δὲ τὰ ὄντα, Ἄτροπον δὲ τὰ μέλλοντα. Καὶ τὴν μὲν Κλωθῶ τῇ δεξιᾷ χειρὶ ἐφαπτομένην συνεπιστρέφειν τοῦ ἀτράκτου τὴν ἔξω περιφοράν, διαλείπουσαν χρόνον, τὴν δὲ Ἄτροπον τῇ ἀριστερᾷ τὰς ἐντὸς αὐτῶσαύτως τὴν δὲ Λάχεσιν ἐν μέρει ἑκατέρας ἑκατέρα τῇ χειρὶ ἐφάπτεσθαι. Σφᾶς οὖν, ἐπειδὴ ἀφικέσθαι, εὐθύς δεῖν ἰέναι πρὸς τὴν Λάχεσιν. Προφήτην οὖν τινα σφᾶς πρῶτον μὲν ἐν τάξει διαστήσαι, ἔπειτα λαβόντα ἐκ τῶν τῆς Λαχέσεως γονάτων κλήρους τε καὶ βίων παραδείγματα, ἀναβάντα ἐπὶ τι βῆμα ὑψηλόν εἶπεῖν—

«Ἀνάγκης θυγατρὸς κόρης Λαχέσεως λόγος. Ψυχαὶ ἐφήμεροι, ἀρχὴ ἄλλης περιόδου θνητοῦ γένους θανατηφόρου. Οὐχ ὑμᾶς δαίμων λήξεται, ἀλλ' ὑμεῖς δαίμονα αἰρήσεσθε. Πρῶτος δ' ὁ λαχὼν πρῶτος αἰρείσθω βίον ᾧ συνέσται ἐξ ἀνάγκης. Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἦν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἔξει. Αἰτία ἐλομένου θεὸς ἀναίτιος.»

Λεξιλόγιο

Λευχειμονούσας· λευχειμονέω-ῶ: είμαι ντυμένος στα λευκά

στέμματα: στεφάνια από μαλλί ή από κλάδους δάφνης, μυρσίνης κ.τ.τ.

άρμονίαν: (ως προσηγορικό) συμφωνία, σύστημα μουσικής (ιδίως το σύστημα των οκτώ φθόγγων: η διαπασών, που αποδιδόταν στον Πυθαγόρα)

περιφορά: εδώ ο περιστρεφόμενος θόλος του ουρανού λήξεται (μέλλ.)· λαγχάνω

αίρήσεσθε (μέλλ.)· αίρέομαι-οὔμαι: προτιμώ, παίρνω για τον εαυτό μου

συνέσται (μέλλ.)· σύνειμι: συζώ, είμαι μαζί

Ερμηνευτικά σχόλια

πέριξ δι' ίσου: γύρω από την άτρακτο και σε ίσα διαστήματα.

Μοίρας: μοίρα ως προσηγορικό όνομα σημαίνει μερίδα, δηλαδή το διάστημα της ζωής που έχει παραχωρηθεί στον κάθε άνθρωπο. Ως προσωποποιήσεις οι Μοίρες θεωρούνταν κόρες του Δία και της Ανάγκης (ή της Νύκτας ή της Θέμιδας σύμφωνα με άλλες παραδόσεις) και ήταν τρεις: η Λάχεσις (αυτή που μοιράζει, πρβλ. λαγχάνω, λαχνός), η Κλωθώ (αυτή που κλώθει το νήμα της ζωής) και η Άτροπος (η αλύγιστη, που κρατά το ψαλίδι και κόβει το νήμα).

Λευχειμονούσας: οι ορφικοί είχαν φανταστεί τις Μοίρες ως λευκοστόλους.

Σειρήνων: ο Όμηρος αναφέρεται στις Σειρήνες και στο τραγούδι τους, αλλά δεν τις περιγράφει. Στην εικονογραφία παρουσιάζονται ως υβριδικά όντα με κεφάλι και στήθος γυναίκας και με σώμα πουλιού.

Αργότερα θεωρούσαν τις Σειρήνες ως γυναίκες εκπάγλου καλλονής που έπαιζαν μουσική και τραγουδούσαν. Αυτές δημιουργούν την αρμονία ή μουσική των σφαιρών —μια πυθαγόρεια αντίληψη που ο Πλάτωνας επεξεργάζεται στον μύθο του Ηρός.

δεξιᾶ χειρί: στη λαϊκή αντίληψη οι όροι δεξιός και αριστερός είναι φορτισμένοι, ο πρώτος με θετική σημασία (ευνοϊκός, ευχάριστος, ικανός) και ο δεύτερος με αρνητική (κακότυχος, δυσάρεστος). Η διάκριση αυτή είχε απασχολήσει ιδιαίτερα τους πυθαγόρειους.

συνεπιστρέφειν· μαζί με τη μητέρα της, την Ανάγκη τοῦ ἀτράκτου: ὁ και ἡ ἄτρακτος: το αδράχτι. Εδώ βέβαια πρόκειται για την κοσμική άτρακτο που ο Πλάτωνας είχε περιγράψει λεπτομερώς στο χωρίο 616-617. Πρόκειται για μια άτρακτο αιωρούμενη (από τον κίονα του φωτός που ενώνει ουρανό και γη) ακριβώς για να στρέφεται ταχύτερα. Η άτρακτος, που βρίσκεται στο κέντρο του σύμπαντος, είναι σύμβολο (και μηχανισμός) για τη συνένωση όλων των κινήσεων του κόσμου. Ανακαλεί επίσης την παραδοσιακή εικόνα για την Κλωθώ. Είναι συνάμα ο μέγας κόσμος και το μικροσκοπικό πρότυπό του (μακρόκοσμος - μικρόκοσμος). Έτσι μπορούμε να τον φανταστούμε σαν ένα πλανητάριο και να τον θεωρήσουμε ως την πηγή της κοσμικής τάξης.

περιφορᾶν: ο όρος δηλώνει κάθε κυκλική κίνηση, αλλά κυρίως χρησιμοποιείται για να περιγράψει την κίνηση των ουρανίων σωμάτων. Είναι προφανές ότι η άτρακτος της Ανάγκης συντονίζει τις περιφορές ολόκληρου του σύμπαντος.

διαλείπουσιν χρόνον: αφήνοντας να περάσει ένα χρονικό διάστημα. Η Κλωθώ εγκαταλείπει και αναλαμβάνει η Λάχεσις.

ὡσαύτως = διαλείπουσιν χρόνον.

έν μέρει: συνάπτεται μόνο με το έκατέρας... έφάπτεσθαι, όχι με το έκατέρα τῆ χειρί. Ως Μοίρα του παρελθόντος η Λάχεσις συμβάλλει και στις δύο κινήσεις, επειδή από το παρελθόν εξαρτώνται και το παρόν και το μέλλον.

σφᾶς: αὐτάς, δηλ. τὰς ψυχάς.

προφήτην: κάποιος που μιλά υπό την επήρεια μιας θεότητας, το φερέφωνο. Η προφητεία είναι είδος φυσικής μαντείας και είχε καθιερωθεί στα μεγάλα μαντεία της αρχαιότητας. Η Πυθία ήταν προφήτις όπως και η Σίβυλλα.

έν τάξει διαστήσαι: να τις τοποθετήσει σε κανονικά διαστήματα.

γονάτων: συχνά στην αρχαία γλυπτική οι θεότητες παριστάνονταν να κάθονται πάνω σε θρόνους. Οι πιστοί τοποθετούσαν τα δώρα και τα αναθήματά τους πάνω στα γόνατα των θεοτήτων και γι' αυτό η φράση θεῶν έν γούνασι κείται σημαίνει οι θεοί θα αποφασίσουν. Οι ικέτες επίσης προσέπιπταν στα γόνατα του προσάτη τους ή της θεότητας. Η Λάχεσις πάνω στα γόνατα της οποίας έχουν τοποθετηθεί οι κλήροι είναι ταυτόχρονα μια μορφή της κοσμικής τάξης και εκείνη που διαθέτει τους κλήρους για τις μελλοντικές ζωές και τύχες των ψυχών.

καὶ βίων παραδείγματα: κάποιο εύπλαστο υλικό ή και τουλίπες από μαλλί που κατά τη διαδικασία της επιλογής έπαιρναν τη μορφή που είχε επιλέξει ο κλήρος.

βῆμα ύψηλόν: το βήμα έχει και πρακτική και συμβολική σημασία. Ο ομιλητής και βλέπεται και ακούγεται από όλους, αλλά συνάμα εξυψώνεται στη συνείδηση των ακροατών του. Το υψηλό βήμα προσδίδει κύρος στον ομιλητή.

Ἀνάγκης... λόγος ἡ σύνταξη: Λόγος Λαχέσεως κόρης θυγατρὸς Ἀνάγκης. Καὶ ἡ παρέκκλιση ἀπὸ τῆ φυσικὴ σειρά των λέξεων καὶ ἡ ἔλλειψη τοῦ ῥήματος (ονοματικὴ πρόταση) καὶ τὸ ασύνδετο προσδίδουν στὸν λόγο ὄγκο, ἀξίωμα καὶ ἱερατικὴ μεγαλοπρέπεια.

ἐφήμεροι πρβλ. Πινδ. Πυθ. 8, 95 «ἐπάμεροι (εφήμεροι) τί δέ τις; τί δ' οὐ τις; σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος», ὅπου ἡ λ. δὲν σημαίνει τὸν βραχύβιο ἀλλὰ τὸν θνητὸ που ἡ ζωὴ του μεταβάλλεται ἀπὸ ἡμέρα σὲ ἡμέρα, που ὑπόκειται στὶς ἰδιοτροπίες τῆς τύχης. Ὁ Πλάτωνας ὀνομάζει τὶς ψυχὲς εφήμερες, γιὰτὴ ἡ συνάφειά τους με τὸ σῶμα εἶναι προσωρινή. Αὐτὲς οἱ ἴδιες εἶναι ἀθάνατες (Φαῖδρος 245c ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος).

περιόδου: χρονικοῦ κύκλου (τῆς ἀπὸ γενέσεως ἐπὶ γένεσιν περιόδου). Ἡ περίοδος ἀνάμεσα στὸν θάνατο καὶ τὴν ἀναγέννηση εἶναι χιλιετής (Πολιτ. 615a) ἢ ἀκριβέστερα χιλιοεκατονταετής (σὲ 100 ἔτη υπολογίζεται ἡ ἀνθρώπινη γενεά).

δαίμων: ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς λέξης ἦταν ὁ διαμοιραστής, αὐτὸς που διανέμει, συνεπῶς ὁ δαίμων συνδέεται με τὴ μοίρα. Γενικὰ πάντως δαίμων εἶναι μὴ ὑπερφυσικὴ οὐτότητα κατώτερη κάπως ἀπὸ τὴ θεότητα. Ὁ δαίμων συνδέεται με τὴ ζωὴ καὶ τὴν τύχη ἐνὸς ἀτόμου ὡς ἐνεργητικὸς παράγων, καὶ ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἀποβαίνει εὐδαίμων ἢ κακοδαίμων. Βλ. παρακάτω 620d-e «ὄν εἴλετο δαίμονα... φύλακα ξυμπέμπειν τοῦ βίου καὶ ἀποπληρωτὴν τῶν αἵρεθέντων».

αἵρήσεσθε: ὁ δαίμων δὲν θα ἐπιλέξει τὴν ψυχὴ που θα συνοδεύει ἐφ' ὅρου ζωῆς, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ θα ἐπιλέξει τὸν δαίμονά της. Πρόκειται συνεπῶς γιὰ ἐλεύθερη προσωπικὴ ἐπιλογή, τὸ ἀτομο εἶναι τὸ ἴδιο υπεύθυνο γιὰ τὴ μοίρα του. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ὁ δαίμων

φαίνεται να αντιπροσωπεύει μια δύναμη που ενυπάρχει ήδη στον άνθρωπο. Αντίθετη προς την πλατωνική είναι η άποψη που διατυπώνει ο Ηράκλειτος στο απόσπασμα 119 «ἦθος ἀνθρώπων δαίμων» (= ο χαρακτήρας είναι η μοίρα του ανθρώπου). Ο Εφέσιος φιλόσοφος πρεσβεύει ότι το ήθος, δηλαδή ο χαρακτήρας του ανθρώπου, είναι υπεύθυνος για την ευτυχία ή τη δυστυχία του.

πρῶτος δ' ὁ λαχῶν: Ο συνδυασμός κλήρωσης και αίρεσης (εκλογής) είναι ένας τρόπος να συμφιλιώσει κανείς την ελευθερία με την ανάγκη. Η εκλογή συνεπώς είναι ελεύθερη υπό ορισμένες προϋποθέσεις. **ἔξ ἀνάγκης:** η επιλογή, αν και ελεύθερη, είναι αμετάκλητη. Αφού η ψυχή επιλέξει τον βίο που θεωρεί άριστο είναι πια αναγκασμένη να ζει με αυτόν.

ἀδέσποτον: η αρετή δεν γνωρίζει και δεν ανέχεται επικυρίαρχο. Ο άνθρωπος κατακτά την πλήρη ανάπτυξή του και χαίρεται τη μοναδική αληθινή ελευθερία του ως άτομο μόνο όταν γίνει υπηρέτης της αρετής. Παρόμοια είναι η άποψη του Γκαίτε ότι «μόνο ο νόμος μπορεί να μας δωρίσει την ελευθερία».

αἰτία ἐλομένου θεὸς ἀναίτιος: οι άνθρωποι συνηθίζουν να επιρρίπτουν στους θεούς την αιτία της προσωπικής τους δυστυχίας. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή αυτή αντίληψη ο Πλάτωνας υποστηρίζει ότι ο θεός, επειδή είναι αγαθός, δεν μπορεί να είναι υπεύθυνος για το κακό (βλ. Πολ. 379a-e). Την κατακλείδα του λόγου της Λάχησης επικαλούνταν στα μεταγενέστερα χρόνια οι στοχαστές (χριστιανοί και μη) που υπεράσπιζαν την ελευθερία της βούλησης. Σε μια προτομή του Πλάτωνα (που χρονολογείται στον 1ον αι. π.Χ. και βρέθηκε στα Τίβουρα (σημ. Tivoli), είναι χαραγμένες (προφανώς ως συνόψιση της πλατωνικής φιλοσοφίας) οι φράσεις:

«αίτια έλομένω (sic) θεός άναίτιος» και «ψυχή πᾶσα άθάνατος» (Φαίδρ. 245c).

Θέματα για συζήτηση

1. Η σειρά της επιλογής είναι καθορισμένη με κλήρωση. Όμως επειδή τα παραδείγματα βίων ήταν περισσότερα από τους κλήρους, κάθε ψυχή ήταν υπεύθυνη για την εκλογή της. Έτσι η στιγμή της επιλογής είναι η ύψιστη κρίση για το πεπρωμένο του κάθε ανθρώπου και συνεπώς θα πρέπει ο καθένας να προσπαθήσει να αντισταθεί στην έλξη του πλούτου και της εξουσίας και να επιλέξει τον άριστο βίο, που είναι ο βίος της αρετής. Ποιος είναι ο ρόλος της παιδείας στην επιλογή αυτή;
2. Ο λόγος που εκφωνεί ο προφήτης παρουσιάζει ορισμένες υφολογικές ιδιομορφίες. Ποίες είναι αυτές και πού σκοπεύουν;

